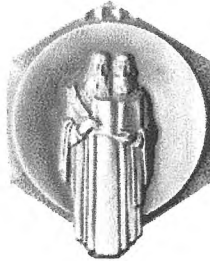

**УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ- СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИНСТИТУТ ЗА ДЕФЕКТОЛОГИЈА**

**ИГРОВНИ АКТИВНОСТИ КАЈ ЛИЦА СО
ПРЕЧКИ ВО МЕНТАЛНИОТ РАЗВОЈ**

-магистерски труд-

Ментор,
Проф. д-р Ристо Петров

Кандидат,
Стефанија Петрова

Скопје, 2012

МНБ 2692
7.05 2012

Посветено на моите најмили,
Ирена и Деан

СОДРЖИНА

ВОВЕД	4
I. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ	7
1. Игровни активности	7
1.1. Историски развој на играта како метод	9
1.2. Значењето на играта за развој на личноста	10
1.2.1. Својства на игрите и игровните активности во системот на предучилишната педагогија	11
1.3. Играта и игровните активности како принцип на предучилишната педагогија	14
1.4. Играта како форма во воспитно-образовниот систем	15
1.5. Класификација на игрите и игровните активности	17
1.6. Игровни активности кај лицата со пречки во менталниот развој	26
2. Ментална ретардација	29
2.1. Дефинирање на менталната ретардација	29
2.1.1. Етиологија на менталната ретардација	31
2.1.2. Класификација на лицата со ментална ретардација	31
2.1.3. Лица со умерена и тешка ментална ретардација	32
2.2. Моторика	35
2.3. Комуникација	38
2.4. Социјализација	40
3. Релевантни истражувања	43
II. ИСТРАЖУВАЧКИ ДЕЛ	45
1. Предмет на истражување	45
2. Цел и карактер на истражувањето	45
3. Задачи на истражувањето	46
4. Хипотези на истражувањето	47
5. Варијабли на истражувањето	48
6. Методи, техники и инструменти на истражувањето	49
7. Примерок на истражувањето	51
7.1. Анализа на примерокот	52
8. Време и место на истражувањето	56
9. Статистичка обработка на податоците	56
10. Организација и тек на истражувањето	57

III. РЕЗУЛТАТИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО СО ДИСКУСИЈА	59
1. Моторика	59
1.1. Влијанието на игровните активности на развојот на психомоториката	61
2. Комуникација	66
2.1. Влијанието на игровните активности на развојот на комуникацијата	68
3. Социјализација	73
3.1. Влијанието на игровните активности на развојот на социјализацијата	75
4. Усвоеноста на игровните активности во однос на полот на испитаниците	80
5. Усвоеноста на игровните активности во однос на возраста на испитаниците	94
6. Ставовите на стручните работници за примената на игровните активности	103
IV. ЗАКЛУЧОК СО ПРЕДЛОГ МЕРКИ	112
V. ЛИТЕРАТУРА	118
VI. ПРИЛОЗИ	124

ВОВЕД

*„Децата се најголемото богатство на светот...
Сакајте ги Вашите деца и кога се виновни,
затоа што животот ќе ги казни и кога нема да бидат виновни...
Децата се плод на љубовта, но тие плодови тешко созреваат...
Да ги пуштиме сите деца да го живеат (сонуваат) својот сон.,,*

Играта е активност на едно или повеќе лица која служи за разонода и забава. Суштината на играта е да се постигне одредена цел, придржувајќи се на зададени правила (Ренцов С., 1990).

Нема лице кое не сака да игра. Играта развеселува, оплеменува, релаксира, во играта се развива пријателството, се стекнуваат нови знаења и искуства, нови сознанија за светот кој не опкружува.

Но дали играат лицата со пречки во менталниот развој? И како тие играат? Играат необично, но сепак си играат.

Како еден од многуте сложени индивидуални и општествени проблеми се јавува и проблемот на попреченоста. Статусот на лицата со пречки во развојот и односот на општеството кон нив, се менувале, во зависност од степенот на севкупниот општествен, социјален, економски, културен и научен развој.

Настојувањата на општествената заедница за хуманизација на положбата на лицата со пречки во развојот и враќањето на интегритетот на нивната личност како општествени битија, се операционализираат преку изградбата на систем на интегрална рехабилитација на овие лица, како единство и целовитост на организацијата и мерките за решавање на биолошките, психолошките, едукативните, социјално-заштитните, социјално-економските и социјално-културните проблеми на лицата со пречки во развојот.¹

¹ Ајдински Љ.,(1982), *Интегрална рехабилитација на ментално ретардираните лица*, Белград, стр.10

Во Република Македонија постои систем на заштита, едукација и рехабилитација на лицата со пречки во развојот. Но, за разлика од другите категории, лицата со пречки во менталниот развој не се опфатени на ист начин со игровни активности во установите во кои се спроведуваат компонентите на клиничкиот, едукативниот и социјално-економскиот дел од системот на интегрална рехабилитација.

Постојат испитувања кои покажале дека играта во текот на историскиот развој на човештвото се појавила кога самиот човек имал потреба да ја прикаже својата продуктивна работна активност и односите меѓу луѓето. Степенот на развој на производните сили и односи ја определуваат појавата на детството и улогата на детето во општествените односи, а со тоа и појавата и развојот на детската игра. Играта е определена од општествените услови во кои лицата живеат.

Во современата литература, играта претставува доминантна активност на лицето, во која тоа спонтано ги изразува своите доживувања и искуства.

Игровните активности се значајни видови на активности на секое лице, па и на лицата со пречки во менталниот развој. Преку нив, лицата се запознаваат со средината во која живеат и се развиваат. Ги развиваат своите психички и физички способности, стекнуваат знаења за светот околу себе, нивниот емоционален живот станува побогат, се збогатува речникот со нови поими.

Говорно-моторните игри го поттикнуваат вниманието, комуникацијата, сензориката, моториката, сознајните функции и говорно јазичните способности. Основно е постојано да се комуницира, вербално и гестовно, да се создаваат бројни мали моторички игри. Тие можат да траат 30 секунди, можеби 3 минути, можеби и подолго. Важно е игрите да им бидат забавни на сите учесници и да се понуди примерен избор на јазички и моторни елементи кои лицето со пречки во менталниот развој ќе ги усвојува на најприроден начин, со комуникација и движење. Спортските, односно телесните активности завземаат значајно место во животот на човекот, па затоа се аплицирани како терапевтско средство.²

² Jakulic S., (1986), *Rehabilitacija mentalno retardiranih lica*, Beograd, str.78

Игровните активности насочени кон развој на психомоторните, социјалните и комуникативните способности го олеснуваат функционирањето на лицата со пречки во менталниот развој во секојдневниот живот и постоење.

Низ игрите се доживува пријатно чувство, се олеснува памтењето, а убавото доживување долго се памети.

Ова се основните причини поради кои како проблем на ова истражување се земени игровните активности кај лицата со пречки во менталниот развој во дневните центри и установите за социјална заштита во Република Македонија, нивната примена во програмските содржини, како и ставовите и размислувањата на инволвираните лица за сегашната состојба и за тоа како истите би требало да се развиваат и практикуваат во иднина.

Проблемот, со кој ќе се занимава ова истражување, се однесува на недоволната употреба на игровните активности кај лицата со пречки во менталниот развој, во дневните центри и установите за социјална заштита во Република Македонија, неговата сегашна состојба и насоките на натамошниот развој.

Со ова истражување ќе се обидеме да го прикажеме влијанието на игровните активности врз развојот на комуникацијата, социјализацијата и моториката кај лицата со пречки во менталниот развој. Со овој труд се надеваме дека ќе направиме еден мал чекор за подобрување на квалитетот на нивниот живот.

I. ТЕОРЕТСКИ ПРИСТАП КОН ПРОБЛЕМОТ НА ИСТРАЖУВАЊЕ

1. ИГРОВНИ АКТИВНОСТИ

*Да се завладее со своето тело
и преку него со самиот себе
е извор на задоволство
и самоверба*

Секое учење започнува на сопственото тело. Возрасните учат непосредно, темелно, трајно, доколку учат низ телесното доживување - искуството. Интеракцијата со партнерот која вклучува активна компонента (да се движи) и пасивна (да бидеш придвижен од страна на друга личност) осигурува физичко и емоционално доживување. Со тоа се зголемува осетливоста за ситуацијата на другите, се подобрува способноста за изразување на сопствените чувства и стануваме чувствителни кон другите. На тој начин, во процесот на запознавање на самиот себе и другите, се наметнуваат следните поставки:

- да се води грижа за своето тело;
- да се вклучи истото свесно во доживување;
- да се прифати онакво какво што е;
- да се негува;
- да се истакне во позитивно светло;
- да се препознаат меѓусебните односи;
- да се изразат сопствените чувства и да се споделат со другите, итн.

Отстапките во однесувањата кои се чести кај лицата со тешка ментална ретардација се резултат на дисхармонијата во подрачјето на телесната

осетливост. Така на пр. хиперактивноста од една страна и недостатокот на активност од друга страна, кои што и самата личност ги доживува како проблем, можат полесно да се отстранат кога ќе се развие чувство за *телесно добро да се чувствуваш*, кога внатрешниот мир и склад се изградени и свесно доживеани. Дури кога ќе постои потреба и способност на добро владеење на сопственото тело, можат да се воспостават и подобри контакти со другите па да се постигнат трајни позитивни промени на однесувањето. Во спротивно, сите настојувања за промена на однесувањето ќе бидат доживеани како наметнати однадвор.

Возрасните лица со тешка ментална ретардација ги карактеризира несклад помеѓу телесната и психосоцијалната зрелост, како и помеѓу когнитивните и социјалните компетентности, што најмногу ги оддалечува од улогата на возрасни лица кои, со оглед на хронолошката возраст, би требало да создадат многу повеќе.

Значајна улога може да одигра слободното време со осмислени и креативни содржини. Една од таквите содржини е играта, која за возрасните лица има психо-хигиенска и социјална функција во разградувањето на прекумерната енергија, унежбувањето и надополнувањето на способности и вештини, одмор и опуштање, зголемување на мотивацијата за активност. Играта како исконски човечки феномен во возрасни години мора да биде повторно научена, затоа што на патот на растењето изгубила во значење или во признавањето на своето значење.³

Доколку на возрасното лице со ментална ретардација му понудиме игра како збир на активности кои во себе содржат мотивација, пред се ќе му овозможиме убаво доживување и исполнетост на слободното време. Играта за овие лица е многу погодна активност од повеќе причини:

1. Таа предизвикува привремено заборавање на секојдневието и опушта (мирната игра опушта, живата игра може да допринесе кон опуштање);
2. Низ изнаоѓање на нови примери на движења и однесувања, почитување на правила, се поттикнуваат креативноста и учењето;
3. Таа е извор на задоволство, затоа што поттикнува заедничко доживување,

³ Levandovski D., Teodorović B., Mišić D., (1966), *Igre za odrasle osobe s mentalnom retardacijom*, str.45

радост во движењето, доживување на меѓусебно допирање и чувство на прифатеност.

Посебно значајно е тоа што играта ја поттикнува самодовербата. Во неа нема негативни вреднувања, туку слободни одбирања, исполнување на примерни задачи.

1.1. Историски развој на играта како метод

Податоци за идеите за воспитание и образование низ игра датираат уште од античко време. Приврзаниците на хуманизмот и ренесансата во XVI век ја вградиле играта во системот на воспитание и образование. Но сепак, најзаслужен за воведување на играта во воспитно-образовната дејност е *Frebel*, кој го сменил гледањето на играта како на непотребно губење на време. Тој во работата со децата осмислил образовен материјал познат како „Фребелови дарови,, а кој воглавно се состоел од геометриски дрвени предметикако кугли, коцки кои можат да се користат за градење надруги сложени материјали. Тој ја спознал големата важност на играта при учењето. Според него, играта е активност на која детето целосно и се предава, се изразува низ неа и се реализира во секој поглед, усовршувајќи ги своите функции при тоа и здобивајќи се со нови искуства. Играта придонесува тоа и да се социјализира.⁴

Во рамките на движењето за нова школа, во почетокот на овој век, се инсистира на настава во вид на игра, при што се поаѓа од тоа што се смета дека играта не е само забава, туку се засновува на интерес кој предизвикува вложување на напор.

Денес, во современата педагошка литература, играта се разбира како доминантна активност на детето, во која тоа спонтано се изразува со своите доживувања и искуства. Играта нуди можност на детето за негова лична афирмација, социјализација и развој на неговата личност. Низ играта се негува чувството на самозадоволство, верба во себе и своите способности, а истовремено се задоволуваат интелектуалните интереси на личноста.

⁴ Institut za psihologija (2009), *Zrelost i podgotvenost na decata za poaganje na učilište*, Skopje, str.3

Преку играта лицето научува да ги контролира односите со другите луѓе и да ги разрешува противречностите што ги согледува. Водејќи сметка за правилата на играта, лицето научува да го контролира своето однесување до степен да може да ги почитува правилата и нормите на однесување кои се градат во меѓучовечките односи. Оттука, се смета дека преку играта лицето најдобро учи за моралните вредности и се развива во таа насока:

- играта е вистинска и сигурна активност преку која лицето не само што ја има можноста да ја изрази својата природа, но во исто време ја гради својата вистинска човекова природа;
- преку играта лицето ги усвојува постојаните односи во природата, но играта му нуди и можност да изгради и нови односи;
- преку играта, лицата создаваат правила со кои ги регулираат сопствените и меѓусебни односи, кои им претстојат на идните нови општествени односи.

1.2. Значење на играта за развој на личноста

Игровните активности се дел од системот на заштита, едукација и рехабилитација на лицата со ментална ретардација и се сегмент од социјално-економскиот дел со своите компоненти.

Постојат различни теории за играта, која има улога во воспитанието и развојот на детето. Според **Пијаже**, играта е израз на преминот од асимилација кон акомодација, односно, вклучување на објектите во шеми на активности. **Валон** смета дека, сите функции кои треба да се појават во текот на индивидуалниот развој на детето, започнуваат да се користат преку самата игра.

Развојно психолошките теории ја разложуваат основата на играта на психолошки, социјален и моторен развоен план. Низ играта кај лицата се развиваат мисловни елементи, играта претставува оружје за правилно разбирање и координација во учењето .

Duran M. (1988) укажува дека семејството и средината во кои лицето живее и расте треба да му обезбедуваат услови за правилен развој и за

стекнување на искуства потребни во секојдневниот живот. Меѓутоа, за жал, лицата немаат секогаш поволни услови за правилно растење и развивање.⁵

Според **Сужиќ Н. (2006)** играта се дефинира како активно опфаќање на едно или повеќе лица ограничено со правилата и времето на дадената игра, и со помалку или повеќе јасни цели или резултати од играта.⁶

Програмата за работа со децата предвидува и поттикнување на едноставни симболички активности. Класичното условување како облик на учење главно се користи во функција на постигнување и усовршување на навиките и повисока социјална зрелост. Од игрите, освен функционалните игри, треба да се стимулираат игри со правила и едноставни симболички игри преку наједноставна персонификација.

За разлика од играта игровните активности не се ограничени со строги правила, стабилност и строга тематска поврзаност за целта. Тоа се активности на едно или повеќе лица тематски ориентирани во рамките на нестабилни правила и резултати, координирани со тематска насоченост кон целта која не е прецизно определена.

1.2.1. Својства на игрите и игровните активности во системот на предучилишната педагогија

Клучен фактор во формирањето на детето претставува токму играта и игровните активности. Тие се основа на организираното воспитание и вонучилишно учење во текот на раниот развој на детето.

Попрецизно одредување на поимите за игрите и игровните активности можеме да ги согледаме во директното согледување дадено во табела 1. :

⁵ Ренцов С., (1990), *Играме, вежбаме, растеме*, Детска радост, Скопје, стр.5

⁶ Levandovski D., Teodorović B., Mišić D., (1966), *Igre za odrasle osobe s mentalnom retardacijom*

Табела 1. Игри и игровни активности

Игри	Игровни активности
1. јасно утврден систем на правила	1. не се ограничени со строги правила
2. јасни цели и резултати од играта	2. тематска насоченост кон целта која не е прецизно определена
3. најчесто се временски предодредени	3. временски не се дефинирани
4. ограничени се од влијанието на фантазијата и креативноста	4. влијанието на фантазијата и креативноста не е ограничено
5. се обновуваат	5. тешко се обновуваат
6. страв од неуспех	6. минимум страв од неуспех

Доколку предучилишната педагогија ја сведеме на интенционално и организирано воспитание, ќе ги занемариме многу значајните влијанија на играта и игровните активности кои дејствуваат надвор од организираното воспитание. Предмет на предучилишната педагогија не е само организираното воспитание туку таа се занимава со широк контекст на воспитни влијанија.⁷

Слика 1. База на детскиот развој

⁷ Suzić N., (2006), *Uvod u predškolsku pedagogiju i metodiku*, Banja Luka, str.7-9

Во оваа слика (1) може да се види дека во самата база на детскиот развој се наоѓаат игрите и игровните активности, додека воспитанието и воспитните влијанија претставуваат негова надоградба. Наследувањето претставува предмет на проучување на генетиката, која е биолошка гранка, додека растот е предмет на развојната психологија, што е психолошка наука. Предучилишната педагогија не може да ги заобиколи овие две дисциплини и покрај тоа што тие се составен дел од други науки. Ова зборува за интердисциплинарниот карактер на предучилишната педагогија.

Идеал за предучилишната педагогија е да создаде оптимално воспитание, игри и игровни активности и многу други воспитни влијанија со цел развивање на здраво и слободно дете, нефрустрирано и подготвено да учи. Модерното училиште поаѓа од потребата на детето, од неговата природна склоност кон играта и развива модели на учење низ игра. Познато е дека децата може без пишување да научат да читаат, дека со игра може да учат за броевите и буквите, и дека во предучилишната возраст се учи најефективно низ игра.

И најдобрите услови во кои лицата живеат, не можат да ги оспособат за приспособување во разни ситуации кои ги носи животот, доколку на истите не им се даде можност за доволно движење и игра.

Играта е прва манифестација на самостојноста на лицето во допир со околината, запознавајќи го светот и сопствените можности.

Според некои истражувања заклучено е дека играта е појава со латентна содржина која треба да се открива за да може да се разбере нејзиното длабоко значење и порака. Преку неа, лицето ги изразува своите желби, потреби, доживувања што ги носи во самото себе.

Играта е посебен облик на изразување со повеќе димензии:

- когнитивна, затоа што служи за изразување на сопственото мислење;
- емотивна, затоа што го овозможува изразувањето на чувствата;
- коноативна, бидејќи ја овозможува автономијата на лицето.

Со играње лицето ги повторува стекнатите искуства и при тоа се здобива со нови можности да ги открива специфичностите, кои се значајни за сознајниот развој.

Класикот на руската педагогија, **УШИНСКИ**, смета дека играта за детето претставува многу поинтересна реалност отколку онаа што веќе го опкружува. Во вистинскиот живот детето е само дете, но во играта тоа се доживува себеси како човек кој созрева, кој ги испитува сопствените можности, сили и самостојноста. Затоа во играта детето живее многу поактивно, попотполно, отколку во реалниот живот.⁸

1.3. Играта и игровните активности како принципи на предучилишната педагогија

Детето живее и расте во семејство и средина кои треба да му обезбедат услови за правилен развој, како и стекнување на искуства кои ќе му бидат потребни во секојдневниот живот. Но, за жал, сите деца секогаш ги немаат потребните услови кои ќе им го овозможат правилниот раст и развој. Понекогаш причините за тоа може да бидат објективни или субјективни, но во секој случај тие го спречуваат здравото и правилното растење и развој на детето. И најдобрите услови во кои децата денес живеат не можат да ги оспособат за приспособување во разни ситуации кои ги носи животот, доколку не им се даде можност за доволно движење и игра.⁹

Сите свои желби, чувства, како пријатни, така и непријатни, децата ги изразуваат низ движењата и играта. Кога детето се движи слободно, тоа кај него предизвикува радост и задоволство. Доколку на детето во целост му овозможиме задоволување на желбата за движење, во тој случај ние сме ја постигнале целта. Простор за игра на детето треба да му се обезбеди насекаде, дома, во детска установа, во парк, игралиште.

Кога станува збор за играта и детето, таа има за него позначајна улога и од храната, од елементарниот комодитет, од учењето и исполнувањето на обврските. Играта и развојот се меѓусебно зависни едни од други. Играта го

⁸ Ušinskij K.D. (1998). *Ped. soč.*. V 6. t. T. 1. M

⁹ Ренцов С., (1990), *Играме, вежбаме, растеме*, Детска радост, Скопје, стр. 5

поттикнува здравиот развој на детето, а пак развитокот на психичките и физичките способности делуваат на квалитетот на играта и игровните активности.

Бидејќи играта и игровните активности се поврзани со воспитувањето и влијанието од него, потребно е да овозможиме воспитните постапки да станат составен дел од детскиот живот и природниот живот за детето да се вклучи активно во средината што го опкружува. Малото дете своето прво учење го остварува по пат на сензорна размена со околината, која што се случува со спонтани игровни активности.

Прилагодувањето на воспитните методи со возраста и индивидуалните карактеристики на детето, адаптирање на игрите и игровните активности, воспитувањето и воспитните влијанија кон детските потреби, претставуваат принцип кој треба да го почитува секој наставник. Децата од возрасните се разликуваат по некои возрасни карактеристики, но постојат и меѓу децата индивидуално, затоа што секое дете е личност за себе. Затоа принципот на умереност треба да ги следи возрасните и интелектуалните карактеристики кај децата. Секоја содржина која ќе му ја понудиме на детето треба да ја дадеме во вистинско време и на вистински начин, прилагоден кон детските можности.

Одовде може да кажеме дека и кај лицата со пречки во менталниот развој е потребно да го следиме принципот на умереност, при што ќе ги почитуваме индивидуалните карактеристики, можности и способности на детето.

1.4. Играта како форма во воспитно-образовниот систем

Уште во текот на предучилишна возраст детето има голема потреба за игра, како смислена активност во која се вклучени сите физички и психички потенцијали за остварување на одредена цел. Детето осознава и работи преку игра и затоа играта се прифаќа како една од формите на воспитно-образовната работа со деца од предучилишна возраст. Преку игра детето ги запознава предметите и појавите што го опкружуваат, се обидува да ги смени а со тоа и самото се менува и изградува.

Активноста на детето не е само механичка копија на средината, туку е стварност која се гледа низ очите на тоа дете и претставува специфичен вид на трансформација на искуствата. Лицето кое работи со децата, дефектологот, не смее никако да ја заборава и запостави фантазијата на детето. Бидејќи децата имаат голем број на желби кои сакаат да им се остварат, дефектологот, мора да ги почитува нивните желби и интереси, но и да ги поттикнува и да развива уште повеќе желби и интереси кај истите.

Важна компонента во сознанието кај децата се емоциите. Најмногу се изразени во играта, каде се извор и мотив за истата и имаат влијание врз нејзината содржина и тек.

Додека игра детето го користи и говорот, освен физичкото движење и дејство на телото. Низ играта може да употреби зборови кои дотогаш постоеле во неговиот пасивен речник. Тие го зацврстуваат своето знаење за природата, за луѓето и нивната работа, тие практично го користат и го проверуваат. Преку содржината и богатството на детските игри дефектологот може да осознае за опсегот на знаења и навики кои ги има детето како и степенот на развој на сознајните функции кај детето.

Низ играта се вежба вниманието и концентрацијата. Детето се поттикнува на размислување, се развива памтењето. За да се изврши една задача во играта потребно е да се вложи напор, да се истрае, да се биде упорен и иницијативен. Оттука се формираат цртите на карактерот, социјализацијата преку воспоставување на пријателски односи и врски, заедничко дејствување и создавање на смисол за колектив или група.¹⁰

И во училишниот период на детето, образовниот систем налага прилагодување на програмските содржини од наставата според индивидуалните можности на ученикот со ментална ретардација. Задача на дефектологот е да ги пронајде потенцијалите и повторно низ игра со ученикот ги воочи способностите и можностите кај ученикот и истите ги развива кон повисоко ниво. Низ игра се учи перцепција на буква или број, именка или глагол. Низ игра со глобус децата стекнуваат знаења за нашата планета земја. Задача на

¹⁰ Suzić N., (2006), *Uvod u predškolsku pedagogiju i metodiku*, Banja Luka, str.18-20

дефектологот не е само во откривање на светот преку раскажување и вербално објаснување на предметите, појавите и односите, туку создавање игра низ која тоа само ќе открива, а на тој начин децата полесно учат и совладуваат знаења. Бидејќи детето има можност да манипулира слободно со предметите, ги испитува врските и односите меѓу нив, слободно се изразува спроведувајќи го сето низ игра, има поголем мотив и интерес за учење и стекнување на нови знаења, се активираат во голема мера вниманието и волјата, па одтука и учењето има организираност и насоченост.

Играта е основен вид на активност на детето па целокупната воспитно-образовна работа, се однесува на таа детска активност, посебно кога станува збор за децата со пречки во развојот.¹¹

1.5. Класификација на игри и игровни активности

За секоја возраст на детето - нова игра

Од самото раѓање па до три месеци детето сака играчки кои произведуваат звук и ужива во гласот на возрасните и музиката. Во периодот од една година омилена игра им е копирањето на возрасните активности. Играта со фантазија и креативност е составен дел од светот на двогодишните деца. Децата од три години ги обожаваат игрите во паркот, цртањето или раскажувањето на приказни. После петтата година опсегот на игрите е неограничен.

Децата сакаат да играат и доколку им се овозможат и понудат разни видови на игри и активности, потполно ќе уживаат во својот живот.

Играта е основна активност и многу важна за детето бидејќи помага во развојот на сите потребни вештини. Живи игри на отворен простор, помагаат за психички развој но и усовршување на телесниот развој, координација на движењата и социјалните вештини, додека игрите со зборови ја развиваат говорната способност. Игри со елементи на фантазија помагаат во креирањето на сопствената фантазија - што од друга страна е многу важна за пишување на

¹¹ Vitanova N., Jakova M., (1991), *Igrata na decata od predučilišna возраст*, Sofija, str. 68-75

разни состави. Многу игри се добри за развој на меморијата, што ќе помогне во иднина полесно да ги памти пишаните зборови или во читањето. Некои други игри се предизвик за мислењето, поради тоа што бараат размислување или детално разгледување на некоја слика или предмет на пример, за да може да се игра или заврши играта. Со тоа ќе ја подигне самодовербата а успехот раѓа успех!

Игрите може да се поделат на неколку групи:

Игри за истражување-откривање

Детето го интересира се што неговите раце можат да дофатат. Она што на возрасните може да им биде досадно и непривлечно (пример: парче шарена хартија) на детето може да му биде многу интересно. Тоа сака да истражува и на тој начин учи уште во првите месеци од својот живот. Доколку не истражува, никогаш нема да дознае за нив ниту за светот околу себе. Ова помага кај детето да се развиваат истражувачки вештини како што се фаќање, ударање, потегнување, допирање.

Физички игри - игри за сила

Детето не е присилено да игра на едно место туку може да се движи насекаде по просторот без помош на возрасните, што му отвара цел еден нов свет од можни игри. Исто така ужива во игри за сила (борење) што пак помага за развој на координација и рамнотежа. Со скокање горе-доле, качување низ скали, туркање на некоја играчка, тоа стекнува ориентација во просторот.

Креативни

Овие игри му овозможуваат на детето да се ослободи од своите чувства на општествено прифатлив начин. Доколку го удари по лице својот другар, секако дека ќе биде укорено, но ќе го поттикнеме да гмечи и обликува пластелин или глина за моделирање. Своите внатрешни чувства е потребно да ги изрази низ креативна игра што е од голема важност за него. Тоа се игри за цртање, бојење, моделирање, лепење на парчиња хартија во боја (колаж).

Игри на фантазија

Овие игри се можни откако детето ќе размислува преку симболи, како на пример, тоа може да замисли дека предметот пред него е нешто друго, пример, водата која стои во мало чајниче станува чај, а куклата личност. Овојпат, детето ги повторува секојдневните активности (пиење сок) но во неговата игра тоа употребува заменски предмет (наместо чаша- коцка за сложување).

Друштвени игри

После 3-4 години децата играат заднички игри во кои може нешто да се дели или да се скараат меѓу себе. Дотогаш тоа игра или само или со другите додека не стане свесно за друштвото. Игри како томбола, не лути се човече, домино, вклучуваат соработка со другите, но и следење на правила, чекање на ред и делење нешто со другите.

Игри со решавање на проблеми

Овие игри го поттикнуваат детето да размислува за своите постапки и последиците од нив, да планира стратегии и учи по пат на обиди и грешки. Сложувалката го привлекува детето затоа што треба да наоѓа решение за да ја сложи сликата, а неговата самоверба расте кога ќе го пронајде решението без туѓа помош. Освен различните видови на сложувалки, тука се игрите на меморија, а сите придонесуваат за решавање на проблеми и развивање на тие вештини.

Според **Никша Николај Шољан**, (цитирано кај Сузиќ Н.) игрите може да се поделат на¹²:

1. Игрите на способности се базираат на способностите на играчите и тие не можат да се спроведуваат доколку учесниците во играта не се со соодветни способности. Таква игра е фудбалот, во која што не може да се вклуче лице кое не знае да игра бидејќи ќе ја расипе играта и ќе ја направи неинтересна. За овие игри може да се користат групни интерактивни модели во кои децата учат за

¹² Suzić N., (2006), *Uvod u predškolsku pedagogiju i metodiku*, Banja Luka, str. 72-73

буквите, вежбаат читање.

2. Игри на среќа се базираат на среќа или можност на играчите по пат на дејство ја добијат бараната цел. Игрите се нарекуваат така, бидејќи на самиот старт не се потребни посебни способности на играчите и не создаваат инфериорност која може да се јави кај играчите на способности. Такви игри се игрите со карти, рулет и слично.

3. Игри во реалноста се најблиски на децата од предучилишна возраст. Децата ја копираат и имитираат својата средина преку игровни активности. На пример, едно девојче ја храни својата кукла и при тоа ги изговара зборовите кои нејзината мајка и ги кажувала. Играта за детето преминува во реалност со која може да манипулира и во која е потполно слободно.

4. Игрите на фантазија се најдобри за децата бидејќи додека ги играат никој во ништо не ги спречува. Овие игри се блиски на игровните активности повеќе отколку на дефинираните игри. Оној кој работи со детето може да ја искористи играта за разни активности во секојдневието.

Поттикнување на фантазијата е начин кој треба да се спроведува со детето наместо да се смета дека истото не фантазира туку користи лаги, како што знаат најчесто родителите да кажат, па така често знаат да ја спречат фантазијата сметајќи дека ќе му помогнат на детето да стекнува правилно воспитание. Напротив, детето треба да се поттикнува за да може полесно да ја совлада реалноста, и да стане самостојно и слободно.

Класификација на игрите направил и **Каменов Е.**, (цитирано кај Сузиќ Н.) кој ги дели игрите и игровните активности на:¹³

1. **Функционалните игри** детето ги изведува откако ќе совлада одредени функции од своето тело, играчките или средствата околу себе. Кон овие игровни активности тој ги посочува и некои подгрупи како што се:

- Сензорни активности со сопствените органи - се изведуваат без играчки а се поврзани со повторување на движења. На пример, скокање на една нога, одење наназад и други.

¹³ Suzić N., (2006), *Uvod u predškolsku pedagogiju i metodiku*, Banja Luka, str.73-76

- Игри посветени со ракување со материјали - ракување со различни играчки, материјали, реквизити, справи. Пример, детето долго време може да игра со пластелин кој го гмече, да го исклучува и вклучува телевизорот и слично.

- Подвижни игри со користење на реквизити - тоа се активности за возење на велосипед, клацкање на лулашка, одење на ролери и слично.

- Игри со гласови, зборови и слогови - способноста на детето да експериментира со сопствениот говорен апарат со комбинирање на гласови, извртување, развлекување или слично.

2. **Игри со фантазија или игри со улоги** се одраз на слободната воља на детето да се прикаже себеси на својствен начин. Овие игри ги препознаваме во повеќе форми: имитација, илузија, драмски игри, фикција и слично. Во овие рамки се разликуваат неколку подгрупи:

- Имитирање на постапки - на еден предмет му се даваат својства на други суштества, предмети или друго значење. Наместо да го лула бебето (кукла) девојчето го лула дрвото, наместо да лета авион ја движи раката или истиот го заменува со раката. Станува збор за замена на реални предмети.

- Символичка имитација - детето ги поддржува лицата од околината. Го храни бебето, но бебето плаче. Го моли тоа да престане, но и понатаму плаче, па тогаш се чуди што нема веќе што да стори за да престане. Во овој случај девојчето ја игра улогата на мајката но и својата улога на дете.

- Символичка игра со содржина - детето во една скратена или едноставна форма ги прикажува односите помеѓу возрасните во секојдневниот живот. Пример, игра како треба да се оди на забар, па тоа го глуми и забарот, и детето, и таткото и мајката.

- Драмски улоги - детето учи да игра според однапред даден текст или дејство кое ќе го прикаже по повод свечена приредба за некој празник на јавно место каде после настапот ќе биде наградено со аплауз од публиката.

3. **Игри со правила** - во овие игри правилата се однапред одредени. Повеќето игри се пренесуваат со однапред готови правила кои се пренесуваат со традиции наназад. Овие игри се важни за педагошките влијанија кои се

остваруваат во работата со децата. Така децата учат да станат свесни за системот, па трудејќи се да ги постигнат целите развиваат навики на уредност. Низ овие игри се јакнат перцептивно - моторичките активности, здравствено -хигиенските навики, социјалните и афективните карактеристики, когнитивната и естетските квалитети на личноста.

4. **Конструктивни игри** се оние игри кога детето ги обликува материјалите, ги сложува, ги распоредува за да добие некоја цел. Резултатот од оваа активност не мора да биде функционален, туку можеби естетски или метафорички. Сепак, децата умеат често да добијат функционален предмет на крајот од активноста, како шиеење на облека за бебето, со градење на коцки да создадат куќа за животните, или количка. И со обликување на пластелинот се случува истото.

Конструктивните игри се јавуваат низ повеќе облици како:

- пронаоѓање на комбинации настанати со ненамерно ракување со материјалите - се јавува многу рано во третата година, кога со помош на коцки една врз друга наредени гледа дека тоа може да биде и кула, или пак кога еден лист ќе го стави врз две чаши тоа може да биде и мост.

- обликување - настанува од сознанието на детето дека од одредени материјали може да се направи облик сличен на реалниот.

Други поделби на игрите се:

1. Творечки игри

- тематски
- драмски
- конструктивни и

2. Игри со правила

- подвижни
- дидактички.

Творечките игри најчесто се нарекуваат тематски игри чија што содржина е сочинета од детските впечатоци во семејниот живот и останатите друштвени установи. Во играта детето создава услови кои би одговарале и компарирале со реалноста, а истовремено врши промена на сопствената личност како и на личноста на другите кои учествуваат во играта. Соработката со другите лица на малото дете му претставува потешкотија поради интелектуалната неразвиеност, па заради тоа децата најчесто играат индивидуално, не делејќи ги играчките со останатите, а доколку влезат во соработка, доаѓа до недоразбирање, текот на играта се менува, времетраењето е кратко, а постои и можност за настанување на конфликти. Доколку содржината на играта е превземена од некоја бајка или приказна, таквата игра се нарекува драмска игра. Играта е со готова тема, ситуации и настани кои што имаат однапред определен редослед. Во творечки игри спаѓаат и конструктивните игри во кои како материјал се користат различни сложувалки со најразлични облици, големини и материјали.

Во **игрите со правила** кај децата се предизвикува самоконтрола и се зајакнува самостојноста. Исто така, овие игри делуваат на поттиснување на моменталните желби и развивање и зајакнување на себесовладувањето. Во нив спаѓаат подвижните игри во кои се вклучени подвижни активности како: одење, трчање, скокање, лазење, фаќање, фрлање, одржување на рамнотежа и зајакнување на одделни групи на мускули, со што се развива координација на движењата, самоконтролата, вољата и однесувањето на децата.

Дидактичките игри се користат во реализација на воспитно-образовниот процес, со нив се развиваат интелектуалните способности кај децата, делуваат на психичките функции, развој на внимание, концентрација, памтење, мислење, снаодливост, издржливост, истрајност.

Видови на дидактички игри

Дидактичките игри го поттикнуваат развојот на перцептивно моторните способности на детето, со нив се развиваат интелектуалните потенцијали кај детето, го прошируваат социјалното поле и искуства, како и емоционалниот развој. Тие влијаат врз целокупниот развој на детската личност.

Според содржината на воспитно-образовната работа дидактичките игри се класифицираат на:

- игри за развој на говорот;
- игри за запознавање на природата и општествената средина;
- игри за воведување во математиката;
- музичко-ритмички игри;
- ликовни игри.

Игрите може да бидат поединечни или заеднички.¹⁴

Поединечни игри

Има повеќе видови на поединечни игри. Низ овие игри покрај забавата среќаваме и движења кои се важни за насочена активност. Под поединечни игри се подразбираат слободните игри со разни играчки или справи, кога секое дете слободно си игра, поединечно учествува, и секое има улога за себе. Ова не значи дека во еден простор игра само едно дете, туку, во истиот простор може да играат сите заедно со само една играчка, или пак доколку има повеќе играчки секое дете избира своја играчка и игра со неа, или играчката му ја дава наставникот или дефектологот. Овие игри е потребно децата да ги играат секојдневно, бидејќи преку нив се осамостојуваат, и на истите им се дава можност за изразување. Преку нив се открива детскиот карактер, степенот на неговата природна интелигенција, доаѓа до израз неговата фанатазија. Во овие игри децата се соживуваат, па почнуваат сами со себе да разговараат, или пак играта им здосадува па спонтано се приклучуваат кон другите деца кои играат.

¹⁴ Ренцов С. (1990) *Играме, вежбање, растеме*, Детска радост, Скопје, стр.88

На овој начин се создаваат групи на деца во кои може да се види како нечиј предмет или играчка станал коњ, столчето се претворило во автомобил и слично.

Наставниците, воспитувачите, дефектолозите е потребно да ги следат овие игри и да ги набљудуваат децата кои играат, при што посебно да се внимава на детскиот избор на играчки, видот на играта, начинот на кој играат и како се однесуваат за време на играта. Набљудувањата е потребно да се запамтат или забележат. Посебно е потребно да се забележи фантазијата, себичноста, завидливоста, агресивноста. Кога детето има потреба од помош или кога нешто не му успева, потребно е истото да се посоветува и да се разреши проблемот.

Потребно е децата да се остават да играат се додека имаат воља и интерес. Доколку треба да се прекине играта, тоа треба да се направи на адекватен начин, за да не се предизвика револт.

Заеднички игри

Заедничките игри не може да ги игра само едно дете, туку тоа се игри во кои учествуваат повеќе деца. Овие игри се погодни за лицата со пречки во менталниот развој, доколку содржат едноставни задачи и едноставни правила. Преку овие игри тие се учат да ги бранат своите интереси, интересите на групата, да се израмнуваат со останатите играчи, со што ја истиснуваат себичноста која што може да е присутна во нивните карактери.

И во овие игри децата умеат да внесат нешто ново, нешто свое и доколку тоа е промена како плод на преголем интерес на детето за играта истото е потребно да се дозволи. Секоја игра има свое име и со играта тие се запознаваат уште на самиот почеток. Наставникот е тој кој што ги запознава, со името на играта, со правилата и начинот на кој се игра истата. Опишувајќи ја играта, наставникот може да ги подреди децата онака како што е потребно за дадената игра, и при тоа им ги дели улогите. Во работата со лицата со пречки во менталниот развој е потребно играта да им биде и практично објаснета. Но ова објаснување е потребно да биде што пократко и појасно за да не се изгуби

интересот за играта. Наставникот ја има улогата на следење на играта од нејзиниот почеток па се до крајот. Понекогаш е можно и тој да учествува во играта. Доколку дојде до застанување на играта, играта не се игра добро, или децата ја играат без воља, истиот е потребно на соодветен начин да ја прекине. Како причина за прекинување, може да се наведе дека играта за некои деца е претешка или некои деца не ги разбрале добро правилата.

Доколку пак играта се игра со големо задоволство, истата треба да се повторува за да може да ја утврдат и повторуваат кога ќе посакаат, па дури и да ја пренесуваат на други.

Кои игри ќе се играат зависи и од времето во денот кога децата играат, дали е утро, пладне или друго време од денот. Ова треба да се испланира заради тоа што некои игри бараат повеќе енергија, па истите може да се играат во претпладневните часови, други игри се бавни и бараат организираност на повеќе сетила, па е добро да се играат на пладне и слично.

Доколку се играат игри со топка и балони, кај децата се развиваат моторните вештини, како фрлање, фаќање, удирање од подот, тркалање, но и се развиваат моторните способности како, насочување, точност на движењето, реакција, ритмика, внимание, антиципација, координација на око-рака, спретност.

Низ игрите се развива говорот, се збогатува и проширува речникот.

Децата ја развиваат социјализацијата низ играта, со тоа што се прилагодуваат на партнерите во групата, го насочуваат вниманието, соработуваат меѓу себе, си помагаат, се забавуваат.

1.6. Игровни активности кај лицата со пречки во менталниот развој

Игровните активности кај лицата со пречки во менталниот развој се помалку спонтани за разлика од лицата со нормален развој, со слаба концентрација и намалени можности за разбирање. Доколку покрај менталната ретардација постојат и други потешкотии или пречки во развојот кај детето,

тогаш играта станува уште потешка за самото дете. Огромна штета е доколку лицето се остави без никаква активност да седи, наместо низ игра да учи и се развива психички, физички и социјално.

Со игровни активности можат да се развијат фината и груба моторика, подобрување на координацијата, да се развие говорот, посебно тој во врска со предметите, објектите и активностите (*Duran M., 1988*).

Кај лицата со пречки во менталниот развој односот кон реалноста и себе е значително изменет, додека мислењето, говорот, вниманието и моториката се сиромашни. На тој начин, игровните активности кај лицата со пречки во менталниот развој го немаат истото значење како кај оние со нормален развој.

Оттука, проблемот на истражување има добра теоретска втемеленост и соодветна методолошка поставеност кои упатуваат дека проблемот може и треба научно да биде обработен. Тој е актуелен, уште повеќе и заради дефицитарноста на неговото проучување, кај децата/лицата со пречки во менталниот развој.

Играта е основен природен и значаен вид на активност на секое дете па и на детето со ментална ретардација. Активноста на детето низ играта е одраз на психофизичките потреби, на емоционалната состојба, социјалното тежнење и влијанието на општествената средина. Преку играта, лицето се запознава со околината во која живее и се развива.

Лицата со ментална ретардација се многу поактивни набљудувачи на околината што ги опкружува отколку што ние мислиме за нив. Затоа ова набљудување е потребно се повеќе да се развива и да се поттикнува и контролира.

Работата и животот на возрасните се повеќе ја определува содржината и формата на детската игра. Децата во својата игра умеат да ги копираат и применуваат постапките на возрасните, што покажува каква е и реалноста што го опкружува. Затоа, заклучок е каква е средината на детето што го опкружува, таква ќе биде и неговата игра. Децата се трудат да ја разберат реалноста што ги опкружува, па се соживуваат со улогата која ја играат па пред себе си поставуваат конкретни ситуации. Оттука потребно е големо внимание на

постапките кои ги применуваме во секојдневниот живот.

Децата со ментална ретардација низ играта ги вежбаат и развиваат своите психички и физички способности, стекнуваат нови знаења за светот што ги опкружува, го збогатуваат својот емоционален живот, се стекнуваат со нови поими во својот речник, стекнуваат претстави.

Низ играта децата ги искажуваат своите позитивни и негативни црти на личноста. Но сепак, најсилно чувство е радоста кај децата, која играта ја предизвикува, па тие го доживуваат чувството на задоволство и среќа.

2. МЕНТАЛНА РЕТАРДАЦИЈА

2.1. Дефинирање на менталната ретардација

Менталната ретардација е сложен проблем, па одовде произлегува и проблемот и обидите за нејзиното дефинирање, поради што и постојат многу дефиниции.

Во овој труд ќе се обидеме да ги опфатиме оние дефиниции за кои сметаме дека најдобро и од различни аспекти ја дефинираат менталната ретардација.

Според **Јакулик С. (1993)**, историски гледано постојат пет основни критериуми кои се употребуваат во различни дефиниции а со цел да се идентификува состојбата кај одредено лице. Тој истакнува дека првите три критериуми се присутни во скоро секоја дефиниција, додека четвртиот и петтиот критериум се присутни во многу, но не и во сите дефиниции.¹⁵

Јакулик С. укажува дека според првиот критериум менталната ретардација води *потекло од развојниот период*. Вториот критериум важен за дијагностицирање на менталната ретардација е *интелектуалниот дефицит*. *Социјалната неадекватност* е третиот критериум во дефинирањето на поимот. Четвртиот критериум кој се среќава во голем број на дефиниции е *органската основа на состојбата*, а тесно поврзан со четвртиот е петтиот критериум кој се наоѓа во некои дефиниции а тоа е *неизлечивоста на состојбата*.

Следните дефиниции во овој труд се базираат на овие пет критериуми.

Според **Американската асоцијација за ментална ретардација (ААМД, 1973)**, (цитирано кај **Ајдински Г., 2000**) *„Менталната ретардација е функционирање на пониско функционално ниво од просечната популација, кое се јавува за време на развојниот период, а е поврзано со лошо адаптивно однесување.“*¹⁶

При поставувањето на дефиницијата на менталната ретардација,

¹⁵ Jakulik S. (1993), *Medicinske osnove mentalne retardacije*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, str.30

¹⁶ ААМД, 1973.

бугарскиот автор и дефектолог **Добрев З. (1995)**, (цитирано кај **Ајдински Г. 2000**) истакнува дека треба да се обрне големо внимание на критериумите за адаптација на ментално ретардираните лица во социјалната средина, за кои смета дека се едни од најважните за утврдување на поимот ментална ретардација.

Според мислењето на **Левандовска Д. и Теодоровиќ Б. (1991)** "Менталната ретардација едноставно може да се сведе на намалена способност за учење како последица на неадекватни биолошки услови во развојот на тие неповолни педагошко-социјални влијанија".

Светската Здравствена Организација, (1992), ја понуди дефиницијата која подоцна ја прифати и Република Македонија во Правилникот за оцена на специфичните потреби на лицата со пречки во физичкиот или психичкиот развој (Службен весник на РМ, бр. 30/2000). Под ментален хендикеп се подразбира: „*состојба на забавен или непотполн психички развој кој особено се карактеризира со нарушување на оние способности кои се јавуваат во текот на развојниот период и кои придонесуваат за општото ниво на интелигенција, како што се когнитивните, говорните, моторните и социјалните способности.*”¹⁷

Според дефиницијата на **Американската психијатриска асоцијација**, (цитирано кај **Ајдински Љ., Киткав З., Ајдински Г., 1999**) “менталната ретардација е функционирање на пониско интелектуално ниво од просечната популација што се јавува за време на развојниот период, а поврзана со лошо адаптивно однесување”.

Постојат, секако, уште многу дефиниции кои ја објаснуваат, ја анализираат и ја утврдуваат состојбата на менталната ретардација и секоја од нив има определено значење за расветлувањето на постоечкиот проблем (**Ајдински Г., 2000**).

¹⁷ *Правилник за оцена на специфичните потреби на лицата со пречки во физичкиот и психичкиот развој.*, Службен весник на Р. Македонија, бр. 30/2000 Скопје, стр. 64.

2.1.1. Етиологија

Причини и фактори за манифестирање на намален ментален капацитет кај лицата има многу, а различни автори различно ги групираат тие фактори кои доведуваат до појава на ментална ретардација.

Златко Добрев (1995) се потпира на Меѓународната класификација на болести, и препорачува седум групи на причинители на менталната ретардација.¹⁸

Причинителите на менталната ретардација може да се сместат во три големи групи, при што секоја од нив опфаќа повеќе подгрупи и тоа:

- пренатални
- перинатални
- постнатални

И покрај многуте фактори вистинскиот причинител за манифестација на менталната ретардација е тешко да се одреди.

Според **Владо Трајковски (2008)** постојат голем број причинители како што се: наследните и срединските фактори. Овие фактори може да дејствуваат сами или пак во интеракција и по пат на различни патогенетски механизми да го оштетат мозокот и да доведат до запирање на психичкиот развој или до негов нецелосен развој. Денес се мисли дека 25-35% од етиолошките фактори и се познати на научната јавност, а останатите 65-75% за жал сеуште не се откриени.

¹⁹

2.1.2. Класификација

Класификацијата на интелектуалната попреченост е присутна откако е познат овој феномен. Таа е вршена од различни појдовни позиции, зависно од профилот на стручњакот што со неа се занимавал и се менувала со развојот на науката. Најприсутни се класификациите вршени од аспект на медицината, дефектологијата, педагогијата, социологијата, но и од оние што се обиделе да

¹⁸ Добрев З., Георгиева Д., (1994), *Проблеми на дефектологическата диагностика*, Благоевград

¹⁹ Трајковски В., (2008), *Медицински основи на инвалидноста. Филозофски факултет*. Институт за дефектологија, Скопје, стр.64

понудат класификација од повеќе аспекти истовремено (*Ајдински Г. 2000*).

Според класификацијата која ја предлага *Светската Здравствена Организација (1992)*, прифатена и во Република Македонија, менталната ретардација се дели на следните подкатегории:

- лесна ментална ретардација **IQ 50-69**
- умерена ментална ретардација **IQ 35-49**
- тешка ментална ретардација **IQ 21-34**
- длабока ментална ретардација **IQ под 20.**²⁰

Класификациите, како што истакнува *Ајдински Г., 2000*, ни даваат можност да се изврши правилно насочување на лицата со ментална ретардација на рехабилитација во соодветните установи или да се интегрираат со децата од редовните училишта. Во самата установа стручниот кадар може да користи објаснувања понудени во образложенијата кои ги нудат одделните класификации. На тој начин се овозможува лицата со ментална ретардација да се распоредат во соодветни групи, да се определи програмата и нивото на рехабилитација, како и средствата и методите за работа.

2.1.3. Лица со умерена и тешка ментална ретардација

Лицата со умерена ментална ретардација покажуваат забавен развој и ограничени достигнувања во доменот на развојот и употребата на говорот и јазикот, моторните способности и грижата за себе.

На правилно стандардизирани тестови за интелигенција, за лицата со умерени пречки во психичкиот развој карактеристичен е ориентационен коефициент на интелигенција во рамките од 35 до 49.

Лицата со тешка ментална ретардација се слични на умерено ментално ретардираните по клиничката слика, присуството на органската етиологија и придружните оштетувања. Постои значително ограничување на достигнувањето во областа на говорот и јазикот, моторните способности и грижата за себе.

Поголем број од лицата имаат изразени моторни и/или други придружни пречки

²⁰ ICD-10, (1992), *Klasifikacija mentalnih poremećaja i poremećaja ponašanja*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

кои укажуваат на присуство на значајни оштетувања или пореметување во развојот на централниот нервен систем. На правилно стандардизираните тестови за интелигенција, коефициентот а интелигенција ориентационо се движи во рамките од 20-34.

Според **Петров Р. (2007)**, лицата со ментална ретардација од најрана возраст покажуваат воочлива интелектуална и физичка инфериорност, незрелост и неспособност. Често се евидентни разни телесни деформации, особено деформации на главата, забите итн. Тешко го владеат говорот и јазикот, а лексичкиот фонд и речениците им се оскудни. Од анамнезата на овие лица се дознава дека подоцна прооделе, моторната координација им е слаба, а движењата тромави. Лицата со ментална ретардација не се способни да го разберат и интерпретираат сето она што го гледаат на слика и најчесто на слика забележуваат само некои објекти кои им се покажани. Тешко се снаоѓаат во нови ситуации и имаат силно изразена потреба од постојано укажување на се она што треба да го направат во тие ситуации.²¹

Лицата со умерена и тешка ментална ретардација ги карактеризираат различни пречки во развојот чија зачестеност и степен варираат. Овие пречки некогаш се препознаваат веднаш по раѓањето или се забележуваат подоцна, кога ќе се забележи дека детето не го развива однесувањето што е вообичаено за неговата возраст. Пречките во развојот се јавуваат во вид на:

- Недостаток на моторна контрола и слаба координација;
- сензорни пречки од различен степен;
- забавен развој на јазикот и говорот;
- оштетување на сознајните функции;
- емоциите кај лицата со ментална ретардација се издиференцирани на значително пониско ниво од нивната возраст. Имаат зголемен праг на чувствителност и недоволна диференцираност кон промените на дразбите и лесно преминуваат во спротивното расположение;
- сетилата се со зголемен праг на осетливост, а говорот е често недоволно развиен, потполно неразвиен или пак се јавува многу касно;

²¹ Петров, Р., (2007), *Лица со инвалидност*, Македонска ризница, Куманово, стр. 32

- памтењето е селективно, слабо и со повеќе повторувања, при што поле-сно ги запамтуваат силните емотивни доживувања кои будат непосреден интерес;
- мислењето е површно и конкретно, како и самите мисловни операции;
- играта е еднолична, лишена од фантазии и креативност.²²

Лицата кои функционираат на ниво на умерена ментална ретардација достигнуваат степен на предоперационално мислење и можат да го научат едноставниот говор и комуникација, како и да се оспособат за елементарни работ-ни задачи. Тие можат да научат да се грижат за себе и да работат едноставни операции под заштитни услови.

Според **Хрџица С. (1991)**, лицата со тешка ментална ретардација развиваат минимален капацитет во полето на сензомоторното функционирање. Говорот, комуникацијата и моториката се развиваат споро и делумно. Тешката ментална ретардација е често проследена и со епилепсија, сензорни пречки и психози. Овие лица можат да се оспособат за елементарно самопослужување, грижа за основните потреби и обавување на делови од едноставни операции, но во услови на постојано надгледување.²³

Петров Р., Копачев Д. и Такашманова Т., (2004), укажуваат дека лицата со тежок ментален хендикеп се слични на умерено ментално хендикепираните по клиничката слика, присуството на органска етиологија и придружни оштетувања. Постои значително ограничување на достигнувањето во областа на говорот и јазикот, моторните способности и грижата за себе. Поголем број од лицата имаат изразени моторни и/или други придружни пречки кои укажуваат на присуство на значајни оштетувања или пореметување во развојот на централниот нервен систем.²⁴

²² Sokolovski Z., Ajdinski Lj., (1991), *Rani tretman i predškolsko vaspitanje mentalno retardirane dece*, Beograd

²³ Hrnjica S., (1991), *Ometeno dete*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, str.15

²⁴ Петров, Р., Копачев, Д., Такашманова, Т., (2004), *Деинституционализација на деца со тешка ментална ретардација*, Филозофски факултет, Скопје, стр.21-22

2.2. МОТОРИКА

Големо значење во целиот психофизички развој на детето има моториката. Таа е претставена со нервно-мускулен склоп, кој е всушност структура или статичкиот дел и е извршен дел на психомоторниот спрег, додека динамичкиот или функционален дел се самите мускулни активности. Квалитетот на моториката е во зависност со квалитетот на мускулите.²⁵

Моторната активност може да биде интраутерина или рефлексна и построишна или волева. На развојот на мускулите во текот на ембрионалниот период немаат влијание надворешните фактори, туку истата е предодредена од генетскиот код.

Моториката кај децата по раѓањето е развиена на ниво на рефлексни активности, па детето реагира на звук, движење, светлина. Со секое движење кај детето се поврзува психичката и физичката функција. На секое ново сознание следи различна активност или дејство кон срединските објекти.

Копачев Д. (1986), истакнува дека психомоторната активност ја сочинуваат движењата- како нејзин елементарен, периферен и извршен дел и практичната активност - како нејзин централен и свесен дел на збир на сложени волеви активности.²⁶

Моторниот развој на децата кај кои во пренаталниот и наталниот период дошло до оштетување на централниот нервен систем од самиот почеток е закочен и успорен. Успореноста на овој развој може да се види во текот на првата година од животот. Кај новородените ментално ретардирани деца е присутна млигавост на мускулите или хипотонија (посебно изразена кај децата со Даунов синдром) од една страна, или мускулна крутост или хипертонија, од друга страна. Раните рефлекси се автоматизирани, рефлексите на фаќање се појавуваат со големи закаснувања.

²⁵ Копачев Д., Настов П., (1986), *Психомоторна реедукација како метод на лекување кај децата со пореметување на психомоториката*, Македонски медицински преглед, XII Конгрес на лекарите на СРМ, Зборник на трудови, Скопје

²⁶ Копачев Д. (1999), *Невропсихологија (општ и клинички дел) скрипта од собрани предавања*, Скопје

Во истражувањето кое го спроведила *Cowie (1970)* докажано е дека доенчињата со Даунов синдром покажуваат долги перзистенции на вродените рефлекси во однос на вољевата моторна активност.

Поголемиот број на ментално ретардирани деца се во состојба да седат самостојно дури кон крајот на втората година, а проодуваат после навршувањето на две и пол години. Одот им е доста нестабилен, бидејќи постои голема млитавост на мускулите и слаба контрола на екстремитетите. Тие не ги забележуваат препреките, се спрепнуваат, се вртат во круг или се нишаат. Воспоставувањето на насочено движење кон предметите е многу тешко. Движењата на рацете потекнуваат од рамениот зглоб, а фаќањето на предметите е со целата шака, ги става во уста или ги расфрлува без посебно да се интересира или ги разгледува. Во текот на третата година доаѓа до стабилизација на одот, но подвижноста е безцелна и стереотипна. На оваа возраст детето е склоно на изливи на бес, авто или хетероагресија, врескање и тркалање на под, доколку истото биде прекинато во својата активност. Поголемиот дел од децата не се способни да го препознаат својот лик во огледалото, ниту пак ги познаваат своите делови од телото. Во својата четврта година станува постабилно во одот, но брзо се заморува и има слаба кондиција. Движењата на рацете се непрецизни и некоординирани, честопати следени со тремор. Зачетоците на графомоториката на оваа возраст, се воочуваат по тоа што детето го држи моливот со целата шака и шкраба по хартијата со широки движења (без посебно интересирање за ефектот кој ќе се постигне). Во петтата година детето се движи посигурно и поскладно. Постојано е во движење. Активностите од областа на самопослужувањето (облекување, соблекување, хранење, миење на рацете и слично) ги избегнува, и негативистички се однесува, што родителите знаат да го карактеризираат како тврдоглавост. Сепак, може да се каже дека е во прашање стравот на ментално ретардираното дете од се што е ново, непознато и наметнато (*Бала и Новак, 1991*).

Голем број на податоци за моторниот развој на ментално ретардираните деца се добиени со компаративни истражувања кои имале за цел да утврдат дали ментално ретардираните испитаници (пред се со лесна ментална ретардација)

заостануваат во моторниот развој и доколку заостануваат, колкаво е тоа заостанување во однос на испитаниците од општата популација.

Paver, дава приказ на истражувањето на моторните способности на ментално ретардираните деца при што наведува дека резултатите од компаративните испитувања покажале на тестовите наменети за проценка на координацијата, рамнотежата, брзината, гипкоста, силата значајно заостануваат во однос на испитаниците со просечни интелектуални способности. Всушност, што повеќе ментално ретардираните испитаници се постари, толку се и разликите поизразени.²⁷

Моторниот развој кај децата со умерена и тешка ментална ретардација е многу успорен, како во фината така и во грубата моторика. Присутна е лошо организирана моторика, недограден тонус и латерализираност, дискоординација на движењата што им ја попречува моторната активност и води кон неадекватно моторно однесување при учењето на основните навики во областа на самопослужувањето, останатите навики и вештини.²⁸

Децата со умерени пречки во психофизичкиот развој се карактеризираат со физички деформации кои би можеле да се ублажат или отстранат по пат на систематски и корективни вежби. Во основата на стекнување на навиките лежи нормализацијата на движењата.²⁹

Потешкотиите во моториката кај лицата со умерена и тешка ментална ретардација можат да се видат при наједноставните активности, како што се одењето, седењето, трчањето, облекувањето, соблекувањето, исхраната и слично.

²⁷ Paver D., (1986), *Struktura motorickog prostora u mentalno retardiranih osoba*, Defektologija, Zagreb, str. 107-118

²⁸ Петров Р., Копачев Д., Такашманова Т., (2004), *Деинституционализација на деца со тешка ментална ретардација*. Филозофски факултет, Скопје, 21-26

²⁹ Piaget J., (1977), *Psihologija inteligencije*, Nolit, Beograd

2.3. КОМУНИКАЦИЈА

Комуникација е процес на размена на информации преку договорен систем на знакови. Најчесто тие информации се претставени преку јазикот и говорот. Говорот пак, може да биде вербален или невербален.

Невербалната комуникација може да се одвива преку различни движења на телото, пантомима и гестови помеѓу повеќе лица. Со овој вид на комуникација започнува и раниот психофизички развој на детето, кое уште од своите први месеци започнува да комуницира со средината по пат на невербална комуникација - крици и плач кои постепено се заменуваат со поусовршени облици. Една од најважните функции во психофизичкиот развој со која и човекот се разликува од другите живи суштества е говорната функција.

За настанокот на говорот постојат повеќе дефиниции, меѓутоа сите во основа укажуваат дека говорот не води биолошко потекло и не е даден од природата, туку има општествено потекло, односно најголемо влијание на говорот има средината во која се наоѓа личноста. Започнува со постигнување на одредена зрелост и организација на нервните структури и е долготраен и континуиран процес, започнувајќи од првото плачење, криците и повисоките форми на гласовно изразување, со цел пренесување на одредени пораки.

Говорот учествува во многу психички функции како што се мислењето (во процесите на анализа, синтеза, воопштување, споредување), во помнењето, во организација на перцепциите (за препознавање и разликување на предметите), при емоционалните искуства.

Кај ментално ретардираните деца многу рано може да се воочи успорен развој на говорот. Така овие деца почнуваат да зборуваат односно слогово да артикулираат во периодот од осумнаесеттиот до дваесет и четвртиот месец, додека до својата трета година можат да користат мал фонд на зборови со кои тешко може да ги искажат своите потреби па неопходна им е употребата на гестови. Говорот продолжува да биде сиромашен и во нивната четврта година, кога во речениците можат да се забележат по два до три збора со неправилна артикулација, бидејќи истите потешко го разбираат говорот кој им е упатен низ

прашања и барања, на кои одговараат кратко и честопати неправилно заради тоа што не го разбрале добро прашањето или барањето. Освен неправилната артикулација на гласовите, кај овие деца може да се јават и други говорни пореметувања, како, пелтечење, алалија, дислалија, афазија, дисфазија, развојна дисфазија, пореметување во ритамот и темпото на говорот, сиромаштво во вербалниот речник. Сите овие пореметувања може да се сретнат и кај нормалната популација, но кај децата со ментална ретардација се многу почести и често придружени и комбинирани. Сето ова придонесува, децата со ментална ретардација да имаат проблеми во создавањето на комуникацијата со социјалната средина.

Фактори за пореметувањето во говорот можат да бидат, освен намалените когнитивни способности и оштетувања на говорниот апарат, сензорни оштетувања, емоционални пореметувања или средински причинители.

2.4. СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА

Процесот на социјализација е сложен и слоевит процес кој плански и систематски го спроведуваат семејството, училиштето и општествената заедница со цел социјално незрелите деца да се оспособат постепено за нормален живот во социјалната заедница. Основната цел во процесот на социјализацијата е новите членови на заедницата со помош на учење и интеракција со родителите, наставниците и останатите личности од општествениот живот го научат оној вид на однесување во меѓучовечките односи, карактеристични за дадената култура, но со широки можности за адаптација кон новите животни услови.

Детето не се раѓа со однапред определени норми на однесување. По пат на учење детето ќе ги стекнува обичаите и нормите на однесување кои се карактеристични за една заедница, поточно онаа во која детето припаѓа.

Како што и погоре е наведено постојат неколку придружници во развојот на процесот на социјализација, а во прв ред се наоѓа самото семејство на детето. Со семејството детето го остварува и својот прв контакт. Семејството го насочува развојот на детето преку емоциите, кои имаат големо влијание, па така тоа ќе научи да сака, да мрази, да чувствува. Односот на семејството кон детето се базира врз чувствата. Доколку кон детето се пристапува со внимание, разбирање и почит кон неговите можности и способности, љубов и наклонетост, истото ќе развива позитивни искуства низ сопствениот пат кон градење на социјалното поле околу себе и норми и начини на однесување и адаптација во истото. Доколку пак, родителите се однесуваат непријателски и агресивно кон детето, без грижа и разбирање, истото ќе се доживее себеси како безвредна личност и како таква ќе се насочува и гради во текот на својот живот. Бидејќи од рано детство детето имајќи ги првите контакти со семејството, ќе се идентификува и поистоветува со истото или некој од семејството или најблискиот круг на возрасни лица што го опкружуваат, ќе интерпретира модели на однесувања кои ги прифатило како норми на дадено однесување. Затоа, многу важни се меѓусебните емоционални односи во семејството и

блискиот круг.

Покрај семејството влијание врз развојот на социјализацијата имаат и други фактори, како што се природните, конституционални, развојни фактори на организмот и потенцијалот на детето за обликување на однесувањето, потоа степенот на интелигенција на детето. Колку што е повисок степенот на интелигенција, толку побрзо и полесно детето ги усвојува правилата на културно однесување во заедницата и обратно, што претставува потешкотија кај лицата со ментална ретардација, кои веќе имаат понизок степен на интелигенција. Понатаму, влијание врз социјализацијата на детето има воспитната група во градинката, а потоа и училишето, каде што на детето му се отвараат уште поголеми можности за учење низ идентификација.

Според психоаналитичката теорија на *Freud*, социјализацијата произлегува од конфликтите од нагонска природа на детето и културата како регулатор на однесувањето. Воспитувањето влијае на посебно социјализиран дел од личноста (супер его) кој што директно и со посредство на свесниот дел (его) од личноста го контролира нагонскиот дел од личноста (ид).³⁰

Piaget, J., пак посочува на развојните когнитивни теории во процесот на социјализација низ стадиуми на развој каде посебна улога има говорот и моралното однесување.³¹

Децата со ментална ретардација покажуваат намален интерес и мотивација за запознавање на непосредната околина, учење и прифаќање на средината што ги опкружува. Често поради неспособноста да се прилагодат во средината, како и отежнатата комуникација со истата, тие својата немоќ ја манифестираат низ безпричински страв, гнев, па оттука и произлегува авто и хетероагресијата. Во играта се задоволува кога е само со играчките и истото не покажува фантазија во играњето, играта е стереотипна, без конструкции, комбинации, споредби. Во спонтаната игра манифестира хаотичност и дезорганизација. Постојано го следи страв од ново и непознато, или пак наметнато.

³⁰ Freud S., (1969), *Odabrana dela matica srpska*, Beograd

³¹ Piaget J., (1977), *Psihologija inteligencije*, Nolit, Beograd

Бидејќи тешко им е да прифаќаат нови форми на однесување од оние кои веќе ги стекнале или научиле, ги применуваат своите стари стекнати шеми на однесување кои се неприлагодливи на дадени ситуации. Емоционално се слаби и заради тоа често доаѓаат во судир со сопствените емоции, па лесно се раздразнуваат и се преосетливи на надворешните влијанија. Пореметувањата во однесувањето се манифестираат низ агресивност, автоагресивност и стереотипии, посебно својствени за лицата институционално згрижени, каде повторно може да се види влијанието на самата средина во која лицата функционираат и опстојуваат.

3. РЕЛЕВАНТНИ ИСТРАЖУВАЊА

Во стручната литература, и домашна и меѓународна, речиси и не се среќаваат податоци за слични истражувања кои конкретно се однесуваат на игровните активности кај ментално ретардирани лица во дневните центри и установите за социјална заштита. Може да се сретнат податоци за истражувања кои проучуваат различни аспекти на одделни компоненти од игровните активности, но не и за тоа како тие се во целина организирани и функционираат во некоја земја. Исто така, треба да се напомене дека има истражувања за игровни активности кои се однесуваат на други категории лица со пречки во развојот или без пречки во развојот.

Во Република Србија во организираниите облици на работа со деца и младинци кои посетуваат училиште и имаат потешкотии во развојот, игровните активности се користат како индивидуални воннаставни активности и претставуваат изразена специфичност. Оваа работа се спроведува со ученици со лесна и умерена ментална ретардација, планирана и се спроведува како индивидуализиран облик на работа во интегралниот дел од процесот на наставата. Доколку претходно со проценка од страна на комисија, наставници, родители или други стручни лица, се утврди дека е неопходна потребата од ова дејствување, било да станува збор за пореметување во говорот и гласот, психомоторниот развој, или структурите на моторното функционирање, учениците се опфаќаат со индивидуална воннаставна работа. Таа подразбира, проценка на способностите од специфичниот домен на работа, изработка на индивидуални планови и програма за работа за секое опфатено лице, следење и описно изразување на развојниот статус.

Оваа индивидуална воннаставна работа опфаќа:

- индивидуални вежби за реедукација на психомоториката;
- индивидуални логопедски вежби;
- корективно-превентивни вежби и игри.

Секој наставник во доменот на својата работа, но во согласност со способностите на лицето, ги стимулира оние сегменти и структури на развојот

на кои во групните третмани не може доволно да се влијае. Крајниот ефект од овие активности е да се надминат или доведат до минимум специфичните потешкотии на учениците, што резултира со нивно успешно функционирање во сите области од животот.³²

Исто така, истражувања во врска со играта има од страна на *Duran, Plut i Mitrović, 1988*, според кои *Duran M.*, направила истражување за симболичката игра во која може да се најдат претходници на метакогницијата. Анализирајќи ги со повеќекратни набљудувања видео снимките од симболичката игра, ја одредила единицата на играта, расчленувајќи ја според *Виготски* кој ја применил во истражувањата на проблемите со говорот и мислењето. Под единица на симболичката игра се подразбира оној најмал дел од играта кој сеуште има игровно значење, односно нема својство на целина. На пример, детето божем јаде лешници, а потоа со нив ја храни и куклата. Тоа го изведува на следниот начин, принесувајќи ги „лешниците,, кон устата, а потоа од тањирчето зема од хартиини ливчиња и и дава на куклата, велејќи „ам,ам,, а при тоа детето голта. Овде се случуваат низа операции, но само две игровни единици (јадење на „лешниците,, и хранење на детето).³³

Постојат податоци за систематски експериментални набљудувања во развојната психологија, како и податоци од биографските студии (*Valentine,1942; Fradkina,1946.; Piaget, 1962.*), кои воглавно се сложуваат дека активностите („божем,, јаде, пие, спие), како интенционални репрезентативни знаци низ свеста за имагинарноста, се воспоставуваат помеѓу осумнаесеттиот и дваесет и четвртиот месец, така што обично започнуваат со „јас,, репрезентацијата. Оваа појава во развојната психологија се врзува за појавата и развојот на играта, симболичката функција, но не и за појавата на метакогницијата. „Божем,, активностите ја репрезентираат отсутната реалност, а оваа репрезентација е под контрола на субјектот и може повторно да се предизвика. Важно е што постои свест за имагинарноста за што сведочат и описи на такви однесувања (*Piaget, 1962, Promatranje 64a*).

³² <http://www.malivelikiljudi.org>

³³ Duran M., (2004), *Suvremena psihologija*, Naklada Slap, str. 266-267

II ИСТРАЖУВАЧКИ ДЕЛ

1. Предмет на истражување

Предмет на ова истражување се игровните активности кај лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој, во дневните центри и установите за социјална заштита во Република Македонија, нивната сегашна состојба и насоките за натамошниот развој.

2. Цел и карактер на истражувањето

Основна цел на ова истражување е да се утврди состојбата и организираноста на игровните активности во слободното време во третманот на лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој во Република Македонија.

Посебни цели на истражувањето се:

- Утврдување на состојбата и организираноста на игровните активности на лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој во Република Македонија.
- Добивање на сознанија за информираноста и за ставовите и мислењата на дефектолозите, воспитувачите во установите за третман на лица со пречки во менталниот развој во Република Македонија во врска со организацијата на слободните активности.
- Поттикнување на развојот на психомоторните способности кај лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој.
- Развивање на комуникативните способности кај лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој.
- Развивање на социјалните способности кај лицата со умерени и тешки пречки во психичкиот развој.
- Укажување на можните начини на менување и осовременување на третманот, посебно на слободните активности, согласно ставовите на инволвираните лица и искуствата на други земји.

Станува збор за современо, индивидуално, комбинирано, дескриптивно и развојно истражување.

3. Задачи на истражувањето

1. Да се утврди влијанието на игровните активности врз развојот психомоторните способности кај лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој.
2. Да се утврди влијанието на игровните активности врз развојот на комуникативните способности кај лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој.
3. Да се утврди влијанието на игровните активности врз развојот на социјалните способности кај лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој. (Резултатите кои ќе ги добиеме ќе бидат посебно презентирани за лицата со умерена и тешка попреченост.)
4. Да се истражи дали постои разлика во усвоеноста на игровните активности помеѓу лицата од машки и женски пол кои се сместени во дневните центри.
5. Да се истражи дали постои разлика во усвоеноста на игровните активности помеѓу лицата од машки и женски пол кои се сместени во институциите.
6. Да се испита дали постои разлика во усвојувањето на игровните активности во однос на возраста на лицата со пречки во менталниот развој.
7. Да се испитаат ставовите на дефектолозите во врска со организацијата на слободните активности и третманот за развој на психомоторните, комуникативните и социјалните способности.

4. Хипотези на истражувањето

Со оглед на претходно поставените цели и задачи дефинирани се следните хипотези:

Општа хипотеза :

- Претпоставуваме дека игровните активности влијаат врз развојот на психомоторните способности, комуникацијата и социјализацијата кај лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој.

Посебни хипотези :

Х 1. Претпоставуваме дека игровните активности влијаат врз развојот на психомоторните способности кај лицата со умерени пречки во менталниот развој.

Х 2. Претпоставуваме дека игровните активности влијаат врз развојот на психомоторните способности кај лицата со тешки пречки во менталниот развој.

Х 3. Претпоставуваме дека игровните активности влијаат врз развојот на комуникацијата кај лицата со умерени пречки во менталниот развој.

Х 4. Претпоставуваме дека игровните активности влијаат врз развојот на комуникацијата кај лицата со тешки пречки во менталниот развој.

Х 5. Претпоставуваме дека игровните активности влијаат врз развојот на социјализацијата кај лицата со умерени пречки во менталниот развој.

Х 6. Претпоставуваме дека игровните активности влијаат врз развојот на социјализацијата кај лицата со тешки пречки во менталниот развој.

Х 7. Претпоставуваме дека постои разлика во усвоеноста на игровните активности помеѓу лицата од машки и женски пол кои се во дневните центри.

Х 8. Претпоставуваме дека постои разлика во усвоеноста на игровните активности помеѓу лицата од машки и женски пол кои се институционално згрижени.

X 9. Претпоставуваме дека лицата со пречки во менталниот развој на помала возраст, полесно ги усвојуваат игровните активности.

X 10. Претпоставуваме дека дефектолозите и другите вработени лица имаат позитивен став кон воведување на игровните активности при организација на слободното време во третманот со лицата со пречки во менталниот развој.

5. Варијабли на истражувањето

Зависни варијабли :

- Усвојувањето на игровните активности кај испитаниците

Независни варијабли :

- Степенот на попреченост во развојот на испитаниците
- Психомоторните способности на испитаниците
- Социјализацијата на испитаниците
- Комуникацијата на испитаниците
- Полот
- Возраста на испитаниците
- Ставовите во однос на:
 - раниот третман на лицата со пречки во менталниот развој
 - организацијата на слободното време во третманот кај лицата со пречки во менталниот развој.

6. Методи, техники и инструменти на истражувањето

Во текот на истражувањето се користеше метод на дескриптивна анализа, за опишување на податоците кои беа добиени во однос на развојот на однесувањата и карактеристиките кај испитаниците со умерени и тешки пречки во менталниот развој. Воедно собирањето, обработката, интерпретацијата на податоците и изведувањето на заклучоци и предлог мерки беа опфатени со

методот на дескрипција. Започнувајќи од теориската основа на истражуваната појава, за да после истражувањето следи анализа, синтеза на собраните податоци.

Од оперативни методи се користеа следните: снимање на реалната состојба, метод на испитување на субјекти преку прашалници, метод на интервју, проценување.

Друг метод кој се користеше е статистичка анализа применета во обработката на податоците и интерпретацијата на добиените резултати од истражувањето и тоа: дистрибуција на фреквенција, процент, пресметка на аритметичка средина, Хи квадрат тест, Fisher exact test, T-тест за анализа на разлики.

Како техники и инструменти се применуваа:

1. техника на анализа на содржината од постоечката документација на испитаниците со инструмент - документи од досијета и формулар за општи податоци за испитаниците и установите.

Техниката се користеше при анализа на содржината на постоечката документација на испитаниците во нивните досијеа а изработена од други стручни лица.

Одовде беа превземени податоци за установата, вкупен број на корисници, третман кој се применува во работата со нив, како и лични податоци, категорија на попреченост, време на престој во установата, вклученост во дефектолошки третман со програмски содржини на испитаниците.

2. техника на партиципативно набљудување со инструмент - протокол за набљудување на усвоеноста на игровните активности во дневните центри и установи.

3. Интервју со инструмент кој се користеше - потсетник за интервју со

раководните лица и стручните кадри на установите за заштита, едукација и рехабилитација на лицата со пречки во менталниот развој, на тема организација на слободното време во соодветната установа.

4. Прашалници за проценка на психомоториката од Општа дефектолошка дијагностика, и прашалници за проценка на социјализацијата и комуникацијата од Ганзберг, но со модифицирани одговори (наместо одговори Да, Не, Делумно, одговорите беа сведени на Да и Не).

Со овие прашалници се добија податоците за испитаниците и нивните постигнувања, а истите се користеа за анализа на добените резултати по завршувањето на истражувањето.

Запознавањето на испитаниците со целите на истражувањето се направи усно, групно и индивидуално.

7. Примерок на истражувањето

За потребите на истражувањето претходно поставивме определени критериуми и тоа:

- формирање на возрасни групи од испитаниците над 18 години;
- подеднаква полова опфатеност;
- припадност на категорија на лица со умерени и тешки пречки во менталниот развој;
- опфатеност со дефектолошки третман во установата.

Примерокот од истражувањето го сочинуваа $N=100$ лица со умерени и тешки пречки во менталниот развој кои се опфатени со дефектолошки третман во установите, односно дневните центри во Кавадарци, Неготино и Прилеп, како и од институциите Специјален завод Демир Капија -установа за згрижување на лица со тешки и длабоки пречки во менталниот развој и Завод за

рехабилитација на деца и младинци, Топанско поле, Скопје-институција во која се реализира воспитание, образование, рехабилитација и работно оспособување на лица со умерени и тешки пречки во психичкиот развој.

Испитаниците опфатени со ова истражување се на возраст над 18 години и поделени во 3 возрасни групи, со подеднаква застапеност од двата пола, а од неколку установи и тоа:

- Специјален завод Демир Капија, (N=30)
- Завод за рехабилитација на деца и младинци , Топанско поле, Скопје, (N=20)
- Дневен центар за лица со посебни потреби, Кавадарци, (N=15)
- Дневен центар за лица со посебни потреби, Неготино, (N=22)
- Дневен центар за лица со посебни потреби, Прилеп, (N=13)

7.1. Анализа на примерокот

Анализата на структурата на примерокот кој беше опфатен со истражувањето а во зависност од полот, возраста, местото на следење на воспитно-образовниот процес е дадена во 6 табели и 2 слики.

Од табела 2 може да се види дека се опфатени подеднакво по 50 испитаници или 50% од двата пола, машки и женски испитаници.

Табела 2. Дистрибуција на испитаниците по пол

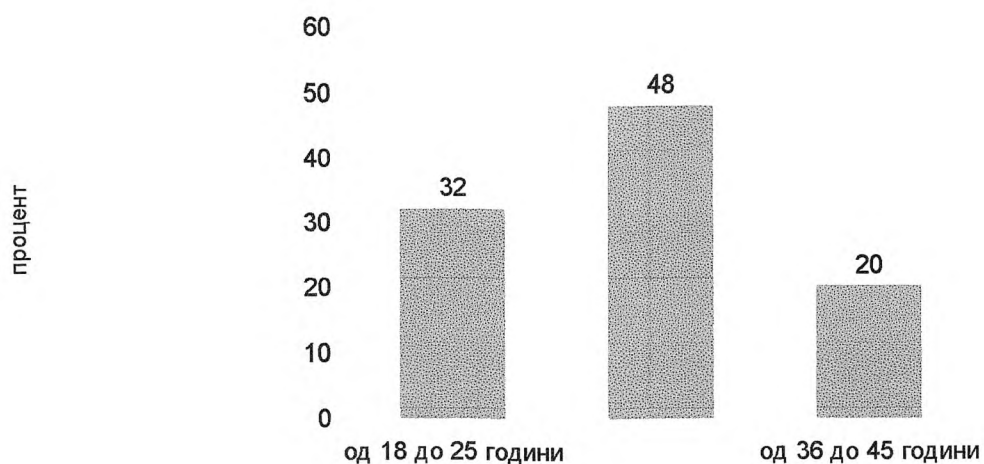
пол	број	процент
машки	50	50 %
женски	50	50 %
Вкупно	100	100,00%

Од табела 3 може да се види дека се опфатени вкупно 100 испитаници на возраст над 18 години и кои се поделени во три возрасни групи. Најмал број на испитаници има во возрасната група од 36 до 45 години и тоа со вкупен број 20

или 20% од вкупниот број на испитаници, додека најголем број има во возрасната група од 26 до 35 години и тоа, 48 или 48% од вкупниот број на испитаници. Групата на возраст од 18 до 25 години е со застапеност од 32 или 32% од вкупниот број на испитаници.

Табела 3. Дистрибуција на испитаниците според возраста

Возраст (години)	број	процент
од 18 до 25	32	32 %
од 26 до 35	48	48 %
од 36 до 45	20	20 %
Вкупно	100	100,00%

Слика 2. Дистрибуција на испитаници според возраст

Табела 4. Дистрибуција на испитаниците според местото на следење на воспитно-образовниот процес

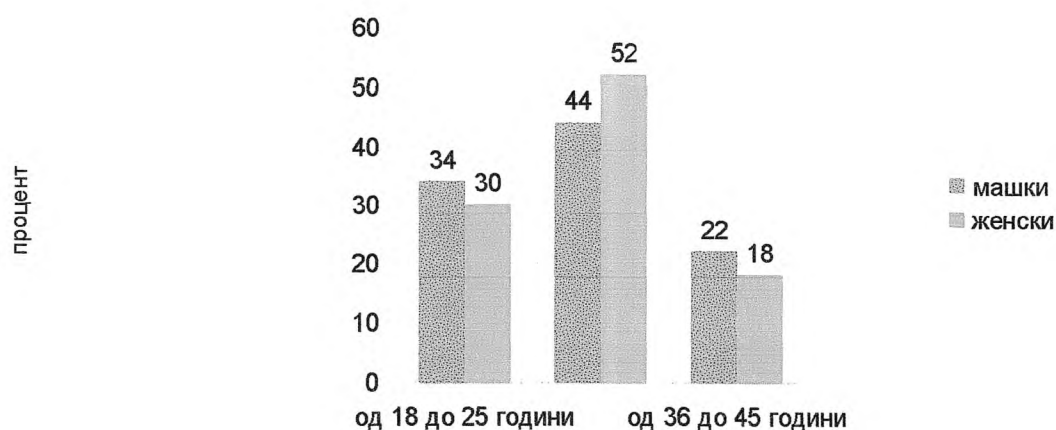
Установа	број	процент
Институција	50	50 %
Дневен центар	50	50 %
Вкупно	100	100,00%

Од табела 4 може да се види дека според местото на следење на воспитно-образовниот процес опфатени се вкупно 100 испитаници од кои 50 испитаници или 50% ги посетуваат дневните центри, а останатите 50% или 50 испитаници престојуваат во институции.

Табела 5. Дистрибуција на испитаниците според полот и возраста

	машки (%) n=50	женски (%) n=50	Вкупно(%) n=100
од 18 до 25	17 (17%)	15 (15%)	32 (32%)
од 26 до 35	22 (22%)	26 (26%)	48 (48%)
од 36 до 45	11 (11%)	9 (9%)	20 (20%)
Вкупно (%)	50 (50%)	50 (50%)	100 (100)

Во табела 5 е прикажан соодносот на вкупниот број на испитаници според полот и возраста изразен во проценти, при што најбројни се испитаниците од женски пол од возрастната група од 26 до 35 години и тоа со застапеност од вкупно 26 испитаници или 26 %, а исто така и машките испитаници од истата група со вкупен број 22 или 22 % од вкупниот број на испитаници. Најмалку застапени се испитаниците од женски пол од возрастната група од 36 до 45 години со вкупен број од 9 испитаници, или 9 % , како и испитаниците од машки пол од истата возраст со вкупен број 11 или 11 % од вкупниот број на испитаници.

Слика 3. Дистрибуција на испитаници според пол и возраст

Табела 6. Дистрибуција на испитаници со тешки пречки во менталниот развој од институции според пол и возраст

	Машки (%) n=25	Женски (%) n=25	Вкупно(%) n=50
Од 18 до 25	7 (14%)	4 (8%)	11 (22%)
Од 26 до 35	12 (24%)	14 (28%)	26 (52%)
Од 36 до 45	6 (12%)	7 (14%)	13 (26%)
Вкупно (%)	25 (50%)	25 (50%)	50 (100%)

Од табела број 6 може да се види дека застапеноста на двата пола меѓу 50 испитаници кои престојуваат во институциите е подеднаква, додека преовладуваат испитаници од женски род со вкупен број 14 или 28%, како и испитаниците од машки пол со вкупен број 12 или 24% од возрасната група од 26 до 35 години. Бројот на испитаници од останатите две возрасни групи е приближен, со тоа што во возрасната група од 18 до 25 години има најмала

застапеност кај женските испитаници со вкупен број од 4 или 8%, и машки испитаници со вкупен број од 7 или 14 % од вкупниот број на испитаници. Во возрастната група од 36 до 45 години има застапеност од 7 испитаници или 14 % од женски род од вкупниот број, како и машки испитаници со вкупен број од 6 испитаници или 12 % од вкупниот број на испитаници.

Табела 7. Дистрибуција на испитаници со умерени пречки во менталниот развој од дневни центри според пол и возраст

	Машки (%) n=25	Женски (%) n=25	Вкупно(%) n=50
Од 18 до 25	10 (20%)	11 (22%)	21 (42%)
Од 26 до 35	10 (20%)	12 (24%)	22 (44%)
Од 36 до 45	5 (10%)	2 (4%)	7 (14%)
Вкупно (%)	25 (50%)	25 (50%)	50 (100%)

Од табела 7 може да се види дека застапеноста на двата пола меѓу 50 испитаници кои ги посетуваат дневните центри е исто така подеднаква, со тоа што најмал е бројот на испитаници од женски род со вкупен број 2 или 4 %, како и испитаниците од машки пол со вкупен број 5 или 10 % од возрастната група од 36 до 45 години. Бројот на испитаници од останатите две возрастни групи е приближен, со тоа што во возрастната група од 18 до 25 години има застапеност кај женските испитаници со вкупен број од 11 или 22 %, и машки испитаници со вкупен број 10 или 20 % од вкупниот број на испитаници. Во возрастната група од 26 до 35 години има застапеност од 12 испитаници или 24 % од женски род од вкупниот број, како и машки испитаници со вкупен број од 10 испитаници или 20 % од вкупниот број на испитаници.

8. Време и место на истражувањето

Истражувањето се реализира во периодот од 10.01.2011 до 31.08.2011 година. Во првиот месец од овој период работевме на прибирање на податоци за испитаниците со комплетирање на документација за истите. Потоа, во период од петнаесет дена, направивме прво тестирање на испитаниците со помош на прашалниците пред започнувањето на истражувањето. На крај, по завршувањето на истражувањето, повторно направивме тестирање на испитаниците со помош на истите прашалници, кое траеше петнаесет дена.

Истражувањето се спроведе во Специјален завод во Демир Капија, Завод за рехабилитација на деца и младинци Топанско поле во Скопје, како и во дневните центри во Кавадарци, Неготино и Прилеп.

Во текот на целото истражување се прибираа белешки, аудио и видео записи во вид на фотографии и снимки од текот на активностите.

9. Статистичка обработка на податоците

Податоците кои беа добиени од истражувањето изразени се квалитативно и дескриптивно, во наративен стил, додека номиналните резултати се изразени квантитативно, нумерички, табелирани, графички и статистички обработени со следните статистички методи и постапки:

1. Број на повторување, фреквенција и процент;
2. Пресметка на аритметичка средина;
3. Т-тест за анализа на разлики;
4. Хи квадрат и постапки за утврдување на Хи квадратот;
5. Fisher exact test.

Резултатот од влијанието на секој од испитуваните фактори е прикажан во табела со коментар и графикон со коментар за важните статистички односи.

10. Организација и тек на истражувањето

На почетокот од самото истражување се оствари контакт со надлежните лица во соодветните установи за добивање на согласност за престој во истите, формирање на возрасни групи на испитаници, како и прибирање на потребните податоци од истите од досијета и стручните лица кои се опфатени со воспитно образовен третман.

Разгледани беа содржините од програмите за работа со истите и подрачјата на воспитно-образовна работа. За оваа цел беа пополнети формулари со податоци за установата и содржини од третманот.*

Запознавањето на испитаниците со целите на истражувањето се направи усно, групно и индивидуално.

Најнапред се изврши избор на игровни активности од подрачјата на психомоторните способности, комуникацијата и социјализацијата, кои се воведоа во третманот со лицата со пречки во менталниот развој, при што се направи сондажно испитување за одреден несоодветен избор. По собирањето на податоците се продолжи со нивната обработка.

Направено е тестирање на испитаниците со помош на прашалниците за процена на психомоториката од Општа дефектолошка дијагностика**, и прашалници за проценка на социјализацијата и комуникацијата од Ганзберг*** со модифицирање на очекуваните одговори. За десеттата хипотеза беше спроведено интервју**** со вработените а разговорот беше снимен со помош на диктафон, после што следеше дескриптивна анализа на изјавите. Со овие прашалници се добија податоците за испитаниците и нивните постигнувања пред истражувањето, а истите се користеа за анализа на добените резултати по завршувањето на истражувањето.

Во третманот на испитаниците беа вклучени 6 групи на игровни

* Види прилог 2,стр.138 и прилог 3, стр.140.

* * Види прилог 7,стр.147

* ** Види прилог 5 стр.142 и прилог 6 стр. 145

* *** Види прилог 4 стр.141

активности ^{****}. Овие игровни активности испитаниците ги реализираа водени од вработените во период од 6 месеци, после што повторно се направи мерење на трите испитувани области (психомоторика, социјализација и комуникација). Бидејќи во групите на игровни активности има по неколку видови на игри, испитаниците и дефектолозите ги избираа соодветните за нив игри од секоја група на игровна активност, кои на крај се мереа со прашалник за усвојување на игровните активности.[#]

Обработката на податоците добиени со истражувањето од секоја област поодделно беа регистрирани и статистички обработени во табели и графикони, како и квалитативно прикажани и интерпретирани во резултатите од истражувањето.

Донесени се заклучоци со дискусија во врска со потврдување или отфрлање на хипотезите од истражувањето. Понудени се предлог мерки за текот на натамошниот третман во воспитно-образовниот процес со лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој. Во текот на истражувањето спроведени се консултации со менторот.

* ^{****} Види прилог 1 стр.124

Види прилог 8,стр.149

III. РЕЗУЛТАТИ ОД ИСТРАЖУВАЊЕТО СО ДИСКУСИЈА

Резултатите од истражувањето се прикажани во табели и слики и истите се наративно објаснети со релевантни податоци и заклучоци важни за истражувањето.

Резултатите кои се прикажани во продолжение се со цел да се утврди влијанието на игровните активности врз развојот на психомоториката, социјализацијата и комуникацијата кај лицата со пречки во менталниот развој.

1. МОТОРИКА

Областа моторика содржи 15 ајтеми, од кои 11 се однесуваат на процена на психомоторика на долни екстремитети, 2 се однесуваат на психомоторика на горни екстремитети а останатите 2 се однесуваат на процена на координација на движењата.

Вкупниот број на поени што може да бидат остварени индивидуално е 15 (секоја позитивна карактеристика (одговор Да) носи по 1 поен, додека негативната карактеристика (одговор Не) носи 0 поени.)

Бидејќи во истражувањето се испитуваа 100 испитаници, по 50 од лица со умерени и тешки пречки во менталниот развој, вкупниот број на поени што може да бидат остварени за цела група испитаници, лица со умерени и тешки пречки во менталниот развој изнесува по 750 поени, или вкупно 1500 поени.

Во табелите и сликите се прикажани податоците кои се добиени во однос на испитување на областа моторика кај лица со умерени и тешки пречки во менталниот развој.

Изнесени се податоци како можни и освоени поени по оваа област за двете групи заедно и за секоја група посебно, односно индивидуалните остварувања.

Значење на симболите:

- вкупно можни поени во областа за групата - се добива кога бројот на испитаниците од групата ќе се помножи со бројот на можни поени од соодветната област;
- освоени поени во областа за групата - освоени поени во одредена група, во зависност од варијаблите
- % од можни поени по област за групата - количник од освоени поени во одредена област и можни поени по област за групата;
- % од вкупно можни поени по област - количник од освоени поени во одредена област и вкупно можни поени по област за сите испитаници.

Табела 8. Вкупни резултати на двете групи од испитаници

поени	Вкупно можни поени во областа		Вкупно освоени поени во областа		
	број	%	број	% од можни поени по област за групата	% од вкупно можни поени по областа моторика
умерени	750	100	503	67,06	33,53
тешки	750	100	345	46	23
Вкупно			423	56,53	28,27

Во табела 8 се прикажани вкупните резултати на двете групи од испитаници, при што може да видиме и заклучиме дека испитаниците со умерени пречки во менталниот развој од вкупно можни 750 поени за групата, освоиле 503 што е 67,06 % од вкупните можни поени во областа за групата, односно 33,53 % од вкупно можните поени по областа моторика. Испитаниците со тешки пречки во менталниот развој од вкупно можни 750 поени за групата, освоиле 345 поени, што е 46 % од вкупните можни поени во областа за групата, односно 23 % од вкупно можните поени по областа моторика.

Од овие податоци може да се заклучи дека групата на испитаници со умерени пречки во менталниот развој покажала повисоко ниво на развој на моториката во однос на групата на испитаници со тешки пречки во менталниот развој.

1.1. Влијанието на игровните активности на развојот на психомоториката

Првата посебна хипотеза гласеше: Претпоставуваме дека игровните активности имаат влијание врз развојот на психомоторните способности кај лицата со умерени пречки во менталниот развој.

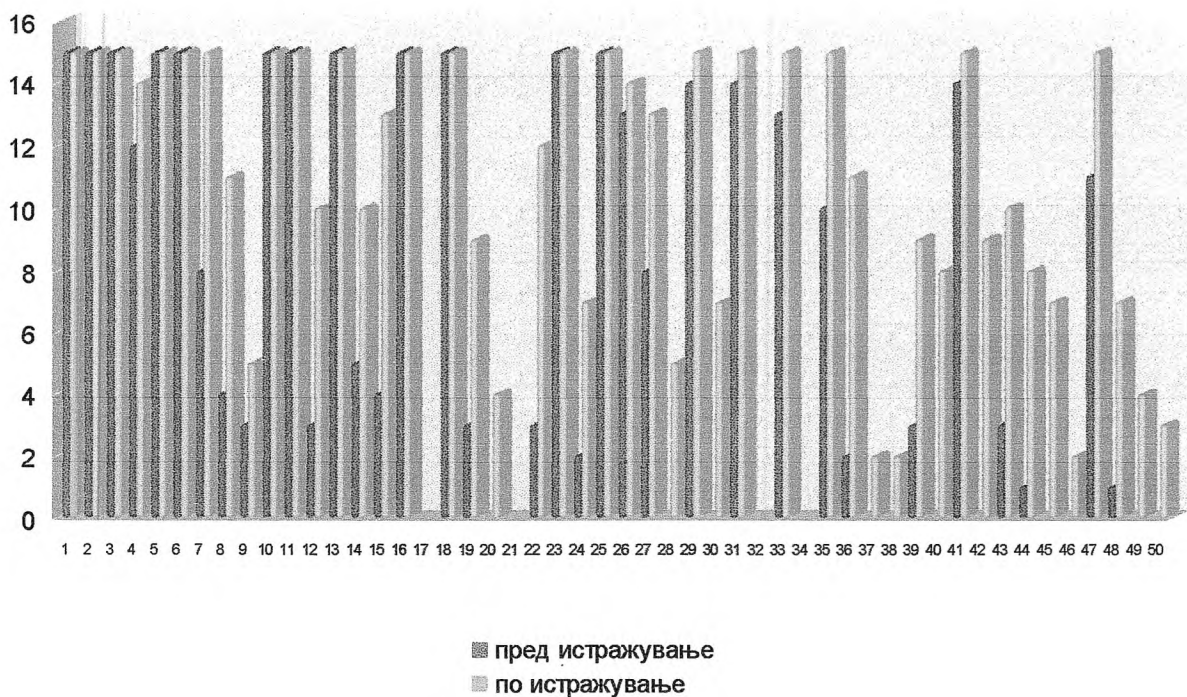
За да се провери оваа хипотеза применуваме **t-тест** со цел да утврдиме дали постои статистичка значајна разлика помеѓу аритметичките средини на двете мерења (денот кога испитаниците се тестирани пред вклучувањето на игровните активности во третманот, односно пред започнување на истражувањето и денот по завршување на истражувањето). За ова ја применивме формулата:

$$t = \frac{\bar{X}_{dif}}{\sqrt{\frac{\sum dif^2 - \frac{(\sum dif)^2}{N}}{N \cdot (N-1)}}$$

\bar{X}_{dif} - ја претставува разликата меѓу секој индивидуален резултат од првото и второто мерење; \sum - сума или збир; N - број на испитаници.

Правиме споредба од првото и второто мерење, односно пред започнување на истражувањето, и по неговото завршување, а со цел да го согледаме влијанието на игровните активности врз областа на моториката кај лицата со умерени пречки во менталниот развој.

Резултатите од првото и второто мерење на влијанието на игровните активности врз развојот на психомоториката кај лицата со умерени пречки во менталниот развој се претставени во слика 4.:

Слика 4. Влијанието на игровните активности врз развојот на психомоториката кај лицата со умерени пречки во менталниот развој

На у-оската внесени се мерни единици кои се однесуваат на ајтемите (добиените позитивни одговори од усвоеноста во областа на психомоториката=15), додека на х-оската се претставени вкупниот број на

испитаници со умерени пречки во менталниот развој ($N=50$). (X и y -оската заменуваат апсциса и ордината.) Разликата помеѓу двете мерења е повеќе од очигледна. Гледајќи ги индивидуално резултатите кај испитаниците, разликата (dif) изнесува 164 ($\sum dif = 164$), односно подигнати со квадрат 1083. ($\sum dif^2 = 1083$).

Понатаму пресметуваме аритметичка средина од $\sum dif$.

$$\bar{X} dif = \frac{\sum dif}{N} = \frac{164}{50} = 3,28$$

По оваа пресметка го пресметуваме t -тестот:

$$t = \frac{3,28}{\sqrt{\frac{1083 - \frac{164^2}{50}}{50 \cdot (50 - 1)}}} = \frac{3,28}{\sqrt{\frac{1083 - \frac{26896}{50}}{50 \cdot 49}}} = \frac{3,28}{0,47} = 6,97$$

По пресметката на t -тестот го определуваме соодветниот степен на слобода. Затоа што и двете мерења се извршени кај ист примерок ($N=50$), бројот на степени на слобода изнесува 49 ($N-1=49$). Граничната вредност за степен на слобода 49 е 2,69 (ниво на значајност 0,01).

Оттука може да заклучиме дека испитаниците кои беа опфатени со истражувањето, со вклучување на игровните активности во третманот во второто мерење постигнале статистички значајно подобри резултати, односно ги подобриле резултатите од областа моторика.

Според добиените резултати, се потврдува првата хипотеза која гласи: **Игровните активности имаат влијание врз развојот на психомоторните способности кај лицата со умерени пречки во менталниот развој.**

Втората посебна хипотеза гласеше: Претпоставуваме дека игровните активности имаат влијание врз развојот на психомоторните способности кај лицата со тешки пречки во менталниот развој.

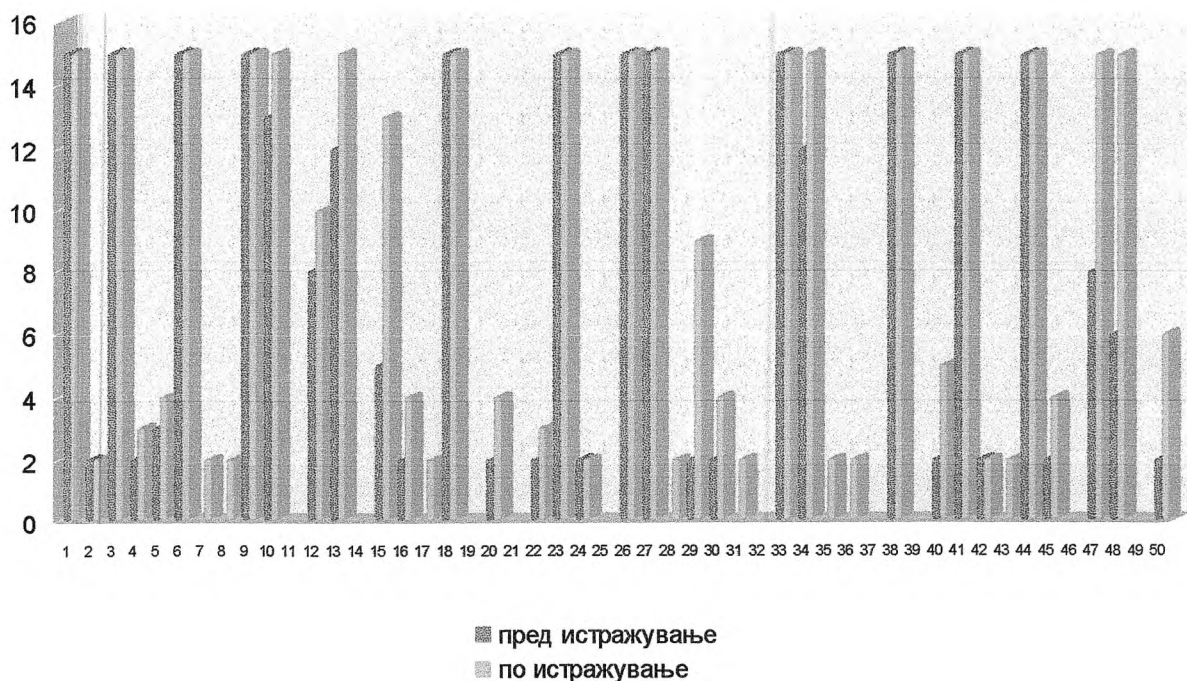
За да се провери оваа хипотеза повторно го применуваме **t-тестот** со цел да утврдиме дали постои статистичка значајна разлика помеѓу аритметичките средини на двете мерења (денот кога испитаниците се тестирани пред вклучувањето на игровните активности во третманот, односно пред започнување на истражувањето и денот по завршување на истражувањето). За ова ја применивме формулата:

$$t = \frac{\sum dif}{\sqrt{\frac{\sum dif^2 - \frac{(\sum dif)^2}{N}}{N \cdot (N-1)}}$$

dif - ја претставува разликата меѓу секој индивидуален резултат од првото и второто мерење; Σ - сума или збир; N - број на испитаници.

Правиме споредба од првото и второто мерење, односно пред започнување на истражувањето, и по неговото завршување, а со цел да го согледаме влијанието на игровните активности врз областа на моториката кај лицата со тешки пречки во менталниот развој.

Резултатите од првото и второто мерење на влијанието на игровните активности врз развојот на психомоториката кај лицата со тешки пречки во менталниот развој се претставени во сликасе претставени во слика 5:

Слика 5. Влијанието на игровните активности врз развојот на психомоториката кај лицата со тешки пречки во менталниот развој

На у-оската внесени се мерни единици кои се однесуваат на ајтемите (добиените позитивни одговори од усвоеноста во областа на психомоториката=15), додека на х-оската се претставени вкупниот број на испитаници со тешки пречки во менталниот развој (N=50). Може да се забележи дека повторно се појавува разлика помеѓу двете мерења. Гледајќи ги индивидуално резултатите кај испитаниците, разликата (dif) изнесува 80 ($\sum dif = 80$), односно подигнати со квадрат 390. ($\sum dif^2 = 390$).

Понатаму пресметуваме аритметичка средина од $\sum dif$.

$$\bar{X} dif = \frac{\sum dif}{N} = \frac{80}{50} = 1,6$$

По оваа пресметка го пресметуваме т-тестот:

$$t = \frac{1,6}{\sqrt{\frac{390 - \frac{80^2}{50}}{50 \cdot (50 - 1)}}} = \frac{1,6}{\sqrt{\frac{390 - \frac{6400}{50}}{50 \cdot 49}}} = \frac{1,6}{0,32} = 5$$

По пресметката на т-тестот го определуваме соодветниот степен на слобода. Затоа што и двете мерења се извршени кај ист примерок ($N=50$), бројот на степени на слобода изнесува 49 ($N-1=49$). Граничната вредност за степен на слобода 49 е 2,69 (ниво на значајност 0,01), при што во нашиот резултат покажува повторно повеќе од оваа гранична вредност.

И овде може да заклучиме дека испитаниците, лицата со тешки пречки во менталниот развој кои беа опфатени со истражувањето во второто мерење постигнале исто така статистички значајно подобри резултати, односно ги подобриле резултатите од областа моторика.

Според резултатите, се потврдува втората хипотеза која гласи: **Игровните активности имаат влијание врз развојот на психомоторните способности кај лицата со тешки пречки во менталниот развој.**

2. КОМУНИКАЦИЈА

Областа комуникација е опфатена со 36 ајтеми, од кои пет се однесуваат на слогова артикулација на гласови, пет се однесуваат на артикулација на кратки зборови, десет се однесуваат на употреба на вербалниот говор низ реченици, пет се однесуваат на невербална комуникација, а останатите единаесет се однесуваат на меѓусебната комуникација со околината и разбирање и извршување на налози.

Вкупниот број на поени што може да бидат остварени индивидуално е 36 (секоја позитивна карактеристика (одговор Да) носи по 1 поен, додека негативната карактеристика (одговор Не) носи 0 поени.)

Бидејќи во истражувањето се испитуваа 100 испитаници по 50 од лица со умерени и тешки пречки во менталниот развој, вкупниот број на поени што може да бидат остварени за цела група испитаници, лица со умерени и тешки пречки во менталниот развој изнесува по 1800 поени, или вкупно 3600 поени.

Во следните табели и слики прикажани се податоците кои што ги добивме во однос на испитување на областа комуникација кај лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој.

Податоците се претставени како можни и освоени поени по оваа област за двете групи заедно и за секоја група посебно, односно индивидуалните остварувања.

Во табелата се прикажани вкупните резултати на двете групи од испитаници, при што може да видиме и заклучиме дека има разлика во нивото на развиеност на комуникацијата кај овие испитаници пред и после завршување на истражувањето.

Табела 9. Освоени поени по областа комуникација

Поени	Вкупно можни поени во областа		Вкупно освоени поени во областа		
	Број	%	број	% од можни поени по област за групата	% од вкупно можни поени по областа моторика
комуникација					
умерени	1800	100	1107	61,5	30,75
тешки	1800	100	863	47,94	23,97
Вкупно			985	54,72	27,36

Во табела 9 може да се види дека испитаниците со умерени пречки во менталниот развој од вкупно можни 1800 поени за групата, освоиле 1107 што е 61,5 % од вкупните можни поени во областа за групата, односно 30,75 % од вкупно можните поени по областа на комуникацијата. Испитаниците со тешки пречки во менталниот развој од вкупно можни 1800 поени за групата, освоиле 863 поени, што е 47,94 % од вкупните можни поени во областа за групата, односно 23,72 % од вкупно можните поени по областа комуникација.

Од овие податоци може да се заклучи дека групата на испитаници со умерени пречки во менталниот развој покажала повисоко ниво на развој на комуникацијата во однос на групата на испитаници со тешки пречки во менталниот развој.

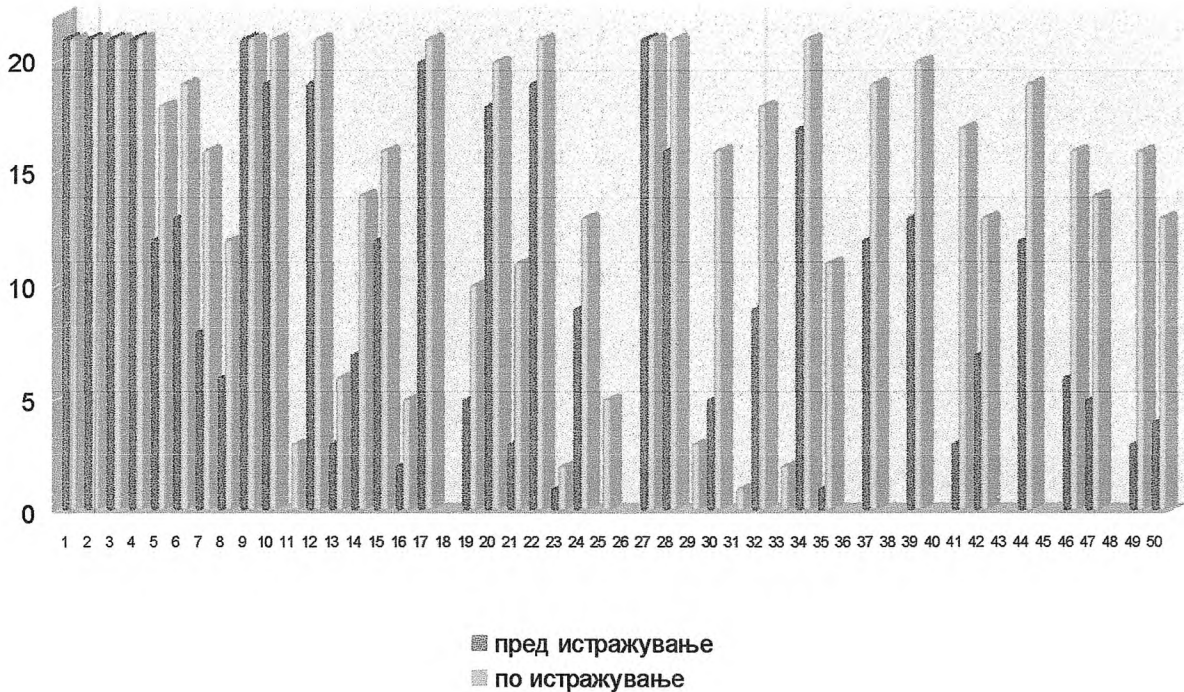
2.1. Влијанието на игровните активности на развојот на комуникацијата

Третата посебна хипотеза гласи: Претпоставуваме дека игровните активности имаат влијание врз развојот на комуникацијата кај лицата со умерени пречки во менталниот развој.

За да се провери оваа хипотеза повторно го применивме **T-тестот** со цел да утврдиме дали постои статистичка значајна разлика помеѓу аритметичките средини на двете мерења (денот кога испитаниците се тествани пред вклучувањето на игровните активности во третманот, односно пред започнување на истражувањето и денот по завршување на истражувањето).

Правиме споредба од првото и второто мерење, односно пред започнување на истражувањето, и по неговото завршување, а со цел да го согледаме влијанието на игровните активности врз областа на комуникацијата кај лицата со умерени пречки во менталниот развој.

Резултатите од првото и второто мерење на влијанието на игровните активности врз развојот на комуникацијата кај лицата со умерени пречки во менталниот развој се претставени во слика 6.:

Слика 6. Влијанието на игровните активности врз развојот на комуникацијата кај лицата со умерени пречки во менталниот развој

На у-оската внесени се мерни единици кои се однесуваат на ајтемите (добиените позитивни одговори од усвоеноста во областа на комуникацијата=36), додека на х-оската се претставени вкупниот број на испитаници со умерени пречки во менталниот развој (N=50). Разликата помеѓу двете мерења е доста голема. Гледајќи ги индивидуално резултатите кај испитаниците, разликата (dif) изнесува 203 ($\sum dif = 164$), односно подигнати со квадрат 1523. ($\sum dif^2 = 1523$).

Понатаму пресметуваме аритметичка средина од $\sum dif$.

$$\bar{X} dif = \frac{\sum dif}{N} = \frac{203}{50} = 4,06$$

По оваа пресметка го пресметуваме т-тестот:

$$t = \frac{4,06}{\sqrt{\frac{1523 - \frac{203^2}{50}}{50 \cdot (50 - 1)}}} = \frac{4,06}{\sqrt{\frac{1523 - \frac{41209}{50}}{50 \cdot 49}}} = \frac{4,06}{0,53} = 7,6$$

По пресметката на т-тестот го определуваме соодветниот степен на слобода. Затоа што и двете мерења се извршени кај ист примерок ($N=50$), бројот на степени на слобода изнесува 49 ($N-1=49$). Граничната вредност за степен на слобода 49 е 2,69 (ниво на значајност 0,01).

Оттука може да заклучиме дека испитаниците кои беа опфатени со истражувањето, со вклучување на игровните активности во третманот во второто мерење постигнале статистички значајно подобри резултати, односно ги подобриле резултатите од областа на комуникацијата.

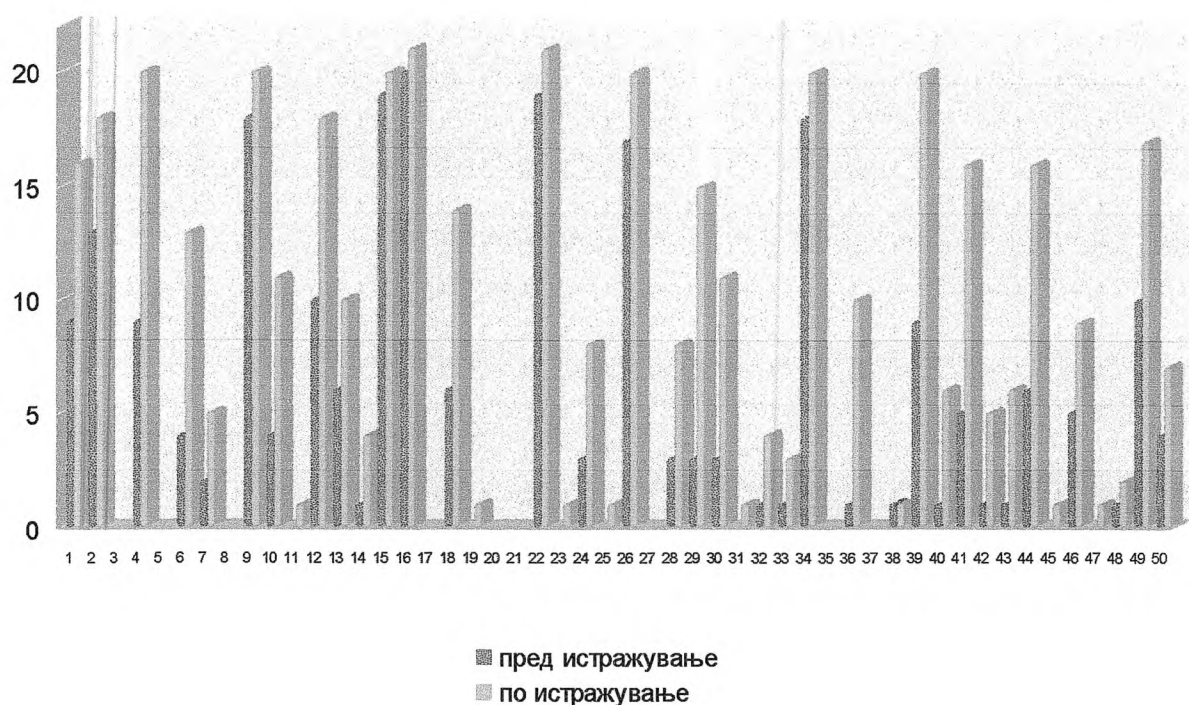
Со ова се потврдува третата хипотеза која гласи: **Игровните активности имаат влијание врз развојот на комуникацијата кај лицата со умерени пречки во менталниот развој.**

Четвртата посебна хипотеза гласи: Претпоставуваме дека игровните активности имаат влијание врз развојот на комуникацијата кај лицата со тешки пречки во менталниот развој.

За да се провери оваа хипотеза повторно го применуваме **t-тестот** со цел да утврдиме дали постои статистичка значајна разлика помеѓу аритметичките средини на двете мерења (денот кога испитаниците се тестирани пред вклучувањето на игровните активности во третманот, односно пред започнување на истражувањето и денот по завршување на истражувањето).

Правиме споредба од првото и второто мерење, односно пред започнување на истражувањето, и по неговото завршување, а со цел да го согледаме влијанието на игровните активности врз областа на комуникацијата кај лицата со тешки пречки во менталниот развој.

Резултатите од првото и второто мерење на влијанието на игровните активности врз развојот на комуникацијата кај лицата со тешки пречки во менталниот развој се претставени во слика 7.:

Слика 7. Влијанието на игровните активности врз развојот на комуникацијата кај лицата со тешки пречки во менталниот развој

На у-оската внесени се мерни единици кои се однесуваат на ајтемите (добиените позитивни одговори од усвоеноста во областа на комуникацијата=36), додека на х-оската се претставени вкупниот број на испитаници со тешки пречки во менталниот развој ($N=50$). Може да се забележи дека повторно се појавува разлика помеѓу двете мерења. Гледајќи ги индивидуално резултатите кај испитаниците, разликата (dif) изнесува 192 ($\sum dif = 192$), односно подигнати со квадрат 1432 ($\sum dif^2 = 1432$).

Понатаму пресметуваме аритметичка средина од $\sum dif$.

$$\bar{X} dif = \frac{\sum dif}{N} = \frac{192}{50} = 3,84$$

По оваа пресметка го пресметуваме т-тестот:

$$t = \frac{3,84}{\sqrt{\frac{1432 - \frac{192^2}{50}}{50 \cdot (50 - 1)}}} = \frac{3,84}{\sqrt{\frac{1432 - \frac{36864}{50}}{50 \cdot 49}}} = \frac{3,84}{0,53} = 7,2$$

По пресметката на т-тестот го определуваме соодветниот степен на слобода. Затоа што и двете мерења се извршени кај ист примерок ($N=50$), бројот на степени на слобода изнесува 49 ($N-1=49$). Граничната вредност за степен на слобода 49 е 2,69 (ниво на значајност 0,01), при што во нашиот резултат покажува повторно повеќе од оваа гранична вредност.

И овде може да заклучиме дека испитаниците, лицата со тешки пречки во менталниот развој кои беа опфатени со истражувањето во второто мерење постигнале исто така статистички значајно подобри резултати, односно ги подобриле резултатите од областа комуникација.

Разликата во мерењата и остварените резултати е поголема кај испитаниците со умерени пречки во менталниот развој отколку кај испитаниците со тешки пречки во менталниот развој.

Со ова се потврдува четвртата хипотеза која гласи: ***Игровните активности имаат влијание врз развојот на комуникацијата кај лицата со тешки пречки во менталниот развој.***

3. СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА

Областа социјализација е опфатена со 21 ајтема, од кои три се однесуваат на свесност за себе и околината, пет се однесуваат на однесување во средината, шест се однесуваат на заинтересираност за себе и за предметите во средината, две се учество во друштвени игри и соработка со останатите учесници, а четири се однесуваат на прифаќање на правила и успешно изведување на домашни активности.

Вкупниот број на поени што може да бидат остварени индивидуално е 21 (секоја позитивна карактеристика (одговор Да) носи по 1 поен, додека негативната карактеристика (одговор Не) носи 0 поени.)

Бидејќи во истражувањето се испитуваа 100 испитаници по 50 од лица со умерени и тешки пречки во менталниот развој, вкупниот број на поени што може да бидат остварени за цела група испитаници, лица со умерени и тешки пречки во менталниот развој во областа на социјализацијата изнесува по 1050 поени, или вкупно 2100 поени.

Во следните табели и слики прикажани се податоците кои што ги добивме во однос на испитување на областа социјализација кај лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој.

Во табела 10 се прикажани податоците претставени како можни и освоени поени по оваа област за двете групи заедно и за секоја група посебно, односно индивидуалните остварувања.

Табела 10. Освоени поени во областа социјализација

Поени социјализација	Вкупно можни поени во областа		Вкупно освоени поени во областа		
	број	%	број	% од можни поени по област за групата	% од вкупно можни поени по областа моторика
Умерени	1050	100	639	60,85	30,42
тешки	1050	100	422	40,19	20,09
Вкупно			530,5	50,52	25,26

Испитаниците со умерени пречки во менталниот развој од вкупно можни 1050 поени за групата, освоиле 639 што е 60,85 % од вкупните можни поени во областа за групата, односно 30,42 % од вкупно можните поени по областа на комуникацијата. Испитаниците со тешки пречки во менталниот развој од вкупно можни 1050 поени за групата, освоиле 422 поени, што е 40,19 % од вкупните можни поени во областа за групата, односно 20,09 % од вкупно можните поени по областа комуникација.

Од овие податоци може да се заклучи дека групата на испитаници со умерени пречки во менталниот развој покажала повисоко ниво на развој на комуникацијата во однос на групата на испитаници со тешки пречки во менталниот развој.

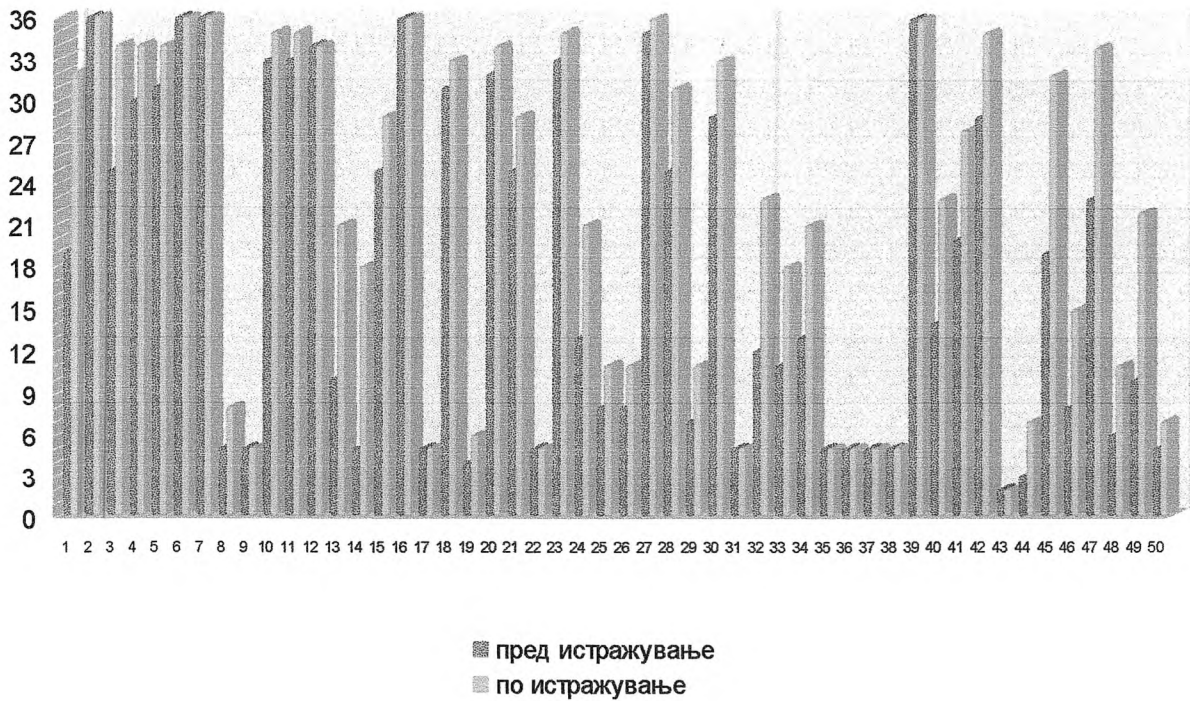
3.1. Влијанието на игровните активности на развојот на социјализацијата

Петтата посебна хипотеза гласи: Претпоставуваме дека игровните активности имаат влијание врз развојот на социјализацијата кај лицата со умерени пречки во менталниот развој.

За да се провери оваа хипотеза повторно го применивме **t-тестот** со цел да утврдиме дали постои статистичка значајна разлика помеѓу аритметичките средини на двете мерења (денот кога испитаниците се тестирани пред вклучувањето на игровните активности во третманот, односно пред започнување на истражувањето и денот по завршување на истражувањето).

Правиме споредба од првото и второто мерење, односно пред започнување на истражувањето, и по неговото завршување, а со цел да го согледаме влијанието на игровните активности врз областа на социјализацијата кај лицата со умерени пречки во менталниот развој.

Резултатите од првото и второто мерење на влијанието на игровните активности врз развојот на социјализацијата кај лицата со умерени пречки во менталниот развој се претставени во слика 8.:

Слика 8. Влијанието на игровните активности врз развојот на социјализацијата кај лицата со умерени пречки во менталниот развој

На у-оската внесени се мерни единици кои се однесуваат на ајтемите (добиените позитивни одговори од усвоеноста во областа на социјализацијата=21), додека на х-оската се претставени вкупниот број на испитаници со умерени пречки во менталниот развој (N=50). Разликата помеѓу двете мерења е повеќе од очигледна. Гледајќи ги индивидуално резултатите кај испитаниците, разликата (dif) изнесува 164 ($\sum dif = 164$), односно подигнати со квадрат 1083. ($\sum dif^2 = 1083$).

Понатаму пресметуваме аритметичка средина од $\sum dif$.

$$\bar{X} dif = \frac{\sum dif}{N} = \frac{164}{50} = 3,28$$

По оваа пресметка го пресметуваме т-тестот:

$$t = \frac{4,24}{\sqrt{\frac{1804 - \frac{212^2}{50}}{50 \cdot (50 - 1)}}} = \frac{4,24}{\sqrt{\frac{1804 - \frac{44944}{50}}{50 \cdot 49}}} = \frac{4,24}{0,6} = 7,06$$

По пресметката на т-тестот го определуваме соодветниот степен на слобода. Затоа што и двете мерења се извршени кај ист примерок ($N=50$), бројот на степени на слобода изнесува 49 ($N-1=49$). Граничната вредност за степен на слобода 49 е 2,69 (ниво на значајност 0,01).

Оттука може да заклучиме дека испитаниците кои беа опфатени со истражувањето, со вклучување на игровните активности во третманот во второто мерење постигнале статистички значајно подобри резултати, односно ги подобриле резултатите од областа на социјализацијата.

Со ова се потврдува петтата хипотеза која гласи: **Игровните активности имаат влијание врз развојот на социјализацијата кај лицата со умерени пречки во менталниот развој.**

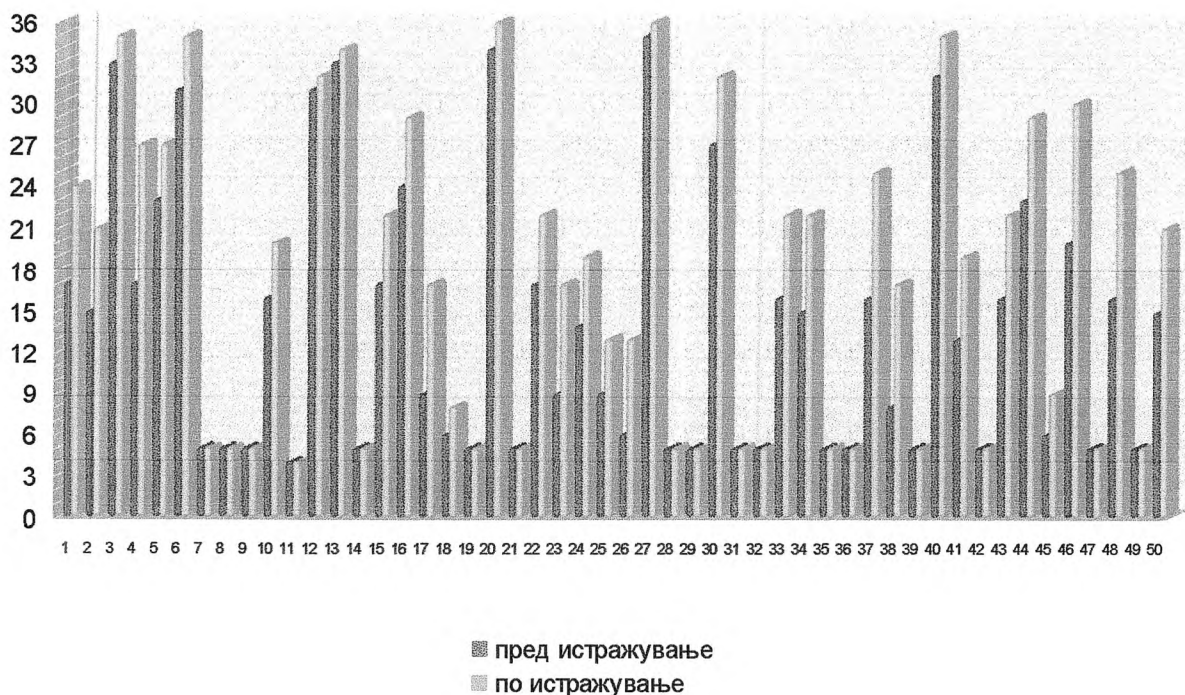
Шестата посебна хипотеза гласи: Претпоставуваме дека игровните активности имаат влијание врз развојот на социјализацијата кај лицата со тешки пречки во менталниот развој.

За да се провери оваа хипотеза повторно го применуваме **т-тестот** со цел да утврдиме дали постои статистичка значајна разлика помеѓу аритметичките средини на двете мерења (денот кога испитаниците се тестирани пред вклучувањето на игровните активности во третманот, односно пред

започнување на истражувањето и денот по завршување на истражувањето).

Правиме споредба од првото и второто мерење, односно пред започнување на истражувањето, и по неговото завршување, а со цел да го согледаме влијанието на игровните активности врз областа на социјализацијата кај лицата со тешки пречки во менталниот развој.

Резултатите од првото и второто мерење на влијанието на игровните активности врз развојот на социјализацијата кај лицата со тешки пречки во менталниот развој се претставени во слика се претставени во слика 9.:

Слика 9. Влијанието на игровните активности врз развојот на комуникацијата кај лицата со тешки пречки во менталниот развој

На у-оската внесени се мерни единици кои се однесуваат на ајтемите (добиените позитивни одговори од усвоеноста во областа на социјализацијата=21), додека на х-оската се претставени вкупниот број на испитаници со тешки пречки во менталниот развој (N=50). Може да се забележи дека повторно се појавува разлика помеѓу двете мерења. Гледајќи ги индивидуално резултатите кај испитаниците, разликата (dif) изнесува 80 ($\sum dif = 80$), односно подигнати со квадрат 390. ($\sum dif^2 = 390$).

Понатаму пресметуваме аритметичка средина од $\sum dif$.

$$\bar{X} dif = \frac{\sum dif}{N} = \frac{80}{50} = 1,6$$

По оваа пресметка го пресметуваме т-тестот:

$$t = \frac{3,52}{\sqrt{\frac{1120 - \frac{176^2}{50}}{50 \cdot (50 - 1)}}} = \frac{3,52}{\sqrt{\frac{1120 - \frac{30976}{50}}{50 \cdot 49}}} = \frac{3,52}{0,4} = 8,8$$

По пресметката на т-тестот го определуваме соодветниот степен на слобода. Затоа што и двете мерења се извршени кај ист примерок (N=50), бројот на степени на слобода изнесува 49 (N-1=49). Граничната вредност за степен на слобода 49 е 2,69 (ниво на значајност 0,01), при што во нашиот резултат покажува повторно повеќе од оваа гранична вредност.

И овде може да заклучиме дека испитаниците, лицата со тешки пречки во менталниот развој кои беа опфатени со истражувањето во второто мерење постигнале исто така статистички значајно подобри резултати, односно ги подобриле резултатите од областа социјализација.

Разликата во мерењата и остварените резултати е поголема кај испитаниците со умерени пречки во менталниот развој отколку кај испитаниците со тешки пречки во менталниот развој.

Со ова се потврдува шестата хипотеза која гласи: ***Игровните активности имаат влијание врз развојот на социјализацијата кај лицата со тешки пречки во менталниот развој.***

4. Усвоеноста на игровните активности и полот на испитаниците

Седмата посебна хипотеза гласи: Претпоставуваме дека постои разлика во усвоеноста на игровните активности помеѓу лицата од машки и женски пол кои се во дневните центри.

За да ја обработиме оваа хипотеза се користиме со податоците од спроведеното набљудување и прашалникот со кој се изврши мерење на усвоеноста на игровните активности кај испитаниците кои се во дневните центри.

За секое подрачје од игровните активности се добива по 1 поен (доколку испитаникот ја усвоил) и 0 поен (доколку испитаникот не ја усвоил). Секој од испитаниците може да добие по вкупно 6 поени за сите видови на игровни активности.

Табела 11. Освоени поени во игровните активности според полот во дневни центри

Поени	Вкупно можни поени во областа		Вкупно освоени поени во областа		
	Број	%	број	% од можни поени по област за групата	% од вкупно можни поени по областа игровни активности
Дневен центар					
женски-25	150	50	133	88,66	44,33
машки-25	150	50	130	86,66	43,33
Вкупно-50	300	100	263		87,66

Добиените податоци во табела 11 ни укажуваат на усвоеноста на игровните активности кај двете групи на испитаници кои се во дневните центри при што од вкупно 6 подрачја на игри испитаниците од женски пол од вкупно можни 150 поени за групата, освоиле 138 што е 88,66 % од вкупните можни поени во областа за групата, односно 44,33 % од вкупно можните поени по областа на игровните активности. Испитаниците од машки пол од вкупно можни 150 поени за групата, освоиле 130 поени, што е 86,66 % од вкупните можни поени во областа за групата, односно 43,33 % од вкупно можните поени по областа на игровните активности.

Од овие податоци може да се заклучи дека нема значајна разлика во усвоеноста на игровните активности помеѓу лицата од машки и женски пол кои се во дневните центри. Затоа што игровните активности ги сочинуваат шест групи на игри, во продолжение резултатите од истите ќе ги пресметаме за секоја група на игровна активност посебно. На крај, ќе извлечиме заклучок од сите шест мерења заедно, за да добиеме статистички податок кој ќе ни ја потврди или отфрли седмата хипотеза.

Со пресметување на Хи квадратот ќе провериме дали има статистички значајна разлика меѓу двете страни на испитаници А и Б

(основната маса - испитаниците со умерени пречки ја делиме на две страти - испитаници со умерени пречки од машки пол (А) и испитаници со умерени пречки од женски пол (Б)).

Споредбата ќе биде направена меѓу добиените фреквенции (број на позитивни и негативни одговори кај испитаниците забележани со прашалникот за усвоеност на игровните активности) во дневните центри.³⁴

Бидејќи игровните активности беа поделени во 6 групи, секоја од нив ја обработивме посебно со примена на статистичкиот метод Хи квадрат тест (χ^2).

$$\chi^2 = \sum \frac{(f_o - f_i)^2}{f_i}$$

χ^2 - хи квадрат; \sum - збир; f_o - добиена фреквенција; f_i - очекувана фреквенција.

Игри за запознавање

Табела 12. Освоени поени во игри за запознавање

Игри за запознавање	усвоиле	не усвоиле	вкупно	χ^2	df
машки	23	2	25		
женски	24	1	25		
Вкупно	47	3	50	0,71	1

Од табела 12 може да се види дека 23 од испитаниците од машки пол ја усвоиле играта, додека 2 не ја усвоиле. Додека од женските испитаници 24 ја усвоиле а 1 не ја усвоил.

³⁴ Со протоколот за набљудување беа опфатени дневните центри во Кавадарци, Неготино и Прилеп

За степен на слобода (1) граничната вредност е 3,84 (ниво на значајност 0,05). Бидејќи добиената вредност за Хи квадратот е помала од граничната вредност за степен на слобода 1 (0,71 < 3,84), во тој случај не постои значајна статистичка разлика за оваа група на игровни активности.

Игри на доверба

Табела 13. Освоени поени во игри на доверба

Игри на доверба	усвоиле	не усвоиле	вкупно	χ^2	df
машки	22	3	25		
женски	19	6	25		
Вкупно	41	9	50	1,35	1

Од табела 13 може да се види дека 22 од испитаниците од машки пол ја усвоиле играта, додека 3 не ја усвоиле. Додека од женските испитаници 19 ја усвоиле а 6 не ја усвоиле.

За овој степен на слобода (1) граничната вредност е 3,84 (ниво на значајност 0,05).

Бидејќи добиената вредност за Хи квадратот е помала од граничната вредност за степен на слобода 1 (1,35 < 3,84), во тој случај не постои значајна статистичка разлика и за оваа група на игровни активности.

Игри за ритмичко обликување

Табела 14. Освоени поени во игри за ритмичко обликување

Игри за ритмичко обликување	усвоиле	не усвоиле	вкупно	χ^2	df
машки	20	5	25		
женски	23	2	25		
Вкупно	43	7	50	1,659	1

Од табела 14 може да се види дека 20 од испитаниците од машки пол ја усвоиле играта, додека 5 не ја усвоиле. Додека од женските испитаници 23 ја усвоиле а 2 не ја усвоиле.

За степен на слобода (1) граничната вредност е 3,84 (ниво на значајност 0,05). Бидејќи добиената вредност за Хи квадратот е помала од граничната вредност за степен на слобода 1 (1,659 < 3,84), во тој случај не постои значајна статистичка разлика за оваа група на игровни активности.

Игри со средства

Табела 15. Освоени поени во игри со средства

Игри со средства	усвоиле	не усвоиле	вкупно	χ^2	df
машки	23	2	25		
женски	21	4	25		
Вкупно	44	6	50	0,95	1

Од табела 15 може да се види дека 23 од испитаниците од машки пол ја усвоиле играта, додека 2 не ја усвоиле. Додека од женските испитаници 21 ја усвоиле а 4 не ја усвоиле.

Со степен на слобода (1) граничната вредност е 3,84 (ниво на значајност 0,05). Бидејќи добиената вредност за Хи квадратот е помала од граничната вредност за степен на слобода 1 (0,95 < 3,84), во тој случај не постои значајна статистичка разлика и за оваа група на игровни активности.

Функционални игри

Табела 16. Освоени поени во функционални игри

Функционални игри	усвоиле	не усвоиле	вкупно	χ^2	df
машки	21	4	25		
женски	20	5	25		
Вкупно	41	9	50	0,32	1

Од табела 16 може да се види дека 21 од испитаниците од машки пол ја усвоиле играта, додека 4 не ја усвоиле. Додека од женските испитаници 20 ја усвоиле а 5 не ја усвоиле.

Со степен на слобода (1) граничната вредност е 3,84 (ниво на значајност 0,05). Бидејќи добиената вредност за Хи квадратот е помала од граничната вредност за степен на слобода 1 (0,32 < 3,84) и во овој случај не постои значајна статистичка разлика и за оваа група на игровни активности.

Игри за релаксација

Табела 17. Освоени поени во игри за релаксација

Игри за релаксација	за усвоиле	не усвоиле	вкупно	χ^2	df
машки	24	1	25		
женски	23	2	25		
Вкупно	47	3	50	0,71	1

Од табела 17 може да се види дека 24 од испитаниците од машки пол ја усвоиле играта, додека 1 не ја усвоил. Додека од женските испитаници 23 ја усвоиле а 2 не ја усвоиле.

Со степен на слобода (1) граничната вредност е 3,84 (ниво на значајност 0,05). Бидејќи добиената вредност за Хи квадратот е помала од граничната вредност за степен на слобода 1 (0,71 < 3,84) и во овој случај не постои значајна статистичка разлика и за оваа група на игровни активности.

Споредувајќи ги добиените резултати по групи на игровни активности изработена е следната табела 18., со поединечни мерења.

Табела 18. Вкупно освоени поени во игровни активности

Игровни активности	χ^2	d	ниво на значајност
Игри за запознавање	0,71<3,84	1	0,05
Игри на доверба	1,35<3,84	1	0,05
Игри за ритмичко обликување	1,66<3,84	1	0,05
Игри со средства	0,95<3,84	1	0,05
Функционални и игри	0,32<3,84	1	0,05
Игри за релаксација	0,71<3,84	1	0,05

Од горенаведените податоци во табела 18 може да се види дека во сите 6 групи на игровни активности добиени се пониски резултати (0,71; 1,35; 1,66; 0,95; 0,32 и 0,71) од граничната вредност која изнесува 3,84 за степен на слобода 1 и 0,05% ниво на значајност.

Со тоа седмата хипотеза се отфрла и се прифаќа спротивната хипотеза која гласи:

-Не постои разлика во усвоеноста на игровните активности помеѓу лицата од машки и женски пол кои се сместени во дневните центри.

-Осмата посебна хипотеза гласи: Претпоставуваме дека постои разлика во усвоеноста на игровните активности помеѓу лицата од машки и женски пол кои се институционално згрижени.

И за обработка на оваа хипотеза ги користевме податоците од спроведеното набљудување, досијета и прашалникот со кој се изврши мерење на усвоеноста на игровните активности кај испитаниците кои се во дневните центри.

Табела 19. Освоени поени во игровните активности според полот во институција

Поени	Вкупно можни поени во областа		Вкупно освоени поени во областа		
	број	%	број	% од можни поени по област за групата	% од вкупно можни поени по областа игровни активности
женски-25	150	50	89	59,33	29,66
машки-25	150	50	99	66	22
вкупно-50	300	100	263		51,66

Добиените податоци во табела 19 ни укажуваат на усвоеноста на игровните активности кај двете групи на испитаници кои се сместени во институции, при што од вкупно 6 подрачја на игри испитаниците од женски пол од вкупно можни 150 поени за групата, освоиле 89 што е 59,33 % од вкупните можни поени во областа за групата, односно 29,66 % од вкупно можните поени по областа на игровните активности. Испитаниците од машки пол од вкупно можни 150 поени за групата, освоиле 99 поени, што е 66 % од вкупните можни поени во областа за групата, односно 22 % од вкупно можните поени по областа на игровните активности.

Од овие податоци може да се заклучи дека нема значајна разлика во усвоеноста на игровните активности помеѓу лицата од машки и женски пол кои се во дневните центри. Со пресметување на Хи квадрат со Fisher Exact test ќе провериме дали има статистички значајна разлика меѓу двете страти на испитаници **A** и **B** (основната маса - испитаниците со тешки пречки ја делиме на две страти - испитаници со тешки пречки од машки пол (**A**) и испитаници со тешки пречки од женски пол (**B**)).

Споредбата ќе биде направена меѓу добиените фреквенции (број на позитивни и негативни одговори кај испитаниците забележани со прашалникот за усвоеност на игровните активности) во институциите.

Бидејќи игровните активности беа поделени во 6 групи, секоја од нив ја обработивме посебно со примена на статистичкиот метод Fisher exact test.

Игри за запознавање

Табела 20. Освоени поени во игри за запознавање

Игри за запознавање	усвоиле	не усвоиле	вкупно	χ^2	df	Fisher exact test
машки (А)	19	6	25			
женски (Б)	18	7	25			
Вкупно	37	13	50	0,1	1	p=0,752

Од табела 20 може да се види дека 19 од испитаниците од машки пол ја усвоиле играта, додека 6 не ја усвоиле. Додека од женските испитаници 18 ја усвоиле а 7 не ја усвоиле. За степен на слобода (1) граничната вредност е 3,84 (ниво на значајност 0,05).

Бидејќи добиената вредност за Хи квадратот е помала од граничната вредност за степен на слобода 1 (0,1 < 3,84), во тој случај не постои значајна статистичка разлика за оваа група на игровни активности.

Игри на доверба

Табела 21. Освоени поени во игри на доверба

Игри на доверба	усвоиле	не усвоиле	вкупно	χ^2	df	Fisher exact test
машки (А)	18	7	25			
женски (Б)	12	13	25			
Вкупно	30	20	50	3,00	1	p=0,083

Од табела 21 може да се види дека 18 од испитаниците од машки пол ја усвоиле играта, додека 7 не ја усвоиле. Додека од женските испитаници 12 ја усвоиле а 13 не ја усвоиле. Хи квадрат за оваа група на игровни активности изнесува $\chi^2 = 3,00$. За овој степен на слобода (1) граничната вредност е 3,84 (ниво на значајност 0,05).

Бидејќи добиената вредност за Хи квадратот е помала од граничната вредност за степен на слобода 1 ($3,00 < 3,84$), во тој случај не постои значајна статистичка разлика за оваа група на игровни активности.

Игри за ритмичко обликување

Табела 22. Освоени поени во игри за ритмичко обликување

Игри за ритмичко обликување	усвоиле	не усвоиле	вкупно	χ^2	df	Fisher exact test
машки	14	11	25			
женски	18	7	25			
Вкупно	32	18	50	1,39	1	p=0,238

Од табела 22 може да се види дека 14 од испитаниците од машки пол ја усвоиле играта, додека 11 не ја усвоиле. Додека од женските испитаници 18 ја усвоиле а 7 не ја усвоиле. Може да се види дека хи квадрат за оваа група на игровни активности изнесува $\chi^2 = 1,39$.

Бидејќи добиената вредност за Хи квадратот е помала од граничната вредност за степен на слобода 1 ($1,39 < 3,84$) во овој случај не постои значајна статистичка разлика за оваа група на игровни активности.

Игри со средства

Табела 23. Освоени поени во игри со средства

Игри со средства	усвоиле	не усвоиле	вкупно	χ^2	df	Fisher exact test
машки	13	12	25			
женски	12	13	25			
Вкупно	25	25	50	0,08	1	p=0,777

Од табела 23 може да се види дека 13 од испитаниците од машки пол ја усвоиле играта, додека 12 не ја усвоиле. Додека од женските испитаници 12 ја усвоиле а 13 не ја усвоиле. Може да се види дека хи квадрат за оваа група на игровни активности изнесува $\chi^2 = 0,08$.

Со степен на слобода (1) граничната вредност е 3,84 (ниво на значајност 0,05), а добиената вредност за Хи квадратот е (0,08 < 3,84), помала од граничната вредност за степен на слобода 1, па во тој случај не постои значајна статистичка разлика и за оваа група на игровни активности.

Функционални игри

Табела 24. Освоени поени во функционални игри

Функционални игри	усвоиле	не усвоиле	вкупно	χ^2	df	Fisher exact test
машки	12	13	25			
женски	10	15	25			
Вкупно	22	28	50	0,32	1	p=0,572

Од табела 24 може да се види дека 12 од испитаниците од машки пол ја усвоиле играта, додека 13 не ја усвоиле. Додека од женските испитаници 10 ја усвоиле а 15 не ја усвоиле. Може да се види дека хи квадрат за оваа група на игровни активности изнесува $\chi^2 = 0,32$.

Со степен на слобода (1) граничната вредност е 3,84 (ниво на значајност 0,05). Бидејќи добиената вредност за Хи квадратот е помала од граничната вредност за степен на слобода 1 (0,32 < 3,84), и во овој случај не постои значајна статистичка разлика и за оваа група на игровни активности.

Игри за релаксација

Табела 25. Освоени поени во игри за релаксација

Игри за релаксација	за усвоиле	не усвоиле	вкупно	χ^2	df	Fisher exact test
машки	15	10	25			
женски	17	8	25			
Вкупно	32	18	50	0,35	1	p=0,554

Од табела 25 може да се види дека 15 од испитаниците од машки пол ја усвоиле играта, додека 10 не ја усвоиле. Додека од женските испитаници 17 ја усвоиле а 8 не ја усвоиле. Може да се види дека хи квадрат за оваа група на игровни активности изнесува $\chi^2 = 0,35$.

Со степен на слобода (1) граничната вредност е 3,84 (ниво на значајност 0,05). Бидејќи добиената вредност за Хи квадратот е помала од граничната вредност за степен на слобода 1 (0,35 < 3,84) и во овој случај не постои значајна статистичка разлика и за оваа група на игровни активности.

Споредувајќи ги добиените резултати по групи на игровни активности изработена е табела 26, со поединечни мерења:

Табела 26. Вкупно освоени поени во игровни активности

Игровни активности	χ^2	Степен на слобода	ниво на значајност
Игри за запознавање	0,1<3,84	1	0,05
Игри на доверба	3,00<3,84	1	0,05
Игри за ритмичко обликување	1,39<3,84	1	0,05
Игри со средства	0,08<3,84	1	0,05
Функционални игри	0,32<3,84	1	0,05
Игри за релаксација	0,35<3,84	1	0,05

Од горенаведените податоци во табела 26 може да се види дека во сите 6 групи на игровни активности добиени се пониски резултати (0,1; 3,00; 1,39; 0,08; 0,32 и 0,35) од граничната вредност која изнесува 3,84 за степен на слобода 1 и 0,05% ниво на значајност.

Со тоа осмата хипотеза се отфрла и се прифаќа спротивната хипотеза која гласи:

-Не постои разлика во усвоеноста на игровните активности помеѓу лицата од машки и женски пол кои се сместени во институции.

5. Усвоеноста на игровните активности и возраста на испитаниците

Деветтата посебна хипотеза гласи: Претпоставуваме дека лицата со пречки во менталниот развој на помала возраст, полесно ги усвојуваат игровните активности.

За да ја обработиме оваа хипотеза се користиме со податоците од спроведеното набљудување, досијета и прашалникот со кој се изврши мерење на усвоеноста на игровните активности кај сите испитаници.

За секое подрачје од игровните активности се добива по 1 поен (доколку испитаникот ја усвоил) и 0 поен (доколку испитаникот не ја усвоил). Секој од испитаниците може да добие по вкупно 6 поени за сите видови на игровни активности.

Табела 27. Освоени поени во игровните активности според возраста

Поени	Вкупно можни поени во областа		Вкупно освоени поени во областа		
	број	%	број	% од можни поени по област за групата	% од вкупно можни поени по областа игровни активности
Установа					
18-25	192	32	182	94,79	30.33
26-35	288	48	233	80,9	38.83
36-45	120	20	42	35	7
Вкупно	600	100	457		76.16

Добиените податоци во табела 27, ни укажуваат на усвоеноста на игровните активности кај трите групи на испитаници при што од вкупно 6

подрачја на игри испитаниците од возрасната група (18-25 години) од вкупно можни 192 поени за групата, освоиле 182 што е 94,79 % од вкупните можни поени во областа за групата, односно 30,33 % од вкупно можните поени по областа на игровните активности. Испитаниците од возрасната група (26-35 години) од вкупно можни 288 поени за групата, освоиле 233 поени, што е 80,9 % од вкупните можни поени во областа за групата, односно 38,83 % од вкупно можните поени по областа на игровните активности. Додека испитаниците од третата возрасна група (36-45 години) од вкупно можни 120 поени освоиле 42 што е 35% од вкупните можни поени во областа за групата, односно 7 % од вкупно можните поени по областа на игровните активности.

Од овие податоци може да се заклучи дека постои значајна разлика во усвоеноста на игровните активности помеѓу лицата од различните возрасни групи, односно најмладата возрасна група усвоила најмногу поени.

Со пресметување на Хи квадратот ќе провериме дали има статистички значајна разлика меѓу трите страти на испитаници **А**, **Б** и **Ц** (основната маса - испитаниците со пречки во менталниот развој на возраст од 18-25 години, (**А**), испитаниците со пречки во менталниот развој на возраст од 26-35 години (**Б**) и испитаниците со пречки во менталниот развој на возраст од 36-45 години (**Ц**)).

Споредбата ќе биде направена меѓу добиените фреквенции (број на позитивни и негативни одговори кај испитаниците забележани со прашалникот за усвоеност на игровните активности) во дневните центри и установите.

Бидејќи игровните активности беа поделени во 6 групи, секоја од нив ја обработивме посебно со примена на статистичкиот метод користејќи го Fisher exact test.

Игри за запознавање

Табела 28. Освоени поени во игри за запознавање

Игри за запознавање	Усвоиле (%)	не усвоиле (%)	вкупно	χ^2	df
18-25 (А)	30 (93,75)	2 (6,25)	32		
26-35 (Б)	45 (93,75)	3 (6,25)	48		
36-45 (Ц)	10 (50)	10 (50)	20		
Вкупно	85	15	100	22,75	2

Од табела 28 може да се види дека 30 од испитаниците на возраст од 18 до 25 години ја усвоиле играта, додека 2 не ја усвоиле. Од испитаниците на возраст од 26 до 35 години, 45 ја усвоиле, а 3 не ја усвоиле. Додека од испитаниците на возраст од 36 до 45 години 10 ја усвоиле а 10 не ја усвоиле.

За да може појасно да ја разбереме разликата во усвоеноста меѓу трите групи на возрасти, ги претворивме поените во проценти. Оттука може да се види дека најмалку ги усвоиле игровните активности најстарата група на испитаници. Хи квадрат за оваа група на игровни активности изнесува $\chi^2 = 22,75$.

За степен на слобода (2) граничната вредност е 5,99 (ниво на значајност 0,05). Бидејќи добиената вредност за Хи квадратот е поголема од граничната вредност за степен на слобода 2 ($22,75 > 5,99$), во тој случај постои значајна статистичка разлика за оваа група на игровни активности.

Сепак, сеуште немаме можност да ја видиме точната разлика во усвоеноста на игровните активности по останатите две групи. Затоа хи квадратот ќе го пресметуваме за првите две групи на возрасти.

χ^2 за останатите 2 групи со степен на слобода (1) е хи квадрат = (0,221 < 3,84), при што може да се заклучи дека нема разлика во усвоеноста на игровните активности за запознавање помеѓу прва и втора група.

Игри на доверба

Табела 29. Освоени поени во игри на доверба

Игри на доверба	Усвоиле (%)	не усвоиле (%)	Вкупно	χ^2	df
18-25 (А)	31 (96,87)	1 (3,13)	32(100)		
26-35 (Б)	38 (79,16)	10 (20,84)	48(100)		
36-45 (Ц)	4 (20)	16 (80)	20(100)		
Вкупно	73	27	100	38,68	2

Од табела 29 може да се види дека 31 од испитаниците на возраст од 18 до 25 години ја усвоиле играта, додека 1 не ја усвоил. Од испитаниците на возраст од 26 до 35 години, 38 ја усвоиле, а 10 не ја усвоиле. Додека од испитаниците на возраст од 36 до 45 години 4 ја усвоиле а 16 не ја усвоиле.

Од претворените поени во проценти може да се види дека најмалку ги усвоиле игровните активности најстарата група на испитаници. Може да се види дека хи квадрат за оваа група на игровни активности изнесува $\chi^2 = 38,68$.

За степен на слобода (2) граничната вредност е 5,99 (ниво на значајност 0,05).

Бидејќи добиената вредност за Хи квадратот е поголема од граничната вредност за степен на слобода 2 (38,68 > 5,99), во тој случај постои значајна статистичка разлика за оваа група на игровни активности.

Игри за ритмичко обликување

Табела 30. Освоени поени во игри за ритмичко обликување

Игри за ритмичко обликување	Усвоиле (%)	не усвоиле (%)	Вкупно	χ^2	df
18-25	31 (96,875)	1 (3,125)	32		
26-35	38 (79,16)	10 (20,84)	48		
36-45	6 (30)	14 (70)	20		
Вкупно	75	25	100	30,21	2

Од табела 30, може да се види дека 31 од испитаниците од машки пол ја усвоиле играта, додека 1 не ја усвоил. Од испитаниците на возраст од 26 до 35 години, 38 ја усвоиле, а 10 не ја усвоиле. Додека од испитаниците на возраст од 36 до 45 години 6 ја усвоиле а 14 не ја усвоиле.

Од претворените поени во проценти може да се види дека најмалку ги усвоиле игровните активности најстарата група на испитаници. Може да се види дека хи квадрат за оваа група на игровни активности изнесува $\chi^2 = 30,21$.

За степен на слобода (2) граничната вредност е 5,99 (ниво на значајност 0,05). Бидејќи добиената вредност за Хи квадратот е поголема од граничната вредност за степен на слобода 1 ($30,21 > 5,99$), во тој случај постои значајна статистичка разлика за оваа група на игровни активности.

Игри со средства

Табела 31. Освоени поени во игри со средства

Игри со средства	Усвоиле (%)	не усвоиле (%)	вкупно	χ^2	df
18-25	31 (96,875)	1 (3,125)	32		
26-35	38 (79,16)	10 (20,84)	48		
36-45	6 (30)	14 (70)	20		
Вкупно	75	25	100	30,21	2

Од табела 31, може да се види дека 31 од испитаниците од машки пол ја усвоиле играта, додека 1 не ја усвоил. Од испитаниците на возраст од 26 до 35 години, 38 ја усвоиле, а 10 не ја усвоиле. Додека од испитаниците на возраст од 36 до 45 години 6 ја усвоиле а 14 не ја усвоиле.

Од претворените поени во проценти може да се види дека најмалку ги усвоиле игровните активности најстарата група на испитаници.

Хи квадрат за оваа група на игровни активности изнесува $\chi^2 = 30,21$.

За степен на слобода (2) граничната вредност е 5,99 (ниво на значајност 0,05). Бидејќи добиената вредност за Хи квадратот е поголема од граничната вредност за степен на слобода 1 ($30,21 > 5,99$), во тој случај постои значајна статистичка разлика за оваа група на игровни активности.

Функционални игри

Табела 32. Освоени поени во функционални игри

Функционални игри	Усвоиле (%)	не усвоиле (%)	Вкупно (%)	χ^2	df
18-25	28 (87,5)	4 (12,5)	32 (100)		
26-35	30 (62,5)	18 (37,5)	48 (100)		
36-45	5 (25)	15 (75)	20 (100)		
Вкупно	63	37	100	20,63	2

Од табела 32, може да се види дека 31 од испитаниците од машки пол ја усвоиле играта, додека 1 не ја усвоил. Од испитаниците на возраст од 26 до 35 години, 38 ја усвоиле, а 10 не ја усвоиле. Додека од испитаниците на возраст од 36 до 45 години 6 ја усвоиле а 14 не ја усвоиле.

Од претворените поени во проценти може да се види дека најмалку ги усвоиле игровните активности најстарата група на испитаници. Хи квадрат за оваа група на игровни активности изнесува $\chi^2 = 20,63$.

За овој степен на слобода (2) граничната вредност е 5,99 (ниво на значајност 0,05). Бидејќи добиената вредност за Хи квадратот е поголема од граничната вредност за степен на слобода 1 ($20,63 > 5,99$), во тој случај постои значајна статистичка разлика за оваа група на игровни активности.

Игри за релаксација

Табела 33. Освоени поени во игри за релаксација

Игри за релаксација	Усвоиле (%)	не усвоиле (%)	Вкупно (%)	χ^2	df
18-25	31 (96,87)	1 (3,13)	32 (100)		
26-35	44 (91,67)	4 (8,33)	48 (100)		
36-45	11 (55)	9 (45)	20 (100)		
Вкупно	86	14	100	24,21	2

Од табела 33, може да се види дека 31 од испитаниците од машки пол ја усвоиле играта, додека 1 не ја усвоил. Од испитаниците на возраст од 26 до 35 години, 44 ја усвоиле, а 4 не ја усвоиле. Додека од испитаниците на возраст од 36 до 45 години 11 ја усвоиле а 9 не ја усвоиле.

Од претворените поени во проценти може да се види дека најмалку ги усвоиле игровните активности најстарата група на испитаници.

Chi квадрат за оваа група на игровни активности изнесува $\chi^2 = 24,21$.

За степен на слобода (2) граничната вредност е 5,99 (ниво на значајност 0,05). Бидејќи добиената вредност за Chi квадратот е поголема од граничната вредност за степен на слобода 1 ($24,21 > 5,99$), во тој случај постои значајна статистичка разлика за оваа група на игровни активности.

Споредувајќи ги добиените резултати по групи на игровни активности изработена е следната табела 34 со поединечни мерења:

Табела 34. Вкупно освоени поени во игровни активности

Игровни активности	χ^2	степен на слобода	ниво на значајност
Игри за запознавање	22,75>3,84	2	0,05
Игри на доверба	34,62>3,84	2	0,05
Игри за ритмичко обликување	26,55>3,84	2	0,05
Игри со средства	26,55>3,84	2	0,05
Функционални и игри	18,08>3,84	2	0,05
Игри за релаксација	24,21>3,84	2	0,05

Од горенаведените податоци може да се види дека во сите 6 групи на игровни активности добиени се повисоки резултати (22,75; 34,62; 26,55; 18,08; 24,21 и 21,71) од граничната вредност (5,99) за степен на слобода 2 и 0,05% ниво на значајност.

Со тоа деветтата хипотеза се прифаќа и таа гласи: **Лицата со пречки во менталниот развој на помала возраст, полесно ги усвојуваат игровните активности.**

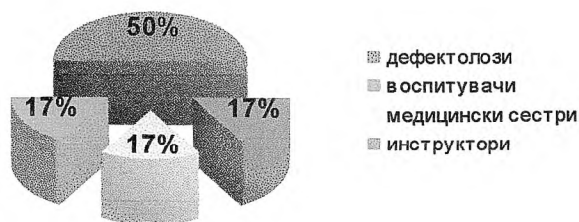
6. Ставовите на стручните работници за примената на игровните активности

-Десеттата посебна хипотеза гласи: Претпоставуваме дека дефектолозите и другите вработени имаат позитивен став кон вклучувањето на игровните активности во третманот на слободни активности со лицата со пречки во менталниот развој .

Табела 35. Опфатеност на стручен кадар со интервју

стручен кадар	број	процент
дефектолози	9	50
воспитувачи	3	16,7
медицински сестри (негователи)	3	16,7
инструктори	3	16,6
Вкупно	18	100

На следната слика е претставена опфатеноста на стручниот кадар со спроведеното интервју.

Слика 10 .Опфатеност на стручен кадар со интервју

Од слика 10 може да се види дека за проверување на оваа хипотеза беше спроведено интервју со 5 прашања на кое одговори на прашањата даваа 9 дефектолози и 9 други вработени (3 воспитувачи, 3 негователи и медицински сестри, 3 инструктори). Вкупно интервјуирани испитаници беа 18 вработени лица.

Прашањата кои беа поставени во интервјуто може да се видат во прилогот од протоколот за интервју *

Во овој случај нема да биде применет статистички тест, од причина што фреквенцијата на добиени одговори доволно зборува дека е присутен позитивен став кон вклучувањето на игровните активности во третманот на слободни активности со лицата со пречки во менталниот развој.

Во интерес на добивање што појасна слика за тоа каков е ставот на вработените, со кои тешкотии најчесто се соочуваат дефектолозите и другите вработени во областа на воспитно - образовната работа со овие лица, во продолжение ќе наведеме некои од одговорите од спроведеното интервју со погоре споменатите стручни кадри.

На првото прашање „**Дали и колку игровните активности се застапени во Вашата установа?**“, добиените одговори кај скоро сите вработени беа дека се застапени, но голем дел од нив, 88,88%, сметаат дека не се доволно застапени, додека останатите 11,12% одговорија дека се доволно застапени, што може да се види на табела 36 и слика 11.

* Види прилог 4 стр.141

Табела 36. Одговори на прашањето „Дали и колку игровните активности се застапени во Вашата установа?,

Колку игровните активности се застапени во установите	Процент
Да, доволно	88,88
Да, но не доволно	11,12
Не се застапени	0

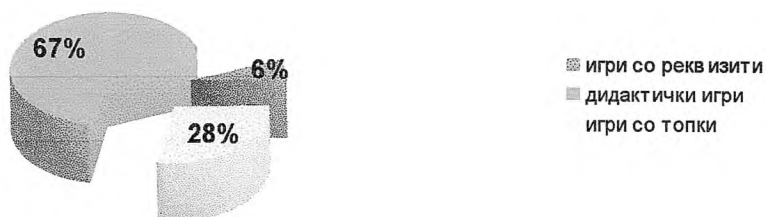

Слика 11. Одговори на прашањето „Дали и колку игровните активности се застапени во Вашата установа?,,

На второто прашање „Кои од игровните активности се најмногу застапени со лицата со пречки во менталниот развој?“, следеа одговори кои имаа слична содржина. Може да се заклучи дека во сите установи кои ги испитувавме се застапени игри со топка, со други спорстски реквизити, слободни дидактички игри, претставени на табела 37 и слика 12.:

Табела 37. Број и процент на одговори кај вработени

Видови игри	број на одговори кај вработени	процент
игри со реквизити	1	5,57
дидактички игри	12	66,66
игри со топка	5	27,77

Слика 12. Одговори на прашањето „Кои од игровните активности се најмногу застапени со лицата со пречки во менталниот развој?“,

Во продолжение следат одговорите:

С.Ј. (дефектолог) : „Да. Во нашиот дневен центар застапени се повеќе игри: не лути се човече, игра X -0 , спортски игри како фудбал, кошарка, игри со топка, гимнастички игри и други.,,

В.К. (дефектолог) : „ Да, застапени се во доволна мера, а посебно на ова му обротив внимание после посетувањето на Монтесори и Пиклер семинарите. Инаку, со корисниците играме различни видови на игри со реквизити (топка, јаже, хулахоп) игри со физички активности, игри на справи, игри на компјутери.,,

К. С. (дефектолог) : „Имаме физички активности, игри со справи, игри на компјутер и со други спортски реквизити.,,

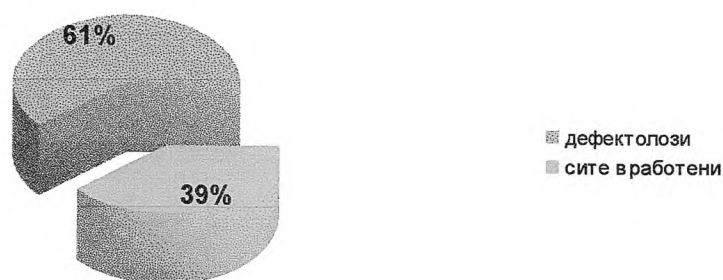
П.В. (Воспитувач) : „Во слободното време со корисниците играме игри со карти, домино. Инаку од спортските игри се игра фудбал, кошарка, трчање, игри со јаже.,,

Од сите одговори добивме сознание дека игровните активности се вклучени во третманот со лицата со пречки во менталниот развој, но не се на ниво на значајност, како временски, така и задолжително. Игрите се спроведуваат но немаат некаков редослед во време, простор, со претходно поставени цели и задачи, согласно програмата и планот за работа со овие лица. Со некои испитаници се работи поангажирано пред почеток на некој спортски натпревар или слично. Во програмските содржини се застапени, во полето на физичкото воспитување или развој на психомоторика.

На третото прашање од интервјуто „Кој треба да ги спроведува игровните активности со лицата со пречки во менталниот развој?“, добивме одговори од 61,11 % дека игровните активности треба да ги спроведуваат дефектолозите, додека 38,89 % сметаат дека игровните активности може да ги спроведуваат сите вработени како (дефектолози, воспитувачи, инструктори, медицински сестри) што може да се види на слика 13.

Табела 38. Одговори на прашањето „Кој треба да ги спроведува игровните активности со лицата со пречки во менталниот развој?“,

Игрите треба да ги спроведуваат	Процент на одговори
дефектолози	61,11
сите вработени	38,89

Слика 13. Одговори на прашањето „ Кој треба да ги спроведува игровните активности со лицата со пречки во менталниот развој?“,

Во продолжение ги наведуваме следните одговори:

Т.М. (дефектолог): „По правило, играта треба да ја спроведува дефектологот, бидејќи низ играта може да ги процени психомоториката кај лицата, координацијата на долните и горни екстремитети, емоциите, осетот за ритам, темпо и динамика.,,

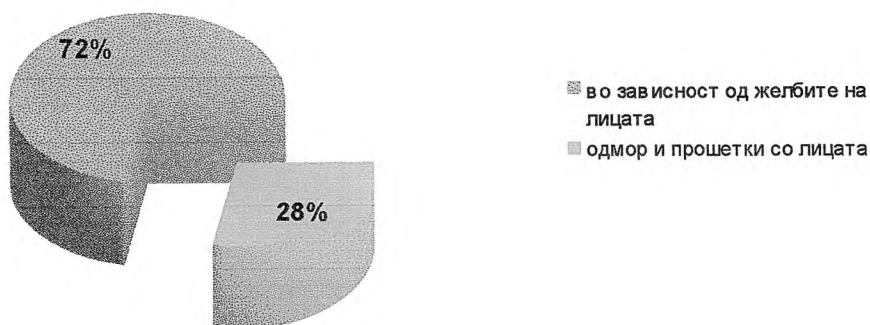
Ј.З. (воспитувач): „Игрите треба да ги спроведува секој од вработените, во зависност од степенот на стручна подготовка и работните задачи.,,

Следното четврто прашање гласеше: „**Како мислите дека треба да се организира слободното време на лицата со пречки во менталниот развој?**„

На слика 14 може да се види дека повеќето од вработените или 72,22 % сметаат дека истото треба да се организира во зависност од желбата на лицата со пречки во менталниот развој. Додека според други 27,78 % слободното време треба да се организира како време за одмор и прошетки со лицата.

Табела 39. Одговори на прашањето „Како треба да се организира слободното време на лицата со пречки во менталниот развој.,,

Слободното време се организира...	Процент на одговори
Во зависност од желбите на лицата	72,22
Во одмор и прошетки со лицата	27,78

Слика 14. Одговори на прашањето „Како мислите дека треба да се организира слободното време на лицата со пречки во менталниот развој?„

Во продолжение следат одговорите на вработените:

Р.А. (медицинска сестра): „Времето треба да го спроведат во одмор и рекреација.,,

Н.В. (неговател): „ Слободното време треба да го спроведат во разговори од секојдневниот живот, за разрешување на секојдневни проблеми на лицата, за поуспешна интеграција во општеството.,,

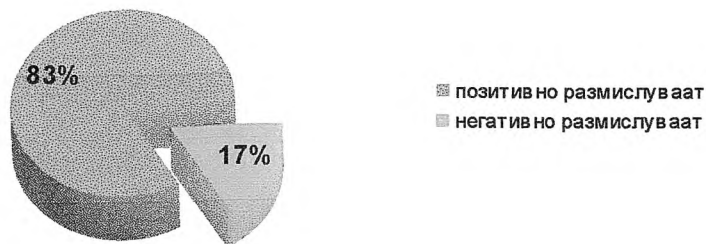
А.В. (дефектолог): „Слободното време треба да се организира според нивните можности, желби и интереси.,,

Петтото прашање гласи: „**Кое е Вашето мислење во врска со воведување на игровните активности како посебна содржина во програмите од воспитно-образовната работа со лицата со пречки во менталниот развој?**„

Повеќето вработени односно 83,33 % сметаат дека е позитивна идеата за воведување на игровните активности како посебна содржина во програмите од воспитно-образовната работа со лицата со речки во менталниот развој. Додека 16,67 % не сметаат дека игровните активности треба да се воведат во програмите за воспитно-образовна работа (слика 15).

Табела 40. Одговори на прашањето „Кое е Вашето мислење во врска со воведување на игровните активности како посебна содржина во програмите од воспитно-образовната работа со лицата со пречки во менталниот развој?„

За воведување на игровните активности како посебни содржини	Процент на одговори
Позитивно размислуваат	83,33%
Негативно размислуваат	16,67%

Слика 15. Одговори на прашањето „Кое е Вашето мислење во врска со воведување на игровните активности како посебна содржина во програмите од воспитно-образовната работа со лицата со пречки во менталниот развој?„

Од сето наведено може да заклучиме дека дефектолозите и другите вработени имаат позитивен став кон вклучувањето на игровните активности во третманот на слободни активности со лицата со пречки во менталниот развој.

Со ова се потврдува десеттата хипотеза која гласи: ***Дефектолозите и другите вработени имаат позитивен став кон вклучувањето на игровните активности во третманот на слободни активности со лицата со пречки во менталниот развој.***

IV. ЗАКЛУЧОК СО ПРЕДЛОГ МЕРКИ

Секоја личност, па и лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој, имаат свои законски права и услови кои се однесуваат на воспитно-образовната работа.

Во текот на спроведеното истражување можевме да забележиме дека игровните активности во третманот на овие лица се спроведуваат и во дневните центри и во институциите, според можностите и потенцијалните способности на лицата со пречки во менталниот развој. Самото истражување беше уште поголем поттик за истите и понатаму да ги спроведуваат во поголем интензитет.

Современата психологија и дефектологија, акцентот го ставаат на мислењето дека постои нераскинливо единство како и взаемна поврзаност помеѓу физичките, интелектуалните, емоционалните и општествените фактори врз развојот на лицата со пречки во менталниот развој. Овој развој не треба да се набљудува само низ призмата на физичкото или менталното развивање на лицето, туку истото се состои од низа прогресивни промени во сите сфери вршејќи ги на еден доследен и кохерентен начин, до моментот на крајното созревање на лицето. Бидејќи детето започнува со игра уште од својата најрана возраст таа претставува задоволство кај овие лица независно од возраста, полот и другите карактеристики, па затоа истата е потребно да ја искористиме за што е можно поголеми постигнувања кај овие лица.

Игровните активности се спроведуваат како дел од истата програма, но за истите нема посебно изготвено планирање. Тие се реализираат во подрачјата на развој на психомоториката и физичкото воспитание кај овие лица.

Со фактот што скоро сите од установите кои беа вклучени со истражувањето се активни членови на спортски здруженија за лица со посебни потреби, во кои земаат учество по различни поводи, најчесто се подготвуваат активно пред самите натпревари, отколку што со тие игровни активности би требало да бидат секојдневно и континуирано опфатени.

Со ова истражување се обидовме да покажеме колку и како игровните

активности влијаат врз развојот на лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој и тоа во неколку области, како што е развојот на психомоториката, социјализацијата и комуникацијата. Се обидовме да укажеме дека со прифаќање на играта од страна на учесниците во неа, се создава меѓуosebна доверба и почит, што претставува основа за добар и успешен третман на лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој.

Врз основа на спроведеното истражување, податоците кои ги добивме од истото како и нивната квантитативна, статистичка и квалитативна обработка, а тргнувајќи од хипотезите кои ги поставивме на почетокот можеме да ги извлечеме следните **ЗАКЛУЧОЦИ**:

1. Првата хипотеза во истражувањето гласеше: „Претпоставуваме дека игровните активности влијаат врз развојот на психомоторните способности кај лицата со умерени пречки во менталниот развој.,, Од табела 8 и сликата 4, како и со статистичкото тестирање, може да се заклучи дека игровните активности влијаат врз развојот на психомоторните способности кај лицата со умерени пречки во менталниот развој со 67,06% усвоеност во областа на моториката, **со што се потврдува поставената хипотеза број 1.**

2. Втората хипотеза во истражувањето гласеше: „Претпоставуваме дека игровните активности влијаат врз развојот на психомоторните способности кај лицата со тешки пречки во менталниот развој.,, Од табела 8 и сликата 5, како и со статистичкото тестирање, може да се заклучи дека игровните активности влијаат врз развојот на психомоторните способности кај лицата со тешки пречки во менталниот развој со 46% усвоеност во областа на моториката, **со што се потврдува поставената хипотеза број 2.**

3. Третата хипотеза во истражувањето гласеше: „Претпоставуваме дека игровните активности влијаат врз развојот на комуникацијата кај лицата со умерени пречки во менталниот развој.,, Од табела 9 и сликата 6, како и со статистичкото тестирање, може да се заклучи дека игровните активности

влијаат врз развојот на комуникацијата кај лицата со умерени пречки во менталниот развој со 61,5% усвоеност во областа на комуникацијата, **со што се потврдува поставената хипотеза број 3.**

4. Четвртата хипотеза во истражувањето гласеше: „Претпоставуваме дека игровните активности влијаат врз развојот на комуникацијата кај лицата со тешки пречки во менталниот развој.,, Од табела 9 и сликата 7, како и со статистичкото тестирање, може да се заклучи дека игровните активности влијаат врз развојот на комуникацијата кај лицата со тешки пречки во менталниот развој со 47,94% усвоеност во областа на комуникацијата, **со што се потврдува поставената хипотеза број 4.**

5. Петтата хипотеза во истражувањето гласеше: „Претпоставуваме дека игровните активности влијаат врз развојот на социјализацијата кај лицата со умерени пречки во менталниот развој.,, Од табела 10 и сликата 8, како и со статистичкото тестирање, може да се заклучи дека игровните активности влијаат врз развојот на социјализацијата кај лицата со умерени пречки во менталниот развој со 60,85% усвоеност во областа на социјализацијата, **со што се потврдува поставената хипотеза број 5.**

6. Шестата хипотеза во истражувањето гласеше: „Претпоставуваме дека игровните активности влијаат врз развојот на социјализацијата кај лицата со тешки пречки во менталниот развој.,, Од табела 10 и сликата 9, како и со статистичкото тестирање, може да се заклучи дека игровните активности влијаат врз развојот на социјализацијата кај лицата со тешки пречки во менталниот развој со 40,19% усвоеност во областа на социјализацијата, **со што се потврдува поставената хипотеза број 6.**

7. Седмата хипотеза гласеше: „Претпоставуваме дека постои разлика во усвоеноста на игровните активности помеѓу лицата од машки и женски пол кои се во дневните центри.,, Од табела 11 и 18, како и со статистичкото тестирање,

може да се види дека истите ги усвоиле во подеднаков процент 88,66% игровните активности, според кое не постои разлика во усвоеноста на игровните активности помеѓу лицата од машки и женски пол кои се во дневните центри, **со што не се потврдува, односно се отфрла поставената хипотеза број 7.**

8. Осмата хипотеза гласеше: „Претпоставуваме дека постои разлика во усвоеноста на игровните активности помеѓу лицата од машки и женски пол кои се институционално згрижени,.. Од табела 19 и 26, како и со статистичкото тестирање, може да се види дека женските испитаници усвоиле 59,33% од игровните активности, додека машките 66% што не претставува голема разлика во усвоеноста на игровните активности помеѓу лицата од машки и женски пол кои се во институциите, **со што не се потврдува, односно се отфрла поставената хипотеза број 8.**

9. Деветтата хипотеза гласи: „Претпоставуваме дека лицата со пречки во менталниот развој на помала возраст, полесно ги усвојуваат игровните активности,.. Од табелите 27 и 34, како и со статистичкото тестирање може да се види дека лицата со пречки во менталниот развој на помала возраст, полесно ги усвојуваат игровните активности или гледано во проценти лицата на возраст од 18-25 години усвоиле 94,79%, лицата на возраст од 26-35 години усвоиле 80,9%, додека лицата на возраст од 36-45 години усвоиле 35% од игровните активности, **со што се потврдува поставената хипотеза број 9.**

10. Десеттата хипотеза гласи: „Претпоставуваме дека дефектолозите и другите вработени лица имаат позитивен став кон воведување на игровните активности при организација на слободното време во третманот со лицата со пречки во менталниот развој,.. Од табелите 36, 37, 38, 39 и 40 и сликите 11, 12, 13, 14 и 15, може да се види дека дефектолозите и другите вработени ги прифаќаат игрите и нивното спроведување со лицата со пречки во менталниот развој и имаат позитивен став, **со што се потврдува поставената хипотеза број 10.**

Главната цел на презентација и интерпретација на добиените податоци од ова истражување е нивната примена во потврдувањето или отфрлањето на хипотетската рамка. Со анализа на претходните 10 посебни хипотези, кои се однесуваа на главната (општа) хипотеза: **Игровните активности влијаат врз развојот на психомоторните способности, комуникацијата и социјализацијата кај лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој**, која претставува единство на сите претходни 10 хипотези, дојдовме до сознание дека оваа хипотеза **се потврдува**.

Следејќи ги податоците и заклучоците од веќе наведените хипотези може да заклучиме дека истите, независно каде се опфатени лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој, влијаат врз развојот на психомоторните способности, комуникацијата и социјализацијата кај лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој. Единствено нема влијание во усвоеноста на игровните активности кај полот, односно нема разлика меѓу машките и женските испитаници од дневните центри и од институциите во совладувањето на игровните активности.

Со вклучување и континуирано и организирано спроведување на игровните активности во рамките на слободното време кај овие лица може да се постигнат уште повисоки резултати.

Исто така, сметаме дека со изготвување на посебна програма за реализација на игровните активности прилагодена индивидуално за секое лице во рамките на неговите можности и способности ќе допринесе до уште повисок степен на функционирање на овие лица во делот на физичките и интелектуалните можности. Фактот на задоволството и среќата која ги следеше испитаниците во текот на реализацијата на вклучените игровни активности е уште поголем поттик за размислување и создавање на нови услови во средината во која тие се наоѓаат.

Врз основа на претходно изнесените податоци произлегуваат следните

ПРЕДЛОГ МЕРКИ:

- Организирање на слободното време кај лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој, сместени во институциите и дневните центри во Републиката.
- Откривање и стимулирање на физичките способности и потенцијалите кај лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој за одредени игровни активности кои ќе допринесат кон повисок степен на физички и психички развој кај истите.
- Континуирана реализација на игровните активности во рамките на слободното време кај лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој, сместени во институциите и дневните центри во Републиката.
- Изготвување индивидуална програма за спроведување на игровните активности за секое лице според индивидуалните можности и способности. На пример, за лице со умерени пречки во менталниот развој кај кое како секундарна пречка се јавува и хиперактивноста, потребно е изготвување на програма со игровни активности со кои ќе се влијае на намалување на хиперактивноста. Или пак, доколку кај друго лице со тешки пречки во менталниот развој како секундарна пречка се јавуваат и телесни пречки, изготвувањето на програмата со игровни активности треба да е прилагодена кон неговите можности .
- Следење и оценување на индивидуалните постигнувања со цел да се овозможи увид во промените кои настанале во одреден временски период кај секое лице посебно, односно дали во тој период на опфатеност дошло до промени во делот

на навиките, вештини, умеења.

- Координација помеѓу дефектолозите и другите вработени лица (лекари, медицински сестри, физиотерапевти, воспитувачи, инструктори, негователи) каде се сместени или опфатени со третман лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој и нивен придонес во рамките на својата стручност за прилагодување на игровните активности според можностите и способностите на секое лице индивидуално, со цел создавање на сигурни, безбедни и пријатни услови за лицата со пречки во менталниот развој.

- Координација со семејствата на лицата со пречки во менталниот развој со цел информирање, едукација, соработка и давање на предлози и препораки во форма на индивидуална и групна работа.

- Примена на нови теоретски и практични искуства, посебни методи и техники на работа со лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој за време на игровните активности.

- Изготвување на извештаи и видео записи за постигнатите резултати во текот на игровните активности со лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ајдачиќ В., *Наука као бајка 2*, Златна књига, Београд, 2000.
2. Ајдински Г., *Карактеристики во развојот кај лесно ментално ретардираните ученици*, Македонска ризница, Куманово, 2000.
3. Ајдински Љ., *Интегрална рехабилитација на ментално ретардирани лица*, Ј. К. С. Д., Белград, 1982.
4. Ајдински Љ., *Новини, искуства и тенденции во интеграцијата и нормализацијата на третманот, образованието и воспитанието, односно рехабилитацијата на хендикепираните лица*, Скопје, 1995.
5. Ајдински Љ., Киткањ З., Ајдински Г. *Основи на дефектолошката теорија и практика*, Сојуз на дефектолозите на РМ, Скопје, 1999.
6. Ајдински Љ., Ајдински Г., Михаилов З., *Основи на дефектолошката теорија и практика*, Сојуз на дефектолозите на РМ, Скопје, 2001.
7. Ајдински Љ., Соколовски Ж., *Методика рада са умерено, теже и тешко ментално ретардирани лица*, Београд, 1990.
8. ААМД, 1973.
9. American Psychiatric Association. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed.). Washington, DC, 1994.
10. Бала Ј., Новак Ј., *Карактеристике развоја и психолошка процена ментално заостале деца*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1991.
11. Бојанин С., *Неуропсихологија развојног доба и општи реедукативни метод*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1985.
12. Бојанин С., *Предлог класификације поремеќаја психомоторике*, Анализа завода за ментално здравље, Београд, 1978.
13. Велиќ С. В., Едровска К., Божиновска Б., Стефановска М., *Студија за брза процена на психо-социјалната состојба и можностите за социјализација на лицата со хендикеп во Република Македонија*, Интерграфика Унион, Скопје,

2002.

14. Виготски Л. С., *Основи дефектологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1983.
15. Виготски Л. С., *Развој, учење и игра*, Скопје, 1989.
16. Витанова Н., Јакова М., *Играта на децата од предучилишна возраст*, Просвета, Софија, 1991.
17. Галевска-Ангелоска Н., *Квалитативни истражувања во воспитанието и образованието*, Киро Дандаро, Битола, 1998.
18. Голубовиќ С., *Комуникативни, емоционални поремеќаи и поремеќаи понашања код деца и адолесцената*, Педагогија (Pedagogy) Часопис Савеза Педагошких Друштва Југославије, (The Journal of the Pedagogical Societies of Jugoslavija), 2004.
19. Govedarica T., *Opšta reedukacija psihomotorike*, Institut za mentalno zdravlje, Beograd, 1989.
20. Grupa autora, *Priručnik za rad sa umereno, teže i teško MZL*, Institut za socijalnu politiku, Beograd, 1980.
21. Гунзбург Х., Ц., *Процјена способности код умјерено и теже ретардиране дјеце*, СОШ „Др.Златен Сремац“, Загреб, 1973.
22. Greenspan I.S., Wieder S..edc. *Dijete s posebnim potrebama*, Ostvarenje, Zagreb, 2003.
23. Димић Н. и др. *Истраживања у дефектологији*, Дефектолошки Факултет Универзитета у Београду, Центар за издавачку делатност, Београд, 2002.
24. Добрев З., Георгиева Д., *Проблеми на дефектологическата дијагностика*, Благоевград, 1994.
25. Doll E., A., *Vineland scale of social maturity*, American Guidance Service, Mineapolis, 1964.
26. Duran M., *Simbolička igra i stvaralaštvo*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1988.
27. Duran M., *Suvremena psihologija*, Naklada slap, Beograd, 2004.
28. “*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition - Disorders Usually First Diagnosed in Infancy, Childhood, or Adolescence*”. Psychiatry on line. 12 January 2001.
29. Znaor M., *Neki aspekti programa vaspitno-obrazovnog rada sa umereno i teže mentalno*

- retardiranima*, Stručni skup o problematici zavodskog tretmana umereno i teže mentalno retardiranih u Srbiji, Beograd, 1991.
30. Znaor M., *Neki aspekti integracije mentalno retardirane dece*, Januarski dani defektologa Srbije, Arangjelovac, 1992.
31. Znaor M., *Karakteristike razvoja motorike, komunikacije i socijalizacije umereno i teže mentalno retardirane dece predškolskog uzrasta*, Doktorska disertacija, Beograd, 1994.
32. Znaor M., *Značaj pokretnih igara u edukovanju mentalno retardirane dece predškolskog uzrasta*, Januarski dani defektologa Srbije, Neum, 1991.
33. ICD-10, *Klasifikacija mentalnih poremećaja i poremećaja ponasanja*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1992.
34. Јакулиќ С., *Ментална заосталост*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1981.
35. Јакулиќ С., *Медицинске основе менталне ратардације*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1993.
36. Јакулиќ С., *Рехабилитација ментално ретардираних лица*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1986.
37. Јовев Ј., *Психопатологија и ментална ретардација*, Сојуз на друштвата за ментално ретардирани лица на Македонија и Болницата за нервни и душевни болести „Бардовци,, , Скопје, 1992.
38. Каменов Е., *Модел основа програма васпитно-образовног рада са предшколском дјецом*, Виша школа за образовање васпитача, Кикинда 1995.
39. Каменов Е., *Предшколска педагогија - књига прва*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.
40. Керамичиева Р., *Психологија во образованието и воспитанието*, Просветно дело, Скопје, 1996.
41. Копачев Д. , *Невропсихологија (општ и клинички дел) скрипта од собрани предавања*, Скопје, 1999.
42. Копачев Д., *Настов П., Психомоторна реедукација како метод на лекување кај децата со пореметување на психомоториката*, Македонски медицински преглед, XII Конгрес на лекарите на СРМ, Зборник на трудови, Скопје, 1986.

43. Levandovski D., Teodorović B., Mišić D. *Igre za odrasle osobe s mentalnom retardacijom*, Fakultet za defektologiju sveučilišta u Zagrebu, 1966.
44. Milivojević Z., *Emocije – psihoterapija i razumijevanje emocija*, Prometej, Novi Sad, 2000.
45. Мужик В., *Методологија педагошког истраживања*, Завод за издавање уџбенике, Сараево, 1973.
46. National Welfare organization, *Child protection and care*, International year of family, Papasissis publishers, 1994.
47. Paver D., *Struktura motorickog prostora u mentalno retardiranih osoba*, Defektologija, Zagreb, 1986.
48. Панзова В., *Науката како занает*, Филозофски факултет, Скопје, 2003.
49. Пејчић Б., *Методологија емпиријског научног истраживања*, Дефектолошки Факултет, Београд, 1995.
50. Петров Р., *Ниво организованости психомоторике и могуќности радног ангажовања умерено и теже ментално ретардираних лица старијег узраста у заводским условима*, Магистерска теза, Београд, 1992.
51. Петров Р., *Лица со инвалидност*, Македонска ризница, Куманово, 2007.
52. Петров Р., *Третман на тешко ментално ретардирани лица*, ГТУПСпектар А.С., Неготино, 1999.
53. Петров Р., Копачев Д., Такашманова Т. *Деинституционализација на деца со тешка ментална ретардација*, Филозофски факултет, Скопје, 2004.
54. Петров Р., Ѓурчиновска Л., Станојковска-Трајковска Н. *Заштита и рехабилитација на лица со инвалидност*, Филозофски факултет, Скопје, 2008.
55. Open fun football schools, *Priracnik za lideri i treneri*, Studio M, Skopje, 2011.
56. Petz V., *Osnovne statisticke metode za nematematicare*, treto dopunjeno izdanje, Naklada slap, Jastebarsko, 1997.
57. Piaget J., *Intelektualni razvoj deteta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1986.
58. Piaget J., *Psihologija inteligencije*, Nolit, Beograd, 1977.
59. Pinosa R., *Igrajmo se*, Katehetski center- Knjižice, Ljubljana, 1994.
60. Попдучевски В., *Детето, музиката и ние*, Прирачник за работа со деца од предучилишна возраст, Просветно дело, Скопје, 1983.
61. Правилник за оцена на специфичните потреби на лицата со пречки во

- физичкиот или психичкиот развој, "Службен весник на Република Македонија" 30/2000.
62. Просветни гласник СР Србије, број 32, *Одлука о критеријумима за разврставање деце ометене у развиту*, Београд, 1986.
63. Radić, S., M., Hrabak, Z., V., Tomić B., *Mentalne bolesti i poremećaji u Republici Hrvatskoj*, Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Zagreb, 2004.
64. Радуловиќ К., *Ментална заосталост*, Научна књига, Београд, 1991.
65. Radulović K., *Psihologija i psihopatologija mentalno retardiranih*, Научна књига, Београд, 1998.
66. Ренцов С., *Играме, вежбаме, растеме*, Детска радост, Скопје, 1990.
67. Sarason S., B., *Mental retardet and Mental Defective Children: Psychology of exceptional children and youth*, Prentice Hall, New York, 1955.
68. Sokolovski Ž., *Savremeni pristup socijalizaciji umereno MRL.*, referat VII naučna sesija defektologa u Moskvi, 1976.
69. Соколовски Ж., *Социјализација умерено ментално заостале деце и омладине*, Специјална школа, Савез друштва дефектолога Југославије, Београд, 1977.
70. Соколовски Ж., *Третман умерено ментално ретардираних лица*, Савез друштва за помоќ МНРО, Београд, 1997.
71. Sokolovski Ž., Ajdinski Lj., *Rani tretman i predškolsko vaspitanje mentalno retardirane dece*, Beograd, 1991.
72. Спироски М., *Научниот труд - да се напише и објави*, Институт за Имунобиологија и хумана генетика, Институтути, Медицински Факултет, Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје, 2002.
73. Suzić N., *Kako motivisati učenike*, : Zavod za udžbenike i nastavna sredstva RS., Stpsko Sarajevo, 1998.
74. Suzić N., *Riznica igara za učenje slova i brojki*, TT-Centar, Banja Luka, 2005.
75. Suzić N., *Učenje učenja*, Glas srpski, Banja Luka, 1996.
76. Suzić N., *Uvod u predškolsku pedagogiju i metodiku*, XBS, Banja Luka, 2006.
77. Tadić N., *Psihijatrija detinjstva i mladosti*, Naucna knjiga , Beograd, 1989
78. Tomažić T., *Stare in mlade otroške igre*, Škrat 1(1-2): 19-21, 1999
79. Трајковски В., *Медицински основи на инвалидноста*, Филозофски факултет,

Институт за дефектологија, Скопје, 2008.

80. Tredgold.A., F., A.,, *Taxbook of Mental Deficinency*, 8 th ed. Bailier, Tindall and Cassel, London, 1952
81. Cordić A., A. : *Pedagogija mentalno retardiranih*, Defektološki fakultet, Beograd, 1979.
82. Ќордиќ А., Бојанин С., *Општа дефектолошка сијагностика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
83. Freud,S., *Odabrana dela matica srpska*. Beograd, 1969.
84. Harter S., *Manual for the self-perception profile for children*, University of Denver, Denver, 1985.
85. Horowitz M. J., *Cognitive psychodinamics: From conflict to character*, Jonh Wiley and Sons, Inc., New York, 1998.
86. Hrvoj V., *Bebe igre*, Bebe DOO, Zagreb, 2003.
87. Hrnjica S., *Ometeno dete*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1991.
88. <http://www.defektolozi.org.yu/pregled.php?br=51>
89. <http://www.malivelikiljudi.org>
90. <http://www.vaspitacka.edu.rs>
91. <http://faculty.vassar.edu/lowry/tab2x2.html>
92. <http://faculty.vassar.edu/lowry/fisher2x3.html>
93. Caillois R., *Igre i ljudi* , Nolit,Beograd,1965.
94. Шкарик О., *Играњето и игрите*, Детска радост, Скопје, 1990.
95. Шкарик О., *Развојна психологија*, Детска радост, Скопје, 2004.
96. World Health Organization, *The ICD-10 Classification of Mental and Behavioral Health Disorders : Clinical descriptions and diagnostic guidelines*. Geneva, 1992.

ПРИЛОГ 1

Протокол за спроведување на програмот

Ова се спроведува во сеанси за кои е предвидено траење од 1 час. Во креирањето на сеансите се става тежиште на различни активности.

Започнува со поздрав во круг, учесниците се фаќаат за раце во круг, го шират кругот и постепено влегуваат во средината на кругот подигнувајќи ги рацете (низ бавна музика).

1. влегување и излегување од кругот со ситни чекори;
2. влегување и излегување од кругот одејќи на прсти со високо кренати раце;
3. при влегување во кругот, кога ќе се доближат ќе плеснат со рацете меѓу себе.

Уводниот дел значи запознавање и стекнување на доверба, а потоа следат ритмички обликувања, употреба на средствва, па натпревари.

Функционалните вежби се застапени во секоја сеанса во кратки временски интервали (5-10 мин.) само како меѓуактивност, исто како и игрите за релаксација со кои се завршува сеансата.

Освен стручното одбирање на содржините, посебна важност имаат адекватниот простор и опременоста со потребните средства.

Пожелно е групата да брое подеднаков број на учесници од машки и женски пол.

ИГРИ НА ЗАПОЗНАВАЊЕ

Игрите на запознавање на учесниците се одвива со поврзување на имињата и личните карактеристики со изведба на движење. Важно е секогаш да завземаат иста положба во облик на круг.

Со поврзување на името и личните карактеристики преку движење се олеснува запомнувањето на имињата и тоа на некој начин претставува невербална комуникација. Додека, моторното изразување поттикнува креативност, а движењето само по себе внесува динамика во изведбата на играта.

Целта на овие игри е да се научат имињата на учесниците, дека тие меѓу себно се разликуваат по пол (име, надворешни карактеристики), па да се насочи вниманието на прецизна перцепција на соиграчите со воочување на некои карактеристични знаци (наочари, боја на коса, накит, облека). Со ова играчите се поттикнуваат на разговор при што ќе ги изнесат своите особини, расположение и сл.

Обликот на круг во игрите претставува најпогодна база за постигнување на хомогенизација на групата. Кружната форма е сама по себе од заворен тип, дава чувство на сигурност, припадност и рамноправност. Со завземање на одредени положби и движење на различни начини во кругот се воспоставува и задржува визуелната комуникација меѓу членовите на групата.

1. Учесниците седат на под во круг. Секој го изговара своето име, останатите повторуваат, изговарајќи го името прво сосема тивко, а потоа постепено се погласно. Изговорувањето на името може да се поврзе со ритмичко плескање.

2. Учесниците седат на под во круг. Еден учесник седи во средина на кругот и ја тркала топката кон еден од играчите кои седат во кругот, останатите го изговарат неговото име.

- средства: топка

3. Сите седат (стојат) на под во круг и ја тркалаат топката еден на друг, изговарајќи го името на оној кој ја дофаќа топката. Оној играч кој ќе го згреши името на партнерот излегува од игра.

4. Учесниците стојат во круг. Секој го изговара своето име. Кога ќе се изговори машко име сите се вртат за 360 *, а на женско име сите седнуваат на под. Целта е покрај запомнувањето на името на поедини играчи, да се зацврсти и разликувањето на машките од женските имиња. Активноста може да се прошири и со набројување на други имиња надвор од групата.

5. Учесниците стојат во круг и го имитираат водителот кој ги покажува или именува различните делови на телото. Учесниците самостојно покажуваат и именуваат различни делови на телото. Активноста може да се изведува и така да еден учесник покажува делови на телото, а останатите ги именуваат и обратно.

6. Еден учесник легнува на подот, а останатите ги покажуваат и именуваат деловите на телото.

Активноста може да се изведува во парови.

7. Учесниците стојат во круг. Имитираат и изведуваат различни движења на водителот (нишање, плескање, тапкање).

- средства: огледало

Активноста може да се изведува пред огледало.

8. Учесниците го имитираат водителот кој ги менува облиците на движење во просторот (оди со различни положби на нозете, потскокнува, трчи). Еден од учесниците го одредува обликот на движење. Учесниците се движат низ просторот менувајќи ги облиците по вербален налог на водителот (Оди! Трчај! Скокај!).

ИГРИ НА ДОВЕРБА

Игрите на доверба по правило се спроведуваат откако членовите на групата меѓу себе се запознаат добро. Овие игри се одвиваат во помали групи или во парови и бараат способност на опуштање на поединците и затоа е потребно спроведување на вежби за релаксација.

Лицата со тешка ментална ретардација честопати имаат проблеми на емоционално поле кои се одразуваат преку појава на несакани облици на однесување и нарушени меѓучовечки односи. Недостатокот на задоволување на емоционалните потреби е присутен уште во развојната возраст, поради стрес во семејството, потребата за хоспитализација или институционализација. Невозможноста за воспоставување на задоволувачка комуникација помеѓу лицата со ментална ретардација и нивната околина претставува најодговорен фактор во создавањето на фрустрациите и емоционалните проблеми.

Возрасните лица тежнеат кон поголема самостојност во изразувањето и исполнувањето на своите потреби и желбата која не може во потполност да се исполни поради односот на средината која возрасното лице го доживува и третира како дете. Но и самите лица поради ограничените способности, ја поттикнуваат околината на непримерно однесување.

Основата на овие игри содржи моторни активности кои честопати се единствен пат на изразување и доживување на успехот кај лицата со ментална ретардација. На овој начин тие можат да воспостават позитивна слика за себе и да ја ублажат емоционалната напнатост. Ова се неминовни претпоставки за што е можно потполно градење на однос на доверба во групната интеракција.

• Учесниците се во парови и воспоставуваат телесен контакт . На пр. се држат за раце, ги ставаат рацете на рамената од другиот, во седечка положба се допираат со стапалата, се навалуваат еден на друг итн.

Одреден телесен контакт се воспоставува произволно. Партнерите се менуваат. Целта е воспоставување на невербална комуникација на кој начин се запознаваат самите себе и партнерот.

- Учесниците се делат на парови (боси) и се обидуваат еден на друг да стојат на нозет .

- Учесниците стојат во парови потпрени со грб еден на друг. Рацете им се испреплетени од страна. Заеднички се движат низ просторот.

За да можат да се движат во оваа положба потребно е добро меѓу себе да се усогласат. При подигање, партнерот кој се крева мора да има доверба и навистина да се опушти, инаку би бил претежок и вежбата нема ефект.

- Учесниците стојат во круг блиску еден на друг. Еден стои во средината, со рацете опуштени низ телото и со затворени очи, лесно паѓа на различни страни и дозволува останатите да го придржуваат.

Доколку се повеќе од 6 учесници, оваа игра се изведува во неколку групи.

- Учесниците се групираат по тројца, еден легнува на чаршав ставен на мека подлога. Останатите двајца го обвиткуваат со чаршавот (главата останува слободна), го фаќаат чаршавот за краевите и полека го нишаат од една на друга страна.

- средства: чаршав, душек

Лицето кое го нишаме не смееме да го подигаме од подот.

- Учесниците стојат во круг, еден од нив е во средина на кругот со затворени очи. Останатите членови го “тушираат” односно, му се доближуваат со раширени дланки, полека ги тресат и се спуштаат од главата кон стопалата. При тоа опонираат шуштење на вода, без да го допрат лицето кое е во средина.

Истата игра може да се изведува и на тој начин што лицето кое се наоѓа во средина на кругот стои со отворени очи, а останатите полека му се приближуваат со дланките и најпосле го “тушираат” со лесно допирање на прстите.

7. Учесниците седат во круг. Гледаат фотографии на кои момче и девојче (пријатели) се во различни ситуации. За секоја ситуација постојат неколку начини на однесување. Водителот на учесниците им ги покажува фотографиите од можните однесувања и вербално ги опишува. Учесниците одбираат кои однесувања се прифатливи, а кои не .

Како можат да се поздрават Марко и Ана кога ќе се сретнат?

- со прегрнување и бакнување;
- со допир и поздрав (добарден, здраво);
- со ракување;
- се прават дека не се познаваат.

Како тие треба да се однесуваат еден спрема друг во просторијата?

- седат заедно;
- се гледаат во очи;
- се прегрнуваат и бакнуваат;
- не се познаваат.

Како тие треба да се однесуваат за време на оброк?

- да јадат заедно;
- да се шетаат и разговараат;
- да седат и да се држат за раце;
- да разговараат со останатите.

средства: фотографии.

Учесниците одговараат кои се добри начини на однесување а кои не се добри.

ИГРИ ЗА РИТМИЧКО ОБЛИКУВАЊЕ

Ритамот претставува важен момент во движењето, музиката и говорот. Способноста за ритам е основна координативна претпоставка која овозможува прифаќање и репродукција на зададен ритам, што од друга страна значи одлучувачки критериум за подобрување на квалитетот на моториката.

Музичко-ритмичките активности имаат посебно изразена емоционална компонента во работата со лицата со ментална ретардација.

Цел во работата на ритмичкото обликување е развој на чувство за нишање, промена на напнатоста, затоа што на тој начин се намалуваат грешките во држењето на телото, напнатоста на мускулите, се осигурува економичноста во работата и се создаваат услови за успешно учење и позитивни емоции.

Ритамот е дел од временската димензија. Секој човек го доживува значењето на синхроноста во заедничко, хармонично движење на деловите од своето тело. Ритамот ја осигурува временската скала на изведба на контролирани моторни движења во времето.

Голем дел од однесувањата на лицата со тешка ментална ретардација се нефлексибилни и толку ригидни во ритмичките асоцијации, за да некои од нив се во состојба само да седат и се нишаат напред-назад во непроменливи временски примероци. Полесно ретардираните лица имаат тешкотии во обидите на примена на порано научени ритмички примероци посебно при забрзување на временските интервали.

Движењата честопати се поврзуваат со музичките или говорните текови.

Доживувањето на музичкиот ритам се пренесува на телесниот ритам. Лицата со тешка ментална ретардација го доживуваат музичкиот ритам, што понекогаш е и единствено можно доживување.

Со музичко-ритмичките игри се постигнува складност на различните моторни текови пропратени со музички ритам и можат да се групираат како:

1. диференцирање и здружување на перцепираните ритми со движечки облици;
2. активности на плескање, тропане и ударање во склад со зададен ритам;

3. моторичка изведба спрема зададен музички ритам.

1. Учесниците се движат во просторот (со различни начини на движење) по одреден ритам, а при тоа не смеат да се допираат. На зададен сигнал ги шират рацете и продолжуваат да се движат.

средства: музика. Се искористува расположливиот простор, се почитува зададениот ритам а учесниците меѓусебно не треба да си сметаат.

Целта на оваа вежба е постигната кога учесниците сами ќе се распоредат добро во просторот.

2. Лицето кое ќе се именува почнува да се движи во просторот (со музика), некое време само, а потоа му се придружуваат и останатите (реагираат на своето име). Кога музиката ќе престане, се групираат по двајца, и така во парови продолжуваат да се движат со музика.

средства: музика

Во изведбата на оваа игра освен што се поттикнува социјалниот контакт, туку од учесниците се бара да го почитуваат редоследот, да го насочуваат вниманието на слушниот сигнал и да го антиципираат движењето на другите.

3. Учесниците формираат круг држејќи се за раце. Почнуваат да се движат така што го шират кругот со раширување на рацете. После тоа, тргнуваат во средиштето на кругот, стеснувајќи го со постепено кревање на рацете горе.

средства: музика

Важно е рацете да не се испуштаат во текот на целата активност.

Вежбата може да се повторува неколку пати со промена на брзината на движење и различни должини на чекорите.

4. Учесниците стојат слободно во круг без да се држат за раце, со лицето свртено кон средиштето на кругот, одат до средината, се вртат и се враќаат на своето место, повторно се вртат во почетната положба. Ова се повторува 3 пати.

Учесниците на ист начин одат кон средиштето на кругот, но се враќаат

назад до почетната положба не вртејќи се, туку наназад.

средства: музика

Се одбележува средиштето на кругот и почетните положби.

Брзината на движење постепено се зголемува. Треба да се настојува да се задржи ритмичкиот ток на движење.

ИГРИ СО СРЕДСТВА

Во игрите не е доволно само истите да се ограничат на избор од содржини, туку е потребно да се изнајдат начини со кои ќе се постигне позитивна мотивација, а во истовреме ќе се олесни и самото учење.

За оваа намена се употребуваат различни средства спрема потребата: музички средства, средства од секојдневна употреба, фотографии, цртежи, гимнастички средства и други.

Музички средства

Музиката го зафаќа доминантното место при работата со лицата со пречки во менталниот развој, поради своето терапевтско дејство врз емоционалниот план.

Способноста за запамтување на музичките содржини е далеку поголема отколку способноста за запамтување на говорниот материјал. Музиката ја поттикнува потребата за движење и го ослободува движењето. Музичко-ритмичките елементи служат за:

1. емоционално поттикнување;
2. стимулација и активирање (хипомотилитет);
3. смирување и хармонизација (хипермотилитет);
4. намалување на напнатоста (спазам);
5. подобрување на квалитетот на движењето, посебно изградување на ритам;
6. подобрување на способноста на изразување;
7. олеснување на комуникацијата;
8. успешно учење.

Гимнастички средства

Со користење на гимнастичките средства се делува мотивирачки и се овозможува конкретизирање на активноста. Постојат многу активности кои можат да се изведуваат со некое средство, но од рехабилитациско гледиште, важно е точно да се одреди целта на примената на одреденото средство, односно средствата треба да бидат ставени во функција на целта што си ја поставуваме.

Најчесто користени средства можат да бидат топката, балоните, греда, јажиња и др.

1. Учесниците со помош на јажето обликуваат круг. Во средината на кругот се поставуваат различни рачни средства (топка, балон, коцки, обрач) во ист број колку што има и учесници. Учесниците стојат во круг од надворешната страна на јажето, па еден по еден доаѓаат во средината на кругот, одбираат средство, се враќаат на почетното место, а средството го ставаат пред себе (од внатрешната страна на јажето) и го изговараат неговото име.

средства: различни гимнастички рачни средства

Активноста може да се изведува и на тој начин што учесниците освен името на средствата може да изговорат и некоја карактеристика на средството.

1. Секој учесник со јаже прави обрач околу себе и седнува во него. Оној што завршува прв тој е победник.

средства: јаже

1. Учесниците стојат во ред со раширени нозе, ја провлекуваат топката од првиот до последниот во редот; додаваат топка над глава, ја тркалаат топката од надворешната страна на редот и сл.

средства: топка

Можат да се додадат и повеќе топки во зависност од групата.

1. Учесниците стојат во ред и држат стапчиња во одредена позиција (горе, доле, напред, назад, лево, десно). Се движат со музика во еден правец и со една позиција на држење на стапчињата. На промена на музиката ја променуваат положбата на стапчињата.

средства: стапчиња, музика

Активноста може да се изведува и статички, или со тапкање во место.

ФУНКЦИОНАЛНИ ИГРИ

Функционалните вежби вклучуваат вежби за јакнење на мускулатурата на телото. Чувството за нормално држење се развива во стоењето, одењето, седењето и е одраз на кинестетската перцепција. Се изградува преку тактилно доживување, како на пример, лежење на под, навалување на сид и сл.

Бидејќи психичката состојба на индивидуата се одразува и на нејзината мускулатура, кај лицата кај кои е присутен страв, може да се воочат несигурност на промени во држењето на телото.

За развој на правилно држење на телото се важни самото држење во потполност, максималната напнатост на мускулите и положбата во мирување.

Функционалните вежби се делотворни тогаш кога доаѓа до зголемување на мускулната напнатост. Посебна важност се препишува на исфрлање на погрешната мускулна напнатост, зашто се потребни правилни дози на спроведување на функционалните вежби;

1. да не се поттикнува статичко оптоварување, туку да се осигура континуиран динамички тек;

2. секое јакнење на одредена мускулна група да се завршува со вежба за опуштање на мускулите;

3. доколку се воочат знаци на напнатост, задржување на дишењето и сл. веднаш да се прекине вежбата.

➤учесниците лежат на грб на душек и при тоа ја завлекуваат прво десната нога кон себе, а потоа и левата нога. Наизменично се вежба.

средства: душек

Движењата се изведуваат полека, при тоа се слуша музика.

➤Учесниците седат во пар, навалени на грб. Помеѓу нив има топка, а тие пружаат отпор со своите грбови и при тоа ја држат топката.

средства: топка, музика

➤6 учесници лежат на стомак во круг со испружени раце кон средината на кругот. Со дланките придржуваат голема и лесна топка и полека ја вртат заеднички, ја подигаат или фрлаат.

средства: голема и лесна топка, музика

Вежбата е напорна, па посебно треба да се внимава да се подигаат само рамената и рацете, не и телото.

➤Учесниците лежат на подот со испружени нозе, една преку друга нога пребацуваат со цел да можат да се превратат од грбна во стомачна положба.

Можат истото да го направат во спротивна насока.

ИГРИ ЗА РЕЛАКСАЦИЈА

Игрите за релаксација се поврзани со функционалните вежби. Со вежбите за опуштање на телото, или делови од телото, кои се состојат во движења на паѓање, тресење, нишање - овие активности опфаќаат и развој на кинестетската осетливост за состојбата на мускулната напнатост. Опуштањето може да се доживее дури кога свесно ќе се доживее напнатоста. За ова е потребно време затоа што лицето често не е во состојба да се ослободи од погрешната напнатост на поедините мускулни структури.

Поттикнувањето на можноста за развој на способноста за опуштање од една страна е поврзана со психичките влијанија, а од друга страна со работата на мускулното опуштање.

Првично вежбите за опуштање се полесни, односно се изведуваат вежби со поспоро темпо, а потоа и со побрзо темпо. Вежбата се ритмизира при што се води сметка за ритмот на дишење: Вдишување- фаза на истегнување.

Положбата на опуштеноста се состои во лесно завртени стопала, малку завтрена глава на страна, дланките висат. Препорачливо е опуштањето да биде пропратено со смирувачка музика.

Релаксација на поедини делови од телото се изведува со тресење, нишање и сл.

1. Учесниците седат во круг во мала група, со грб свртени и навалени на голема топка. Најповолна положба е турско седење. Со пружање на отпор во допир со топката се делува на напнатоста од грбните мускули. Треба да се настојува да не дојде до поместување на топката, што значи дека тие мора да внимаваат со колкава сила ја туркаат топката. Понатаму, ги подигнуваат двете раце над главата, полека навалувајќи се на топката настојуваат со прстите да ги допрат останатите учесници. Во завршниот дел, пратејќи го ритмот на дишење се опуштаат наведнувајќи го горниот дел од телото кон напред и пружајќи ги рацете што е можно повеќе.

средства: голема лесна топка

2. При турско седење се спојуваат рацете на различни начини: дланка со дланка, испреплетени прсти... Се затвараат очите и се чувствува стопувањето на рацете во една целина и протокот на топлина. Со оваа вежба се зголемува циркулацијата на крвта, лимфата и стимулираат енергетските процеси. Исто така, се поттикнува способноста за циркулација.

1.1. Учесниците стојат со раширени нозе и ги зафрлуваат рацете околу половината од една и друга страна. Кога се вдишува воздух се исправува телото и се подигнуваат рамената, а на издишување нагло се спуштаат.

Вежбата служи за опуштање на рамената и рацете.

Вежбата треба да се повторува неколку пати.

1.1. Во стојење се испружуваат двете раце до хоризонтала во ширина на рамената и се пуштаат да паднат. Се подигнува што повеќе ногата и се пушта да падне. Се повторува со другата нога.

Вежбата служи за опуштање на екстремитетите.

Потребно е да се нагласи падот на екстремитетите и да се дозволи слободното движење да премине во мирување.

ПРИЛОГ 2.

Установа/ Дневен центар _____ Датум _____

I Општи податоци

Име и презиме: _____ М Ж

Датум на раѓање: _____

Датум на прием: _____

Степен на пречки во менталниот развој: _____

Период на опфатеност со третман: _____

Третман со кој е опфатено лицето:

бр.	Програмски содржини	неделно	месечно
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
6.			
7.			
8.			
9.			
10.			

Социјализација:

- 3 – се дружи со пријатели, соработува
- 2 – се дружи со познати лица, тешко соработува
- 1 – не се дружи со пријатели, постојано е сам

Комуникација:

- 3 - ги разбира и ги извршува задачите
- 2 - ги разбира задачите, но не ги извршува
- 1 - не ги разбира и не ги извршува задачите

Моторика:

- 3 - самостојно се движи и има добра координација на екстремитети
- 2 - се движи и ги користи екстремитетите со помош од друго лице
- 1 - движењето е отежнато, со помош од друго лице

ПРИЛОГ 3.

Датум _____

Установа / Дневен центар

Име на установа/дневен центар: _____

Место _____

Вкупен број на корисници: _____ М _____ Ж _____

Број на корисници во група: _____ М _____ Ж _____

Лица кои работат со корисниците во група: _____

Третмани (програмски содржини) кои се применуваат со корисниците:

бр.	Програмски содржини	неделно	месечно
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			
6.			
7.			
8.			
9.			
10.			

ПРИЛОГ 4.

Протокол за интервју со вработени лица

Датум _____

Установа / Дневен центар _____

Степен на стручна подготовка _____

Работно место _____

1. **„Дали и колку игровните активности се застапени во Вашата установа?„**

2. **„Кои од игровните активности се најмногу застапени со лицата со пречки во психичкиот развој?„**

3. **„Кој треба да ги спроведува игровните активности со лицата со пречки во психичкиот развој?„**

4. **„Како мислите дека треба да се организира слободното време на лицата со пречки во психичкиот развој?„**

5. **„Кое е Вашето мислење во врска со воведување на игровните активности како посебна содржина во програмите од воспитно-образовната работа со лицата со речки во менталниот развој?„**

ПРИЛОГ 5. ПРАШАЛНИК ЗА ИСПИТУВАЊЕ НА КОМУНИКАЦИЈА СПОРЕД ГАНЗБЕРГ

	Познава	Не познава	забелешка
Испушта гласови и крици			
Гуга			
Испушта гласови: ммм..ссс			
Произведува повеќебуквени самогласници: иии...			
ррр			
Зборува по 2 слога: да-да, ба-ба			
Зборува еден чист збор			
3-4 чисти збора			
Почеток на говорот			
20 едноставни збора			
Комбинира по 2 збора: тато оди			
Сложува реченица со 3 збора			
Зборува: мамо моја			
Кога зборува за себе го употребува сопственото име			
Користи имс на познати предмети			
Постојано повторува прашање: што е, што			
Кога зборува за себе што е ова, зборува како за јас			
Употребува			

прашален облик
зошто

Изразува вербални
чувства,желби,проб
леми

Способен е да
раскаже приказна
или некоја
содржина

На прашање може
да си го каже
полното име и
презиме

Слуша музика

Го бара со очи
изворот на звукот

Следи со очи
предмет во движење

Гледа околу себе

Имитира звук што
слуша

Одговара на НЕ

Ако бараме ги
прифаќа
предметите

Одговара на
прашање каде е
облеката

Одговара на
правецот Дојди тука

Го слуша ритамот и
се интересира да го
повтори звукот

Разбира едноставни
налози како Дај ми

Слуша едноставни
приказни

Разбира наредби
како стави на, во,

под

Правилно одговара
на барање: дај една
работа или повеќе

Слуша и може да се
разбере со зборови

Ги дофаќа на
барање една или
повеќе работи

ПРИЛОГ 6.
ПРАШАЛНИК ЗА ИСПИТУВАЊЕ НА СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА СПОРЕД
ГАНЗБЕРГ

	Познава	Не познава	забелешка
Свесен е за она што покажува			
Се посегнува по нешто, се смешка, испушта гласови			
Се навалува кон луѓето и одговара на поттикнување			
Покажува дека ги познава луѓето со кои е во постојан контакт			
Покажува интерес за странци, ги посматра			
Одговара со изрази на лицето			
Си игра криенка			
Со правење галама го привлекува вниманието врз себе			
Сака другите да го пофалат кога е добар			
Се обидува да ја насмее околината			
Се пренемага			
Се интересира за својата слика во огледало			
Сака да поседува нешто свое			
Покажува на нешта приметувачки ги			
Мавта со рака			
Си игра со друштво, но			

не соработува

Научил да се однесува
како што другите
сакаат

Помага носејќи работи

Покажува задоволство
кога му се пожува
сликовница

чека на својот ред,
повремено соработува

Помага во домашни
работи, чисти
маса, брише прашина

П Р И Л О Г 7.

1. ПРОЦЕНА НА ПСИХОМОТОРИКА НА ДОЛНИ ЕКСТРЕМИТЕТИ

•Опис на одот

- стабилност на одот: воедначено_____, одмерено_____,праволиниски_____,
 - стабилно_____, основа_____,нудвижења_____,друго_____
-

•Способност за ускладување на одот по ритам

- основен ритам:_____

-успорен ритам:_____

-забрзан ритам:_____

•Постурална организираност

Должина на траење во секунди:

-скокање (5 до 7 скока):_____

-стоење на лева нога:_____

-стоење на десна нога:_____

-скокање на лева нога:_____

-скокање на десна нога:_____

трчање во место со подигање на колената:_____

•трчање во место со потскокнување на лева нога:_____

•трчање во место со потскокнување на десна нога:_____

- трчање во место со потскокнување на двете нозе: _____

Заклучок: _____

2. ПРОЦЕНА НА ПСИХОМОТОРИКА НА ГОРНИ ЕКСТРЕМИТЕТИ

-Процена на визуомоторна контрола

- манипулација со играчки: _____

- размена на играчки и идеи со терапевтот: _____

Заклучок: _____

3. ПРОЦЕНА НА КООРДИНАЦИЈА НА ДВИЖЕЊА

1. Процена на координација на движење на горни екстремитети

Опис:

2. Процена на координација на движење на горни и долни екстремитети

Опис:

П Р И Л О Г 8.

ПРАШАЛНИК ЗА УСВОЕНОСТ НА ИГРОВНИ АКТИВНОСТИ

Установа/ Дневен центар _____ Датум _____

Име и презиме: _____ М Ж

Степен на пречки во менталниот развој: _____

Период на опфатеност со игри: _____

Вид на игровна активност	усвоил	не усвоил	забелешка
Игри за запознавање			
Игри на доверба			
Игри за ритмичко обликување			
Игри со средства			
Функционални игри			
Игри за релаксација			